

VILNIAUS PEDAGOGINIS UNIVERSITETAS
ISTORIJOS FAKULTETAS
VISUOTINĖS ISTORIJOS KATEDRA

Juozas Skirius

ISTORIJOS STUDIJŲ ĮVADAS

1 dalis

Mokymo priemonė

Vilniaus
pedagoginio
universiteto
leidykla

Vilnius, 2010

UDK 93/99(075.8)

Sk33

Leidinyi apsvaistyti Vilniai pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto Vi-
suotiniš istorijos katedros posėdyje 2010 m. gegužės 4 d. (protokolo Nr. 5),
Vilniai pedagoginio universiteto Istorijos fakulteto tarybos posėdyje 2010 m.
gegužės 19 d. (protokolo Nr. 1-03) ir rekomenduotas leisti.

Recenzavo:

doc. dr. Vida Pukienė (Vilniai pedagoginis universitetas)

doc. dr. Jonas Sireika (Šiaulių universitetas)

© Juozas Skirius, 2010

© Vilniai pedagoginis universitetas, 2010

ISBN 978-9955-20-556-2

TURINYS

Pratarmė	7
I. STUDENTŲ ISTORIKŲ STUDIJŲ ORGANIZAVIMAS IR METODIKA.	9
1. Įvadas	
Istorijos studijų įvado objektas, tikslas ir uždaviniai	9
Pagrindiniai studijų ir mokymosi proceso, studento ir moksleivio skirtumai	11
Istorinės informacijos fiksavimas, kaupimas ir dokumentavimas.	14
Studijų programos ir pagrindinės studijų formos.	16
Paskaitos ir seminarai	17
Mokymo metodinės priemonės	21
Pasirengimas egzaminui	24
Dešimties balų vertinimo sistema	26
Sisteminio kartojimo reikšmė	28
Geografinių žinių ir žemėlapių reikšmė istorikui	28
Kitų visuomeninių socialinių mokslų vaidmuo istorijos studijoms	30
Kraštotyrinė veikla ir jos reikšmė plečiant istorijos žinias	31
2. Studento pasirengimas savarankiškai atlikti rašto darbus	
Rašto darbų rūšys ir studento ryšys su darbo vadovu	34
Studento kursinio, magistro ir bakalauro darbų struktūra	37
3. Bendrosios pastabos apie istorijos mokslo tyrimo metodus	
Istorijos mokslo tyrimo metodų reikšmė pažįstant istorijos procesus	45
Svarbesni istorijos mokslo tyrimo metodai	47
II. ISTORIJS MOKSLO ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SAUGYKLOS.	56
1. Bibliotekos ir jų reikšmė istorijos studijoms bei mokslinei veiklai	
1.1. <i>Bibliotekos</i>	
Sąvokos <i>biblioteka</i> atskleidimas ir bibliotekų reikšmė žmonių visuomenei	56

Bibliotekų atsiradimas ir istorinė raida	57
Didžiausios pasaulio bibliotekos	59
Didžiausios Lietuvos bibliotekos	60
Namų biblioteka	63

1.2. Istorijai skirta literatūra

Literatūros, skirtos istorijai, rūšys	64
Periodinės spaudos reikšmė ir darbo su ja metodika	71
Kaip skaityti spaudą?	73
Bibliografijos reikšmė studijoms	75
Enciklopedijos ir jų reikšmė studijų procese.	78

2. Istorijos dokumentinių šaltinių saugojimo pagrindinės įstaigos – archyvai ir rankraštiniai

2.1. Archyvų reikšmė ir jų atliekamos funkcijos

Sąvokų <i>archyvas, fondas, saugojimo vienetas, byla</i> atskleidimas . . .	81
Dokumentų saugojimas ir naudojimas, publikavimas ir eksponavimas, fondų komplektavimas	82
Archyvai – pagrindinė istorikų darbo vieta. Skaitytojų aptarnavimas archyve.	85
Archyvų istorinė raida. Didžiausi pasaulio ir Lietuvos archyvai . . .	88
Lietuvių išeivijos archyvai.	93
Asmeninis, arba namų, archyvas.	95

2.2. Istorijos šaltiniai

Bibliotekų rankraštiniai.	96
Istorijos šaltinių rūšys	99
Rašytinių istorijos šaltinių rūšys.	102
Istorinis dokumentas	103
Darbo su dokumentais metodika.	106

3. Muziejus – istorijos daiktinių šaltinių saugykla, šalies ir tautos istorijos bei kultūros pažinimo šaltinis

Sąvokos <i>muzejus</i> aiškinimas ir muziejų istorija	108
Žymiausi pasaulio muziejai	110
Lietuvos žymūs muziejai	114

III. ISTORIJS MOKSLO STUDIJŲ IR TYRIMO CENTRAI LIETUVOJE	121
Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas.	121
Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetas.	124
Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra	127
Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedra	128
Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Istorijos katedra. . .	130
Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės istorijos katedra	131
Lietuvos istorijos institutas.	132
Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras	134

PRIEDAI

1. Istorijos studijų įvade dėstomų kitų temų programos tekstai . .	137
2. Mintys apie istoriją, istorijos mokslą ir jo studijas.	140
Pagrindinė literatūra	149
Papildoma literatūra	152

PRATARMĖ

Istorijos studijų įvado dalykas VPU Istorijos fakultete oficialiai buvo įvestas 1993 m. Iki tol šio kurso kai kurie pagrindiniai klausimai buvo nagrinėjami dėstant *Pedagogikos įvadą* ir doc. dr. Stanislovo Stašaičio bendrąjį *Istorijos mokymo metodikos* dalyką aukštesniųjų kursų studentams. Tokio atskiro dalyko pirmojo kurso studentams įteisinimas buvo visiškai logiškas ir praktiškai pateisinamas. Sudarant *Istorijos studijų įvado* dalyko programą buvo aiškiai formuluojamos trys pagrindinės temos: supažindinti su studento istoriko studijų organizacine veikla ir eiga; įgyti mokslinio darbo rašymo pagrindus ir suvokti studijuojamąjį objektą – istorijos mokslą (jo raidą nuo seniausių laikų ir jo prasmę žmogui). Laikui bėgant, programa buvo tobulinama, remiantis kitų šalių tokio dalyko dėstymo patirtimi. Šiuo atveju ypač yra svarbūs Lenkijos universitetų istorikų, ypač Poznanės universiteto buvusio profesoriaus Jeży Topolskio (*Jerzy Topolski*), darbai.

Kaip žinia, istorijos studijos tarp jaunimo yra populiarios ir istorijos specialybę renkasi palyginti daug jaunų žmonių, siekdami tapti profesionaliais istorikais ir dažniausiai nesuvokdami, kas tai yra. Todėl ypač svarbu reikiamai nukreipti ir paskatinti jaunimo susidomėjimą dar pirmojo kurso pradžioje; padėti jiems adaptuotis, laiku ir aiškiai papasakoti apie būsimąją specialybę, jos specifiką, socialinę reikšmę, studijų sunkumus ir džiaugsmus bei būsimąjo darbo perspektyvas. Profesijos pasirinkimas – viena iš svarbiausių gyvenimo problemų, vienas iš atsakingiausių jauno žmogaus gyvenimo momentų. Pirmojo kurso pradžioje kiekvienas turi apsispręsti, ar tikrai „savo rogėse sėdi“. Žmogus nepatirs visos gyvenimo laimės, jeigu jam profesija ir darbas bus neįdomus, priverstinis, formaliai atliekamas.

Istorijos mokslo studijos nėra lengvos, kaip atrodo iš pirmo žvilgsnio. Istorikas turi daug žinoti, būti plataus akiračio ir išsilavinimo žmogus. Jam privalo perimti savo specialybės fundamentinių žinių dideles atsargas; mokėti laisvai operuoti konkrečia istorine medžiaga; prisiminti daugybę įvykių, faktų, chronologinių datų, pavardžių, geografinių pavadinimų ir istorinių terminų; gerai žinoti mokslinę literatūrą, įvairius šaltinius; gebėti interpretuoti, lyginti, kri-

tiškai komentuoti. Istorijos studijos reikalauja kruopštaus darbo, atkaklumo, kantrybės ir atidumo.

Šios priemonės parengimo tikslas – siekis palengvinti studentui geriau suvokti save, kaip būsimąjį profesionalų istoriką, giliau supažindinti su studijų procesu; plačiau aptarti istoriko darbo vietas – bibliotekas, archyvus ir muziejus; aiškiau atskleisti darbo priemonių – literatūros ir dokumentinių šaltinių – reikšmę studijoms bei būsimajam darbui ir pan. Tai daugiau mokomasis ir pažintinis nei studijų kursas. Todėl į mokymo priemonę įtraukta pagrindinė informacija, kurią studentas privalo žinoti, perimdamas vienas ar kitas kurso temas. Priemonės autorius sąmoningai neįtraukė plačios temos *Istorijos mokslo raida*, kuri bus plėtojama per paskaitas ir pokalbių su studentais metu. Gal netolimoje ateityje kils mintis ir šią *Istorijos studijų įvado* sudedamąją dalį paversti publikuota mokymo priemone.

Noriu padėkoti savo kolegoms, kurių pastangos ir indėlis padėjo skleisti šio dalyko idėjas ir tobulinti kursą: docentui Stanislovui Stašaičiui, profesorei Aldonai Gaigalaitei, docentei Audronei Janužytei, profesoriumi Aivui Ragauskui ir lektoriui Andriui Poručiiui. Dėkingas docentams Jonui Sireikai ir Vidai Pukienei už pritarimą parengti tokią mokymo priemonę spausdinti ir publikuoti.

I.

STUDENTŲ ISTORIKŲ STUDIJŲ ORGANIZAVIMAS IR METODIKA

1. Įvadas

Istorijos studijų įvado objektas, tikslas ir uždaviniai

VPU Istorijos fakulteto istorijos specialybės I kurso studentams pirmajame semestre yra dėstomas *Istorijos studijų įvado* dalyko kursas. Tokio kurso tradicijos siekia dar XIX a. Vakarų Europos, ypač Vokietijos, universitetus. Tai ne tiek savarankiškų studijų, kiek mokomasis ir pažintinis kursas.

Kurso *objektas* – studento istoriko mokomoji, mokslinė ir organizacinė veikla istorijos studijų universitete laikotarpiu.

Kurso *tikslas* – supažindinti pirmojo kurso istorijos specialybės studentus su studijų organizavimo tvarka, išaiškinti istorijos mokslo esmę ir vaidmenį bei darbo su įvairia istorine medžiaga pagrindinius principus. Padėti studentams suvokti ir perimti pagrindinius reikalavimus, keliamus mokslinio pobūdžio darbams, bei formuoti gebėjimus, reikalingus savarankiškai atliekant mokslinį-tiriamąjį darbą.

Kurso uždaviniai:

- susipažinti su aukštosios mokyklos studijų organizavimo tvarka, metodika, formomis ir reikalavimais, keliamais aukštosios mokyklos studentui istorikui;
- padėti geriau save suvokti kaip būsimąjį istorijos mokytoją;
- susipažinti su istorijos mokslo objektu, jo turiniu ir uždaviniais bei raidos bruožais;

- gilinti suvokimą apie istorijos reikšmę žmogui, jo dvasinei ir materialinei kultūrai;
- išsamiai susipažinti su pagrindinėmis istorikų darbo vietomis (bibliotekomis, archyvais, muziejais ir kt.);
- išmokti fiksuoti, kaupti ir dokumentuoti istorinę medžiagą bei ją perteikti žodžiu, raštu ir vaizdu;
- įgyti teorinių žinių apie istorinį-loginį mastymą, jo formavimo(si) būdus ir galimybes;
- padėti formuoti įgūdžius, reikalingus dirbant su įvairių rūšių mokomąja bei moksline literatūra ir istorijos šaltiniais.

Sprendžiant šiuos iškeltus uždavinius, palaiapsniui formuojami atitinkami mokėjimai ir gebėjimai bei kaupiamos žinios, reikalingos rengiant istoriką. Tai bus siekiama įgyvendinti taikant tradicinius *studijų metodus*: vedant paskaitas, seminarus, pratybas, organizuojant mokomąsias ekskursijas, studijuojant mokslinę ir metodinę literatūrą, savarankiškai dirbant.

Baigęs kursą *studentas gebės*:

- kryptingai pasirinkti pasirenkamuosius dalykus ir rašto darbų temas;
- naudotis bendrąja ir istorijos bibliografija, mokslo informacine literatūra;
- susirasti ir pasinaudoti archyvų, muziejų, bibliotekų fonduose saugoma medžiaga;
- surasti ir pasirinkti studijoms reikalingą informaciją;
- apibūdinti mokslo darbus, jų struktūrines dalis.

Taigi, kurso metu daugiausia dėmesio bus skiriama ir kompleksiškai aptariami trys svarbiausi klausimai: istorijos studijų organizavimas, istorijos mokslo raida bei dedami teoriniai ir praktiniai mokslinio darbo rengimo pagrindai.

Pagrindiniai studijų ir mokymosi proceso, studento ir moksleivio skirtumai

Studentas (lot. *studens* – uoliai dirbantis) – aukštosios mokyklos klausytojas, kuris siekia save paruošti gyvenimui ir pasirinktai profesijai. Studentui būdinga prievolė laisvai studijuoti, savarankiškai lavintis. Akademinės studijos ir aplinka sudaro palankią erdvę save tobulinti.

Studentas – tai tarpinė grandis tarp paauglio ir suaugusio žmogaus; tarp mokinio ir specialisto, t. y. istorijos mokytojo, dėstytojo ar su istorijos mokslu susijusio darbuotojo (dirbančio archyve, muziejuje, turizmo agentūroje ir pan.). Taigi, paauglys mokosi, jaunuolis studijuoja, pasiruošęs specialistas moko kitus. Ką reiškia *studijuoti*? Italų kalboje tai reiškia *stengtis* ir *tirti*; vokiečių kalboje – *kruopščiai, plačiai tyrinėti kokį nors dalyką* ir *mokytis*; anglų kalboje – *tyrinėjimą, gilų susimastymą, mokslinio darbo pastangas* ir net *rūpestį*. Lietuvių kalboje tai suprantama, kaip a) *mokytis aukštojoje mokykloje* ir b) *tyrinėti kurį nors dalyką*. Taigi, studentas, padedant dėstytojui, savarankiškai siekia įgyti žinių, aiškinasi tai, kas jam yra neaišku, ir kartu užsiima moksline veikla, t. y. atlieka tam tikro lygio tyrinėjimus. Galima net sakyti, kad tas, kas nesugeba savarankiškai studijuoti, nėra studentas tikrąja to žodžio prasme.

Tikslinga trumpai aptarti moksleivio ir studento skirtumus. **Pirma**, studentui yra suteikta daugiau savarankiškumo: a) nėra kasdieniškos apklausos, atsiskaitymo kaip mokykloje; b) dėstytojas ne viską išdėsto – didesnė dalis programos paliekama studentui savarankiškai studijuoti, nurodant pagrindinę literatūrą ir šaltinius. Taigi yra akademinė studento laisvė, bet ji nėra laisvė nuo darbo, bet laisvė rinktis, tvarkytis ir atlikti darbą savo nuožiūra, siekiant geriau suvokti programos reikalavimus. Tai suprantama, nes studentas tikslingai pasirinko savo mėgstamą dalyką – istorijos mokslą ir stoji į universitetą jo studijuoti. Todėl jis jau turi jausti poreikį kuo daugiau įgyti žinių, giliau suvokti istorijos procesą. Šiuo atveju negali būti jokių kompromisų žinių atžvilgiu tarp dėstytojo ir studentų: studentas privalo perimti įvairių istorijos kursų programas ir gauti dėstytojo patvirtinimą (išlaikyti egzaminą ar pan.), kad dalykinis kursas yra išmoktas. **Antra**, studentas privalo daug

dirbti – skaityti ir studijuoti, labai daug įsiminti. Dėl to reikia save pažinti, t. y. žinoti lengviausius įsiminimo būdus (skaityti tylomis ar garsiai; kokioje aplinkoje – namuose, bendrabutyje, bibliotekoje – geriausia mokytis ir pan.). Be to, reikia įprasti reguliariai dirbti. O moksleiviui tiek literatūros ir šaltinių perskaityti nereikia, nes jis turi vadovėlius ir kitas mokymo priemones. **Trečia**, vidurinėje mokykloje mokoma mokslo pagrindų ir yra pastovūs mokykliniai vadovėliai. O universitete dėstomas pats mokslas – istorijos mokslas. Nėra pastovių vadovėlių, skirtų studentui. Studentui reikia savo žinias nuolat pildyti iš monografijų ir mokslinių straipsnių. **Ketvirta**, iš studento reikalaujama daugiau atsakomybės už elgesį ir studijas. Tėvų kaip mokykloje jau nekviečiama, jeigu studentas nusikalto, – jis pats atsako, o tėvai tik informuojami. Atsakomybės reguliatorius – tai dėstytojų reklumas, stipendija (gaus ar negaus studentas), bendrabutis (už blogą elgesį gali būti pašalintas iš jo). Neatmestina galimybė būti pašalintam ir iš universiteto. **Penkta**, pasikeičia ir gyvenimo bei buities sąlygos. Daugelis atvyksta studijuoti į didžiuosiuose Lietuvos miestuose esančius universitetus iš kitų Lietuvos vietų. Atitrūksta nuo namų, tėvų – pačiam tenka rūpintis maistu, būstu, apranga, savo išvaizda. Kartu jaunuoliai tampa labiau savarankiškesni, atsakingesni už save ir pan. **Šešta**, svarbiausias studento istoriko skirtumas nuo moksleivio, besidominčio istorija, – tai didesnis žinių bagažas. Kai kurie moksleiviai žino labai daug faktų. Tai patvirtina kasmet rengiamos moksleivių istorikų olimpiados. Tačiau jie neprilygs studentui istorikui, nes jis išmano *istoriografiją* – istorijos mokslo mokslą. Jis bet kurį svarbų istorinį įvykį galės paaiškinti istoriografiškai: kaip šį įvykį vertino įvairių kartų ir skirtingų šalių istorikai. To moksleivis praktiškai nesugebės padaryti.

Taigi, šie šeši skirtumai labiausiai apibūdina jaunuolį – studentą, kuris tampa visateisiu universiteto bendruomenės nariu, turinčiu ir teises, ir pareigas.

VPU studentų atstovybė 2007/2008 m. *Studentų dienoraštyje* publikavo studentų teises ir pareigas. Kiekvienas studentas su jomis privalėtų būti susipažinęs. Todėl mes šias teises ir pareigas pristatome leidinyje. **Studen-**

ty pareigos: 1) laikytis etikos, moralės normų; tausoti universitetų turtą; 2) taupiai naudoti materialinius ir energetinius išteklius, visur ir visada saugoti studento – būsimą mokytoją – garbę ir orumą; 3) vykdyti studijų programos reikalavimus ir užduotis bei laikytis studijų grafiko; 4) vykdyti Statuto, studijų nuostatų ir vidaus tvarkos taisyklių reikalavimus bei studijų sutarties įsipareigojimus; 5) vykdyti universiteto savivaldos institucijų sprendimus, Rektoriaus ir dekanų įstatymus, potvarkius, nurodymus. **Studentų teisės:** 1) studijų metu naudotis auditorijomis, bibliotekomis, kabinetais ir laboratorijomis, sporto ir kultūros bazėmis, kita studijų įranga ir priemonėmis; 2) pasirinkti studijų programą, dėstytoją (kai tą dalyką dėsto keli dėstytojai), studijuoti pagal Senato patvirtintas individualias studijų programas, Senato nustatyta tvarka pretenduoti patekti į studijų mainų su užsienio partneriais programas; 3) Senato nustatyta apeliacijos tvarka kreiptis į Studijų komisiją dėl žinių pakartotinio įvertinimo ar kitų klausimų bei interesų pažeidimo; 4) nutraukti (sustabdyti) ir atnaujinti studijas Studijų nuostatuose nustatyta tvarka; 5) konkurso būdu užimti laisvas valstybės finansuojamas studijų vietas; 6) gauti valstybės paskolas studijoms apmokėti ir pragyvenimo išlaidoms iš dalies padengti bei gauti kitą studijoms ar socialinėms reikmėms būtiną paramą, numatytą universiteto stipendijų, pašalpų ir paskolų skyrimo nuostatuose; 7) universiteto padaliniuose gauti su studijomis susijusią informaciją; 8) laisvai reikšti savo mintis ir pažiūras universiteto spaudoje, susirinkimuose, diskusijų klubuose, studentų mokslinėse metodinėse konferencijose; 9) dalyvauti universiteto savivaldoje, rinkti studentų atstovybę ir būti išrinkti į ją; 10) laisvai burtis į klubus, draugijas, studentų visuomenines organizacijas, kurių veikla įteisinama universitete Rektoriui jas užregistravus; 11) dieninių valstybės finansuojamų studijų studentai turi teisę gauti valstybės stipendijas ir studijų metu įgyti karinį parengimą, kuris įskaitomas kaip privalomoji pradinė karo tarnyba.

Istorinės informacijos fiksavimas, kaupimas ir dokumentavimas

Istorijos studijos, o vėliau ir darbas (pedagoginis ar mokslinis), kvalifikacijos kursai bus susieti su tokiu žinių perėmimo būdu, kaip **konspektavimas** – paskaitų, pranešimų, svarbių monografijų ir straipsnių, dokumentų ir spaudos straipsnių ir kt. Konspektuojama bus medžiaga, reikalinga tuo metu seminarams ir pratyboms, pamokoms ar pranešimams paruošti ar sukaupti informaciją savo mokslinei veiklai.

Tačiau konspektuoti reikia mokėti. Tai nėra labai paprastas dalykas. Teisingai konspektuojant optimaliausiai sukaupiama ir atrenkama reikalinga medžiaga, taupomas laikas ir padedama ilgam išsaugoti vertingiausią informaciją. Norint teisingai konspektuoti, reikia suvokti keletą konspektavimo taisyklių:

1. Pirmiausia būtina žinoti konspektavimo *tikslą*, paskirtį, o tai padės atrinkti svarbiausią medžiagą.
2. Konspektuoti patartina pusiau storuose sąsiuvinuose (48 puslapių) ir kiekvieną sąsiuvinio puslapį reikia padalinti į *dvi dalis* – $2/3$ ir $1/3$. Puslapio $2/3$ dalyje studentas turėtų fiksuoti pagrindinę konspektuojamą medžiagą, o $1/3$ dalyje (savotiška paraštė) – žymėti savo pastabas, įrašyti tai, kas vienoje ar kitoje vietoje buvo praleista konspektuojant, arba fiksuoti papildymus, kuriuos surastų pats skaitydamas kitą literatūrą ir išgirdęs seminaruose.
3. Dėstytojo paskaita – tai jau moksliai ir metodiškai apdorota medžiaga. Todėl studentui patartina ją sukonspektuoti *70–80 procentų* – tai ką pasako dėstytojas, o kai kada ir 100 procentų, jeigu dėstytojas kalba ar skaito pakankamai lėtai.
4. Konspektuojant tam tikrą leidinį, būtinai sąsiuvinyje *užrašoma*: autoriaus pavardė ir inicialai; leidinio ar straipsnio pavadinimas; leidinio išleidimo vieta, leidykla ir metai; leidinio apimtis puslapiais. Konspektuojama originalo kalba. Jeigu konspektuojamas straipsnis, kuris yra rinkinyje, žurnale ar laikraštyje, tai *užrašoma*: autoriaus pavardė ir inicialai; straipsnio pavadinimas; po to rinkinio, žurnalo ar laikraščio pavadinimas; išleidimo metai, mėnuo, diena; numeris ir puslapis.
5. Prieš konspektuojant reikia *susipažinti ir perskaityti* knygą ar jos dalį, straipsnį. Skaitant svarbiausius dalykus galima pasižymėti lapelyje, užsirašyti puslapius, kad konspektuojant būtų lengviau išskirti svarbiausius dalykus, esmę.
6. Konspektuojant būtina

palikti veikalų ar straipsnių *dalių ar paragrafų pavadinimus*, kurie atspindi tam tikro kūrinio dalies esmių esmę. 7. Konspektuoti savo, o ne autoriaus vardu. Tai, ką nurašoma pažodžiui, rašyti kabutėse ir *nurodyti cituojamą puslapį*. Savo žodžiais (glaustai, apibendrintai) užrašytos autoriaus mintys taip pat nurodomos puslapiais. 8. Būtina teisingai užrašyti autoriaus mintis (cituojant), neiškraipyti jų esmės. Jei sunku tiksliai išversti atskirus terminus ar posakius iš darbų užsienio kalba, tai šalia vertimo reikia *užrašyti skliaustuose originalo kalba* tą, ko negalima tuo momentu išversti. 9. Konspekte *išskirti* (pasibraukti, užrašyti stambesniu šriftu ar kitos spalvos rašikliu) tai, kas išskirta autoriaus, arba ką studentas laiko svarbiausiu. 10. Konspekto paraštėje (1/3 dalyje) formuluoti *savo išvadas, apibendrinimus, pastebėjimus, komentarus, gal net ir vertinimus*. Tai rimtas žingsnis į studijų procesą.

VPU docentas dr. Stanislovas Stašaitis, žinomas istorijos mokymo metodikos specialistas, atkreipia dėmesį, kad istorikas privalo ne tik konspektuoti, bet ir kitomis formomis kaupti pažintinę medžiagą – rinkti ir sisteminti pagal temas įvairaus pobūdžio informaciją. Kiekvienas studentas istorikas skaito periodinius leidinius, žurnalus, laikraščius ir randa informacijos internete. Jų puslapiuose yra gausios išliekančią vertę turinčios istorinio pobūdžio medžiagos: dokumentinių nuotraukų, portretų, schemų, lentelių, diagramų, žemėlapių, karikatūrų, meno kūrinių reprodukcijų, įdomių straipsnių apie praeities ir dabarties įvykius bei veikėjus, kultūros ir meno raidą bei jų žymiausius atstovus, naujausių partinių ir vyriausybinių dokumentų, memuarinės medžiagos, įdomių publicistinių straipsnių, kelionių įspūdžių, grožinės literatūros kūrinių ir jų ištraukų, medžiagos apie įžymių istorinių įvykių ir asmenų jubiliejus, įdomios statistinės medžiagos, kryžiažodžių, galvosūkių ir t. t. Per kelerius metus tokio pobūdžio medžiagos be specialių laiko ir darbo sąnaudų bei išlaidų kiekvienas studentas gali sukaupti gan didelį pluoštą – po gerą aplanką ar voką kiekvienam istorijos kursui ir atskiroms temoms, ypač iš dabarties laikotarpio, kurios nespėja patekti į mokslinius straipsnius, monografijas ir vadovėlius. Būtina priminti, kad studentas gali kopijuoti ar atsiųsti (iš interneto ar bibliotekoje) svarbesnę laikraštinę medžiagą, o jeigu jis ar jo tėvai pernumeruoja ir nekomplektuoja periodinius leidinius, prieš ją iš-

metant reikėtų peržiūrėti ir reikalingą medžiagą išsikirti. *Asmeniniame archyve* (plačiau tolimesniame tekste) vietos turėtų atsirasti įvairių šalių monetoms ir popieriniams pinigams, medaliams, ženklukams, pašto ženklams ir kitai panašaus pobūdžio pažintinei medžiagai, kraštotyrinei medžiagai, seniems leidiniams ir t. t. Visa tai pravers istoriko, ypač istorijos mokytojo, darbe.

Studijų programos ir pagrindinės studijų formos

Ką studentas turi žinoti iš studijuojamo konkretaus kurso dalyko (Senovės istorijos, Naujaujų laikų istorijos, Lietuvos istorijos vieno ar kito laikotarpio ir t. t.), numatyta atskirų dalykų **programose**, kurias rengia dėstytojai (dėstantys atitinkamus kursus). Programa (gr. *programma* – paskelbimas, paliepimas raštu) – tai užsibrėžtos mokomosios veiklos planas, tiksliau, aukštosios mokyklos dokumentas, nustatantis studentų privalomų žinių, gebėjimų ir įgūdžių turinį bei apimtį. Tai pakankamai trumpas ir labai koncentruotas dokumentas, kurio apimtis – 3–5 puslapiai. Kiekvieno dalyko programoje pateikiami paaiškinimai, nusakantys to dalyko studijų tikslus ir uždavinius, apibūdinantys pačios programos struktūrą, studijų organizavimo formas ir metodų ypatybes. Programos tobulinamos ir keičiamos pagal mokslo ir kultūros lygį, derinamos su visuomenės poreikiais, nustatytas studijų dalyko turinys konkretinamas remiantis paskaitų ir mokymo priemonių medžiaga, monografijomis, moksliniais straipsniais ir kita privaloma literatūra.

Programos (naujos arba atnaujintos) patvirtinamos atitinkamų katedrų posėdžiuose ir taip jas pritaikant prie studijų proceso. Dėstytojas rengia savo dėstomo kurso programą atsižvelgdamas į skiriamą kursui valandų skaičių (skaičiuojant kreditais), į aktualiausias kurso problemas, į svarbiausias istorijos mokslo pasiekas, į dėstomo kurso temų ir klausimų naujausių istoriografiją. Be to, kiekvienas dėstytojas, sudarydamas kurso programą, turi žinoti ir mokyklinių istorijos kursų programų reikalavimus, kad galėtų su studentais plačiau ir išsamiau aptarti tuos klausimus, kurie yra fiksuoti mokyklinėse programose. Kiekvienas dėstytojas privalo supažindinti studentus su savo dėstomo kurso programomis.

Dėstytojas, remdamasis programomis, ne tik orientuojasi, kaip skirstyti medžiagą, skirtą dėstyti (auditoriniam darbui) ir studentų savarankiškam darbui (užduotys, skirtos pasiruošti kolokviumui, seminarui ar pratyboms, testams ir pan.), bet ir studentą: a) orientuoja į svarbiausias kurso problemas, b) užveda ant kelio ruošiantis seminarui ar egzaminui, c) nurodo dėstomos medžiagos apimtis.

Į programas privalo būti įtrauktos ir chronologiškai išdėstytos pačios svarbiausios (atsižvelgiant į bendrąsias kurso laikotarpių problemas), probleminės kurso temos. Be to, jose turi būti nurodoma privaloma pagrindinė literatūra ir šaltiniai, pageidautina ir papildoma literatūra. Programoje turi būti pabrėžiami svarbiausi to laikotarpio istoriniai asmenys bei pagrindinės istorinės sąvokos ir terminai.

Paskaitos ir seminarai

Pagrindinis darbas universitetų auditorijose vyksta **paskaitos** ir **seminaro** forma. **Paskaita** – tai sistemingas žodinis kokios nors temos, problemos ar klausimo išdėstymas. Tai seniausia mokymo universitetuose forma. Anksčiau dar buvo vadinama **lekcija** (lot. *lectio* – skaitymas). Paskaitos būna įžanginės, paprastosios, apžvalginės ir baigiamosios. Jos turi atitikti moksliskumo, priimamumo, turinio ir formos vienovės, emocionalumo, ryšio su kitomis formomis (seminarais, pratybomis ir pan.) reikalavimus. Per paskaitas dėstytojas dažnai naudoja vaizdines ir technines priemones, lentą ir kreidą, žemėlapius naujiems leidiniams pristatyti. Jų metu dėstytojas gali išdėstyti tik nedidelę dalį (20–30 procentų) programoje nurodomos medžiagos.

Per paskaitą dėstytojas privalo studentams: a) perteikti kurso svarbiausią teorinę medžiagą, b) dėstyti tik sunkiausiai suprantamas ir mažiausiai tyrinėtąs, bet aktualias temas, c) išaiškinti istoriografinę prasmę priešingas problemas, d) dėstymas turi būti probleminis, f) nekartoti akademinų vadovėlių medžiagos (jeigu ir nagrinėjama tokia medžiaga, tai turi būti fiksuojami nauji vertinimai), g) pateikti įvairius požiūrius ir savo nuomonę, h) supažindinti su naujais tyrinėjimais tuo ar kitu klausimu.

Paskaitų medžiaga studentams – tai pamatai savarankiškoms studijoms, orientyras gilintis į vienus ar kitus svarbiausius klausimus. Todėl studentai privalo kruopščiai užsirašinėti paskaitų metu pateikiamą medžiagą ir nuolat ją studijuoti.

Seminaras (lot. *seminarium* – daigynas, medelynas) – bet kurio dalyko kelių savaitinių valandų pratybos universitete. Jo metu praplečiama arba apibendrinama studijuojamojo dalyko tema, problema ar atskiras klausimas. Seminaras yra ta studijų forma, kuri pirmiausia padeda formuoti studento savarankiškumą ir mokslinių interesų pradmenis. Seminaras – tai vieta, kur studentas gali pasireikšti ir praktiškai panaudoti įgytas žinias. Seminarai atsirado senovės Graikijoje ir siejami su dialoginiu filosofijos dėstymo metodu. Pavyzdžiui, filosofas Sokratas, keldamas klausimus, vertė savo pasikalbėjimo draugą ieškoti atsakymų ir taisyti savo klaidas taip, kad jis galėtų galutinai surasti tiesą. Tačiau tik XVII a. seminarai paplito Europos universitetuose.

Yra trys seminarų tipai: 1) seminarai, skirti baigtam kursui įtvirtinti ir praplėsti, 2) seminarai, skirti svarbioms kurso temoms nagrinėti, 3) tiriamojo pobūdžio seminarai, nesusiję su paskaitų tematika. Taigi, mus labiau domintų antrasis seminarų tipas.

Seminaro temas dėstytojas formuluoja atsižvelgdamas, ar pakanka mokslinės literatūros bibliotekose, nes seminarams studentai ruošiasi savarankiškai. Tai privaloma studijų forma. Jo metu studentas turi parodyti, ką sugeba, ar turi noro ir galimybių studijuoti. Per seminarus dėstytojas gali geriau pažinti studentą, įvertinti jo pareiškumą ir darbštumą, pastebėti studento pasirengimo būsimajam egzaminui nuoseklumą, skatinti studijuoti.

Seminaro metu ne tik nagrinėjamas vienas ar kitas klausimas, bet studentas jau yra ruošiamas darbui mokykloje. Seminarų temos turi būti ne tik svarbios kurso kontekste, bet ir orientuotos į tuos klausimus, kurie yra fiksuojami mokykliniame istorijos kurse. Tokiu būdu yra galimybė geriau paruošti būsimąjį istorijos mokytoją.

Seminaro metu yra praktikuojamos kelios darbo formos: 1) kolektyvinis darbas su istoriniu dokumentu, kuris reikalingas norint atskleisti vieną ar kitą

temos klausimą, – dokumento analizė, atrinktos medžiagos komentavimas ir vertinimas; 2) atskirų temos klausimų aptarimas, remiantis moksline literatūra ir istoriografiniu principu: „Šis autorius teigia taip, o anas autorius – šitaip“ ir t. t. Verta pamąstyti, kodėl autoriai skirtingai vertina aptariamą problemą; 3) referatų parengimas atskiroms temos klausimų problemoms aptarti ir jų perskaitymas; 4) platesnio pranešimo vienu ar kitu svarbesniu temos klausimu perskaitymas ir aptarimas. Patartina labiau praktikuoti pirmąsias dvi formas jas sujungiant. Tai labiau sutelks studentus kolektyviai aptarinėti problemas: diskutuoti, stengtis surinktą medžiagą ne skaityti, bet atpasakoti įrodinėjant ir argumentuojant; visi studentai bus priversti gilinti analizės, vertinimo, esmės suvokimo gebėjimus. Visur turi dominuoti klausimas „Kodėl?“ Seminaro metu pateikta medžiaga, kuri yra nežinoma studentui, privalo būti užfiksuojama konspektuose. Dėstytojo funkcijos: tarpininkauti, tikslinti, akcentuoti.

Seminarų temos privalo būti svarbios ne tik tam tikro laikotarpio tam tikram regionui, bet ir platesniame geografiniame kontekste (įvykiai, reiškiniai, kurie daro įtakos kitoms tautoms ir kitoms kartoms). Kaip pavyzdį galima siūlyti tokias seminarų temas: 1) *Faraono Echnatono reformos Egipte ir jų reikšmė*, 2) *Kardinolo Rišeljė vidaus politika Prancūzijoje*, 3) *Valakų reforma Lietuvoje XVI a.*, 4) *Prancūzijos Liaudies fronto programos 1936 m. analizė*, 5) *Antrojo fronto atidarymas 1944 m. ir jo vaidmuo kare ir pan.*

Galimi du pasiruošimo seminarui variantai: 1) sąsiuvinyje konspektuoti pagal temos klausimus nurodytų monografijų ir straipsnių dalis (būtinai nurodyti autorius, leidinio ir jo dalių pavadinimus bei puslapius), dokumentus; rašyti savo komentarus; 2) konspektuoti ištiesai nurodytą monografiją, straipsnį, dokumentą, o parašėte pasižymėti seminaro temos klausimo numerį ir nurodyti kokiam klausimui sukonspektuota dalis yra kaip atsakymas.

Seminaro metu patartina studentams aktyviai dalyvauti nagrinėjant temos klausimus. Būtina įveikti drovumą, drąsos pasisakyti vienu ar kitu klausimu stoką, diskutuoti, jeigu studentas ruošėsi seminarui. Nebijoti klysti (klysti negalima egzamino metu) ir nesipiktinti kitų klaidomis, nesikarščiuoti disku-

sijų metu ir nekonfliktuoti, tiesiog toleruoti kitų nuomonę. Seminaro metu bendromis pastangomis siekiama tiesos, problemos aiškumo, pasidalijama sukaupta medžiaga.

Universitetuose egzistuoja dar kelios studijų formos, kurių metu taip pat yra įgyjama žinių, – tai kolokviumas ir konsultacija.

Kolokviumas (lot. *colloquium* – pasikalbėjimas) – mokslinio pobūdžio (remiantis seminaro principais) individualus pasikalbėjimas tarp dėstytojo ir studento. Tai turėtų vykti 1–2 kartus per semestrą, o kartais ir dažniau (jeigu seminarai programoje yra numatyti tik kas antrą savaitę). Pokalbio metu dėstytojas tikrina studento žinias, jo apsiskaitymą; turi pastebėti jo gebėjimus, fiksuoti daromas klaidas. Šio susitikimo metu studentas atsiskaito už 1–2 programos temas. Kolokviumo reikšmė: dėstytojas iki egzamino turi galimybę pabendrauti su studentu individualiai, o studentas skatinamas kryptingai savarankiškai dirbti. Tai tam tikra egzamino forma (tartum mini egzaminas).

Konsultacija (lot. *consultatio* – pasitarimas) – specialisto patarimas kuriuo nors klausimu. Studentui sudaryta galimybė kreiptis į dėstytoją, kai iškyla neaiškumų studijuojant atitinkamus programos kursus. Konsultacijos yra *kolektyvinės*: 1) prieš egzaminą (1–2 dienos iki egzamino) studentų grupė gali susitikti su dėstytoju ir išsiaiškinti (užduodami klausimus) atsiradusias spragas ruošiantis egzaminui arba 2) dėstytojas prieš paskaitą ar po paskaitos skiria studentams keletą minučių pasitikslinti: „Ar viskas buvo aišku dėstant praeitą (šiandieninę) paskaitos temą? Ar turite kokių klausimų?“ Taip pat konsultacijos gali būti *individualios*, kai dėstytojas oficialiai paskelbia savo budėjimo katedroje laiką (1–2 val. per savaitę), kurio metu bet kuris studentas gali užėiti pasikalbėti, paklausti, gauti patarimą. Dėstytojų budėjimo grafikas dažniausiai būna pakabintas ant kiekvienos katedros durų arba skelbimo lentoje, kai kada skelbiamas internete. Ypač tikslinga pasinaudoti tuo laiku, kai dėstytojas yra rašto darbų vadovas, kai reikia atsiskaityti už praleistus ar neparuoštus seminarus. Konsultacijų metu dėstytojas išklauso, išaiškina, konkretizuoja, pataria ir rekomenduoja.

Mokymo metodinės priemonės

Studijoms kaip pagalbinė priemonė yra skiriama daugybė leidinių, daugiausia parengtų pačių dėstytojų iš savo dėstomų kursų. Tai paskaitų konspektai (dažniausiai publikuojama dalis paskaitų temų), chrestomatijos, praktikumai, akademiniai vadovėliai, bendrosios katedros kursų programos ir pan. Jų tikslas – padėti studentui lengviau rinkti ir atrinkti savarankiškomis studijoms medžiagą, juos supažindinti su pagrindiniais ir naujesniais paskutinių metų (1–5 metų) vertinimais, pateikti svarbiausios medžiagos minimumą. Tai daugiau orientyrinio pobūdžio medžiaga. Kiekvieno universiteto leidykla suinteresuota publikuoti savo universiteto dėstytojų parengtą medžiagą studentams. Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla leidžią specialią seriją, įvardytą „Metodinės priemonės“.

Dėstytojas privalo nuolat atnaujinti savo paskaitų turinį ne tik naujomis ir aktualiomis temomis, bet ir papildyti nauja faktine medžiaga ir ypač naujais vertinimais nuo seniau dėstomas temas, kurios yra labai svarbios ir turi išliekamąją mokslinę vertę konkretaus programos kurso kontekste (pavyzdžiui: dėstant Vidurinių amžių istorijos kursą neįsivaizduojamas jis be *Kryžiaus žygių XI–XV amžiais* problemų išdėstymo arba dėstant Naujaisių laikų istorijos (1918–1945 m.) kursą neįsivaizduojamas be *Taikos konferencijos Paryžiuje 1919–1920 m.* problematikos išdėstymo ir pan.). Tačiau paskaitų laikas yra ribotas ir dalies svarbių temų tenka atsisakyti išdėstyti paskaitos metu. Kadangi ta ar kita tema dėstytojas yra surinkęs medžiagą, ją apibendrinęs, istoriografiškai įvertinęs, tai jis visiškai gali tokią medžiagą – savo paskaitų konspektus – publikuoti kaip **mokymo metodinę priemonę**. VPU Istorijos fakultete yra jau susiformavusi tokia tradicija. Galima pateikti keletą pavyzdžių: *Istorijos mokytojas: mokomoji medžiaga VPU istorijos specialybės studentams*. Sudarytojas S. Stašaitis. Vilnius: VPU leidykla, 1998, 82 p.; Kniūraitė V. *Rusijos istorijos paskaitos*. Vilnius, 1998, 127 p.; Kniūraitė V. *Visuotinė istorija: mokymo priemonė ne istorijos specialybės studentams*. Vilnius, 2002, 173 p.; Šetkus B. *Darbas su istorijos šaltiniais: praktiniai patarimai*. Vilnius: Vaga, 2002, 119 p.; Stašaitis S. *Istorija Lietuvos mokykloje (XVII a. – 1940 m.): paskaitos VPU istorijos specialybės stu-*

dentams. Vilnius: Mokslo aidai, 2004, 128 p.; Skirius J. *Europos šalių ir JAV ekonominė bei vidaus politinė padėtis 1918–1939 metais*. Vilnius, 2006, 144 p.; Malonaitis A. *Trumpai apie proistorę: metodinė mokymo knyga*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, 226 p.; Grigaravičiūtė S. *Istorijos žinios ir jų struktūravimas: mokymo metodinė priemonė VPU IF dieninio ir neakivaizdinio skyrių istorijos studijų programos studentams*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, 59 p.; *Gyvenamosios vietovės istorija: patarimai pedagogams ir mokiniams, pradedantiems tyrinėti paveldą*. Sudarytojai B. Šetkus ir R. Šetkuvienė. Vilnius: VPU leidykla, 2009, 363 p. ir kt. Verta paminėti ŠU doc. dr. Jono Sireikos studijų knygą *Glausta senovės Graikijos civilizacijos istorija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009, 121 p.

VPU Istorijos fakulteto dėstytojai, suprasdami istorijos šaltinių reikšmę studijoms, kaupia programiniams kursams reikalingą dokumentinę medžiagą ir pačią svarbiausią publikuoja dokumentų rinkiniuose – **chrestomatijose** (gr. *chrēstomatheia* – geras, naudingas + mokytis). Taip yra palengvinamas studentų darbas, nes jiems jau nebereikia gaišti laiko ieškant bibliotekose reikalingų istorinių dokumentų seniau išleistuose dokumentų rinkiniuose. Istorinis dokumentas yra neįkainojamas pirminis šaltinis, atskleidžiantis to meto dvasią, perteikiantis autentiškus faktus, tam tikrų visuomenės sluoksnių pozicijas ir pan. Remiantis atskirų pasaulio įvykių dokumentais galima sukonkretinti ir įsiminti jau žinomą istorinę medžiagą. Studentas, dirbdamas su dokumentu, nagrinėja jį, apmąsto, vertina. Darbas su dokumentu formuoja tyrėjo gebėjimus. Istorijos fakulteto dėstytojai yra parengę: *Lietuvos istorijos chrestomatija 1861–1990.03.11*. Sudarė A. Gaigalaitė ir J. Skirius. Kaunas: Šviesa, 1993, 374 p.; *Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija: 1918–1945*. Sudarė J. Skirius. Kaunas: Šviesa, 1994, 304 p.; *Šių laikų istorijos chrestomatija (1946–1995)*. Sudarė E. Kriščiūnas, V. Pukienė, P. Tomkus. Kaunas: Šviesa, 1998, 263 p.; *Medžiaga helenizmo istorijos studijoms [elektroninis išteklius] (CD-R)*. Sudarytojas R. Juzefovičius. Vilnius: VPU, 2002, 100 p. ir kt.

VPU Istorijos fakulteto *Visuotinės istorijos katedros* dėstytojai yra parengę bakalauro ir magistro studijoms skirtas Visuotinės istorijos **kursų programas** ir **praktines užduotis**. Praktinėse užduotyse, be tradicinių temų planų

bei šaltinių ir literatūros sąrašų, pateikiami metodiniai patarimai. Tokiu būdu atkreipiamas studijuojančiųjų dėmesys į kelias problemas, svarbiausius momentus, kuriuos pakomentuoti pageidautų dėstytojas seminario metu. Studijuojantysis ras rekomendacijų, kaip analizuoti konkrečius dokumentus. Tai padeda studentui orientuotis ir koncentruoti dėmesį, studijuojant šaltinius ir nurodytą literatūrą. Leidiniai: *Visuotinės istorijos bakalauro studijų pagrindinių kursų programos*. Vilnius, 1996, 80 p. (pakartotas ir papildytas leidimas 1998 ir 2001); *Visuotinės istorijos praktinės užduotys ir patarimai*. Vilnius, 1996, 90 p. (pakartotas ir papildytas leidimas 1998 ir 2001); *Lietuvos istorija. Programos bakalaurams ir magistrams*. Vilnius, 1998; *Visuotinės istorijos magistro studijų kai kurių kursų programos*. Vilnius, 1999, 74 p. ir kt. Programos yra nuolat tobulinamos ir jų turinys kinta. Dabartiniu metu Istorijos fakulteto vadovybė yra nusistačiusi išleisti visų dėstomų kursų išplėstas programas kompacto (CD) forma, skelbti internetinėje svetainėje.

Praktinių užduočių ir patarimų sujungimas su tam tikru istorinių dokumentų kiekiu viename leidinyje sudaro studentams galimybę geriau pasiruošti seminarų užduotims. Tokio pobūdžio leidinys – tai **praktikumus**. Tokių leidinių parengimas – viena iš dėstytojų metodinės veiklos kryptį artimiausiais metais. Pradžią davė doc. dr. V. Pukienė, išleidusi studentams *Šiuolaikinio pasaulio istorijos (1945–2008 m.) praktikumas: metodinė priemonė*. Vilnius: VPU leidykla, 2009, 112 p. Tam tikra prasme priskirtina ir doc. dr. J. Mardosos sudaryta priemonė *Apie metodiką ir metodines priemones: medžiaga etnografiniai praktikai*. Vilnius: VPU leidykla, 2002, 137 p.

Studijų metu studentai susiduria dar su viena priemone – **akademiniu vadovėliu**. Tai knyga, kuri skirta mokytis ir kurioje suprantamai, sistemingai dėstomi kurio nors mokslo ar praktinės veiklos srities žinių pagrindai. Vadovėlių paprastai sudaro teorinių žinių išdėstymas ir nurodymai, kaip užsiimti savarankiška veikla (klausimai, literatūra, užduotys). Praktiškai vadovėlis pretenduoja apibendrinti tam tikro kurso ar laikotarpio medžiagą. Būtina pabrėžti tai, kad jeigu vidurinėje mokykloje ir gimnazijose vadovėlis yra pagrindinė mokymo priemonė, tai universitetuose studentui istorikui jo studijų procese

vadovėlis atlieka antraeilį, gal net menką vaidmenį. Iš principo akademinis vadovėlis gali būti tam tikras orientyras, savotiškas žinynas (kuriame sukauptas ribotas kiekis svarbiausių žinių), tam tikri vertinimai. Kol yra rengiamas ir išleidžiamas vadovėlis (tam procesui reikia 3–5 metų), spėja sąlyginai „pasenti“ informacija. O norint sekti istorijos mokslo naujienas, būtina skaityti naujas monografijas ir straipsnius. Kaip akademių vadovėlių pavyzdžius galime pateikti: Hobsbawm E. *Kraštutinimų amžius. Trumpasis XX amžius: 1914–1991*. Vilnius: Mintis, 2000, 712 p.; Calvocoressi P. *Pasaulio politika 1945–2000*. Vilnius: Briedis, 2001, 832 p. ir kt.

Pasirengimas egzaminui

Kiekvienas programos kursas baigiasi tam tikra atsiskaitymo forma, nes dėstytojas privalo įsitikinti, ar kiekvienas studentas perėmė (ir kokių lygiu perėmė) jo dėstomojo kurso teorines ir faktines žinias; išsiugdė tam tikrus gebėjimus dirbti su moksline literatūra, šaltiniais, žemėlapiais; kaip gali sukaupią informaciją taikyti praktiškai. Tam tikslui yra taikomos atsiskaitymo ir tam tikra prasme kontrolės formos: egzaminas, suvestinis pažymys ir įskaita. Kiekvienas semestras (rudens ir pavasario) baigiamas sesija, kurios metu ir vyksta galutinio atsiskaitymo už išklaustytus teorinius kursus procesas.

Labiausiai paplitusi atsiskaitymo forma – **egzaminas** (lot. *examen* – tyrimas). Tai tradiciškas studentų kvotimas iš kurios nors disciplinos kurso dalies ar viso kurso. Egzaminas, kaip forma, privalomas, jeigu dėstomos disciplinos kurso apimtis yra daugiau kaip 2 kreditai, t. y. 3 kreditai (120 val.) ir daugiau. Egzaminas dažniausiai būna žodžiu, kuomet dėstytojas formuluoja pagrindinių kurso problemų klausimus, juos fiksuoja numeruotuose bilietuose (po 2–3 klausimus), kuriuos studentai egzamino metu pasirenka (nematydami klausimų formuluočių), gauna laiko (maždaug pusę valandos) pasiruošti ir po to atsakinėja, t. y. atskleidžia klausimų esmę, remdamiesi savo sukaupytų žinių bagažu. Tokiu būdu egzamino metu vyksta mini diskusija tarp dėstytojo ir studento, kuris privalo argumentuotai formuluoti problemas ir jas išgvil-denti. Egzaminai gali būti kelių rūšių: 1) žodžiu pagal bilietus, 2) raštu pagal

dėstytojo užduotus klausimus, 3) egzaminas-pokalbis, kai dėstytojas iš karto užduoda klausimą, kuris gali būti įvadas į platesnės temos atskleidimą, 4) testas, kai iš kurso atskirų temų sudaromos standartizuotos užduotys, 5) egzaminas-recenzija, kai reikia įvertinti konkretų dokumentą ar kokio nors istoriko pozicijas (įvertinti vieną ar kitą mokslinį tyrimą). Egzaminas baigiasi dėstytojo įvertinimu – konkrečiu balu dešimtainėje balų sistemoje. Dėstytojas vertina ne tik studento žinias egzamino metu, bet ir jo darbą bei aktyvumą seminarų metu, atsiskaitymus kolokvių metu, paskaitų lankomumą. Pažymys – balų suma – rodo ne tik studento perimtų žinių kiekį ir lygį, bet turi reikšmės jo finansinei padėčiai. Studentas gali gauti stipendiją, gali būti atleistas nuo mokesčio už mokslą, jeigu jis puikiai išlaikys egzaminus. Jeigu neišlaikys – gaus taip vadinamą *skolą*, praras stipendiją, o už pakartotiną skolos laikymą jau teks sumokėti tam tikrą piniginę sumą, kurią yra nustačiusi universiteto vadovybė.

Kai disciplinos kursas apima 2 kreditus (80 val.) ir mažiau, tai taikomas įvertinimas – **suvestinis pažymys**, dar kitaip vadinamas *kaupiamas balas* dešimtainėje balų sistemoje. Paprastai čia specialaus egzamino gali ir nebūti. Dėstytojas, atsižvelgdamas į studento pareigingumą ir aktyvumą viso semestro metu, t. y. į jo pasirengimą seminarų metu, į kolokvių rezultatus, į atliktus rašto darbus ir paskaitų bei seminarų gerą lankomumą, suveda balus ir juos paskelbia studentui. Tik tuo atveju, jeigu studentas mano, kad per mažai jis užsidirbo balų, dėstytojas jį gali egzaminuoti, kurio metu ir paaiškės, ar studento pasirengimas vertas daugiau, o kai kada net ir mažiau (pasitaiko atvejų, kai būna sumažinamas ir pasiūlytas balas).

Studijų procese rečiau taikoma atsiskaitymo forma – **įskaita**. Studento atsiskaitymo knygelėje galima rasti šį įvertinimą – *įskaityta* – atlikus Fizinės kultūros pratybas pirmajame kurse, rengiant kursinius darbus (rudens semestro pabaigoje studentas pristato savo kursinio darbo vadovui atliktas per semestrą užduotis, kurios gali būti įvairios: surinkti tam tikrą kiekį medžiagos, parengti išplėstinį kursinio darbo planą, sudaryti literatūros sąrašą, parašyti dalį teksto ir pan.), atliekant praktines užduotis pedagoginės praktikos moky-

kloje ar mokslo įstaigose metu. *Įskaityta* – fiksuoja dėstytojas tuo atveju, jei studentas atliko reikiamu lygiu jam skirtas užduotis.

Dešimties balų vertinimo sistema

VPU Istorijos fakulteto dėstytojų parengti studentų žinių ir gebėjimų vertinimo detalesni kriterijai (*Visuotinės istorijos praktinės užduotys ir patarimai. Bakalauro studijos*. Vilnius, 1996, 1998 ir 2001, p. 5–6):

10 balų (puikiai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 96–100 proc. Vertinama, jeigu visos užduotys (temos, klausimai) atliktos be klaidų, medžiaga išdėstyta nuosekliai, sklandžiai be papildomų klausimų, žinių lygis aukštesnis už pratybų ir paskaitų metu pateiktos medžiagos lygį ir apimtį, jei studentas geba savarankiškai nagrinėti faktologinę ir teorinę medžiagą, daryti išvadas, apibendrinimus, remtis pirminiais šaltiniais, kritiškai vertinti ir interpretuoti šaltinius bei kitą istorinę medžiagą, atskleisti tarpusavio ryšius, argumentuoti savo nuomonę, tiksliai lokalizuoti įvykius įvairių rūšių žemėlapiuose, pasinaudoti naujausia nagrinėjamo klausimo informacija, mokėti racionaliai spręsti problemas ir kitas užduotis.

9 balai (labai gerai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 91–95 proc. Vertinama, jeigu visos užduotys (temos, klausimai) atliktos savarankiškai be klaidų, jei studentas geba savarankiškai nagrinėti istorinius įvykius ar medžiagą, daryti apibendrinimus, išvadas, lokalizuoti įvykius jau žinomuose žemėlapiuose, remtis naujausia informacija, tačiau tai atlieka remdamasis akademiinių užsiėmimų metu įgytomis žiniomis, mokėjimais ir nurodyta literatūra.

8 balai (gerai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 81–90 proc. Vertinama, jeigu atsakymas teisingas, bet parengtas remiantis tik akademiinių užsiėmimų ir savarankiškam darbui skirta privaloma literatūra (ryškus mechaninis atkartojimas), jei studentas nepakankamai naudoja žemėlapij, nepakankamai atskleidžia sąvokų turinį, negeba operatyviai spręsti problemines situacijas, vertinti įvykius ar šaltinius, trūksta originalumo.

7 balai (pakankamai gerai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 71–80 proc. Vertinama, jeigu studentas nagrinėjamos temos, klausimo medžiagą

žino gerai, tačiau perteikia neplaningai, nenuosekliai, nepakankamai pabrėžia priežastis ir pasekmes, daro kai kurias neesmines klaidas dėstydamas faktologinę ir teorinę medžiagą, nepakankamai geba pasinaudoti žemėlapiais ir kitais informacijos šaltiniais.

6 balai (patenkinamai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 61–70 proc. Vertinama, jei temos ar klausimo turinys perimtas, bet jis perteikiamas mechaniškai, atkartojant mokomąją medžiagą, jei atsakymuose dominuoja faktinė medžiaga, be jos reikiamo apibendrinimo, perteikiant pasitaiko netikslumų, trūksta loginių sąsajų, nepakankamai tiksliai vartojamos sąvokos, nepakankamai pagrįsti vertinimai, trūksta savarankiškumo, žemėlapis ir kita informacinė medžiaga nenaudojama kaip žinių šaltinis.

5 balai (pakankamai patenkinamai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 51–60 proc. Vertinama, jei mokomoji medžiaga (tema, klausimas, problema) perimta vidutiniškai, jei dėstant faktus, aiškinant sąvokas, pateikiant vertinimus, išvadas pasitaiko esminių netikslumų, jei studentas negeba savarankiškai pasinaudoti žemėlapiu ir kitais informaciniais šaltiniais.

4 balai (nepatenkinamai) – reikalaujamų žinių ir gebėjimų apimtis 50 proc. ir mažiau. Vertinama, jei studentas neperėmęs net pusės mokomosios medžiagos, nemoka pasinaudoti žemėlapiais ir kita informacine medžiaga, kurioje yra su jo klausimu susijusios informacijos.

Žemesni balai – **1, 2 ir 3** – esmės vertinant nekeičia. Jie rodo tik nepasiruošimo lygį.

Vertinant studento atsakymus atsižvelgiama į jo turimas žinias, gebėjimus nagrinėti įvairių istorijos mokomąją medžiagą (dokumentus, teorinius veikalus ir kt.), naudotis leidžiamaisiais informacijos šaltiniais (žemėlapiais, bibliografijomis, statistika ir kt.), atsakymų pateikimo kūrybiškumą, gebėjimą pateikti ir apginti savo nuomonę ir kt. Studentų gebėjimams ir kūrybiškumui ugdyti naudotinas ne tik atsakinėjimas žodžiu, bet ir raštu, loginių užduočių, probleminių situacijų, tęstų ir kt. sprendimas. Apklausos formas pasirenka dėstytojas, atsižvelgdamas į dalyko specifiką.

Sisteminio kartojimo reikšmė

Sukauptos medžiagos kartojimas labai svarbus kuriant istorijos žinių sistemą. Jo esmė – būtinumas nustatyti nagrinėjamų klausimų ir kartojamos medžiagos (įvykių, reiškinių ar procesų) tarpusavio ryšį. Yra žinomi chronologiniai, tematiniai ir lokaliniai ryšiai.

Chronologiniai ryšiai padeda sukurti vieno ar kito istorinio laikotarpio vaizdinius, **tematiniai ryšiai** – vieno ir kito įvykio tuo metu ryšį ir platesnius vaizdinius, **lokaliniai ryšiai** – kurios nors konkrečios vietovės (valstybės, miesto, kaimo, gyvenvietės) istorinės raidos vaizdą ar istorinės asmenybės gyvenimo ir veiklos portretą. Be to, labai svarbu panaudoti įgytas žinias iš įvairių kursų: Lietuvos istorija 1918–1940 metais geriau suprasime, jei gerai žinosime to laikotarpio Naujausiųjų laikų istoriją (tai galioja visiems laikotarpiams). Teorines iš ekonomikos, politologijos, filosofijos įgytas žinias sėkmingai galima taikyti ir istorijos kursams, o tai praplės, ypač teoriniu požiūriu, praeities procesų suvokimą.

Patartina kasdien perversti savo paskaitų ir seminarų užrašus, savarankiškai sukauptos medžiagos konspektus, ypač ruošiantis seminarams ir kollokviumams. Kartojant reikia turimą medžiagą pildyti iš savarankiškai skaitomos mokslinės literatūros, periodinės spaudos, studijuojamų dokumentų. Kartojimas lengvina istorijos proceso suvokimą ir padeda ruošti būsimajam egzaminui – vyksta turimos medžiagos apibendrinimas.

Geografinių žinių ir žemėlapių reikšmė istorikui

Istoriniai įvykiai vyksta ne tik laike ir erdvėje. Jeigu neapibrėžtas laikas ir erdvė, istorinis įvykis mums atrodo tik tuščia abstrakcija, neturinti realaus turinio, neatspindinti istorinės tikrovės. Daugeliu atvejų istoriniai įvykiai gali būti teisingai suprasti, tik susiejus su tam tikromis erdvės sąlygomis. Todėl istorija dažnai remiasi geografijos, o geografija – istorijos žiniomis. Geografiniai veiksniai ir istorijos įvykiai yra praeities atspindys. Teritorija yra visų istorijos įvykių arena, ir vietovės sąlygos neretai nulemia konkrečių įvykių eigą. Neatsitiktinai Prancūzijos imperatorius ir garsus karo vadas Bonapartas

Napoleonas yra pasakęs: „Tautos istorija atsispindi jos geografijoje.“ Žinant vietovės sąlygas, lengviau suvokti ir paaiškinti istorijos reiškinius. Istorijos įvykių priskyrimas tam tikrai vietai vadinamas jų lokalizacija. Šie įvykiai lokalizuojami panaudojant istorinius žemėlapius, schemas, vietovių paveikslus ir nuotraukas. Studentų darbas su žemėlapiu paskaitos, seminaro metu ir ypač ruošiantis savarankiškai yra pagrindinis geografinės aplinkos reikšmės suvokimo metodas. Darbo patirtis rodo, kad dauguma studentų ateina iš mokyklos su nepakankamai suformuotais darbo su žemėlapiu įgūdžiais. Todėl pirmojo kurso studentai privalo iš pradžių turėti istorijai skirtus bendresnio pobūdžio žemėlapių rinkinius: *Lietuvos istorijos atlasą* ir *Visuotinės istorijos atlasą*, kuriais turės naudotis per visus bakalauro studijų metus. Šie atlasai – tai bazė studijuoti detalesnius ir smulkesnius įvykių istorinius žemėlapius, kurių neretai pasitaiko akademinuose vadovėliuose, monografijose ir kitose studijų priemonėse. Geros studento istorinių žemėlapių žinios labai padeda suvokti praeities įvykius ir istorijos procesą. Kai kuriose šalyse, pavyzdžiui, Prancūzijoje, yra dėstomas integruotas geografijos ir istorijos kursas mokyklose ir universitetuose. Ir Lietuvoje buvo parengtas bandomasis integruotas geografijos ir istorijos vadovėlis 11–12 klasėms: *Žemė ir laikas. 1–2 dalys*. Vilnius: Briedis, 2003. Tikslinga priminti, kad prieš kelis dešimtmečius tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute buvo rengiamas dvigubo dalyko – istorijos ir geografijos specialybių – mokytojas.

Istoriniame, kitaip nei geografiniame, žemėlapyje yra nedaug fizinės geografijos duomenų (jūrų, ežerų, upių kontūrai); jame tik neryškiai pažymėti svarbiausi kalnagūbriai ir duotas retas geografinis tinklas. Istoriniame žemėlapyje studentai ras genčių ir tautų pasiskirstymą, valstybių sienas, miestus bei prekybos kelius ir sutartiniais ženklais pažymėtas kautynes, sukilimų vietas, žygių kryptis ir kitų duomenų apie nagrinėjamo laikotarpio įvykius. Suvokti istorinį žemėlapij padeda ir tinkamas spalvų parinkimas, spalvotų dėmių paskirstymas žemėlapyje. Praktikoje paprastai skiriamos trys istorinių žemėlapių rūšys: 1. **Bendrieji žemėlapiai**, atspindintys istorijos įvykius šalyje ar grupėje šalių, jų padėtį, būklę tam tikru istorinės raidos momentu. Jie

duoda tartum „skersinį“ istorinio proceso pjūvį. Pavyzdžiui, žemėlapis *Europa 1789 m.* arba *Lietuva 1918–1919 m.* 2. **Apžvalginiai žemėlapiai**, atspindintys nuoseklių momentų nagrinėjamo reiškinio raidoje, dažniausiai ilgo laikotarpio, teritorinius pakitimus. Pavyzdžiui, žemėlapiai *Romos valstybės augimas, LDK XIII–XVI amžiais* ir pan. 3. **Teminiai žemėlapiai**, skirti atskiriems istorijos proceso įvykiams arba bruožams atspindėti. Pavyzdžiui, žemėlapiai *Didieji geografiniai atradimai XV–XVI a.*, *Abiejų tautų respublikos padalijimai XVIII a. pab.* ir pan. Dauguma monografijų, sieninių ir atlasų žemėlapių yra teminiai.

Yra istorijos pagalbinis mokslas, kuris glaudžiai jungia istoriją ir geografiją – tai *istorinė geografija*. Ji tyrinėja žmonijos istorinės praeities geografinę aplinką, jos kaitą dėl gamtinių priežasčių ir žmonių veiklos, genčių, miestų ir kitų vietovių topografiją, kelius, valstybių sienų kaitą, teritorijų susidarymą, politinių judėjimų geografiją, demografiją. Artimiausios gretutinės disciplinos: istorinė kartografija, istorinė onomastika, istorinė erdvės ir regionų teorija, gyventojų geografija, geopolitika.

Kitų visuomeninių socialinių mokslų vaidmuo istorijos studijoms

Studentai VPU Istorijos fakultete studijuodami istorijos atskirus kursus turės išklausti ir savarankiškai studijuoti taip vadinamuosius bendruosius universitetinius kursus, kaip filosofiją, ekonomiką, politologiją, sociologiją, antropologiją, taip pat psichologijos ir pedagogikos disciplinas. Šios visos disciplinos apibendrintai dar vadinamos *visuomeniniais socialiniais mokslais*, kurių dauguma formavosi XIX a. antrojoje pusėje. Jų vaidmuo universitetinėms studijoms ypač padidėjo XX a. Mat šie mokslai XX a. pirmaisiais dešimtmečiais apibrėžė autonomišką savo žinojimo sritis ir kiekvienas šis mokslas (kaip ir istorija) savo tyrimus įprasmino pagrindiniu klausimu: kaip atsirado modernusis pasaulis ir kokias pamokas Vakarų modernėjimas gali duoti likusiam pasauliui? Tai nė kiek neturi stebinti, nes nuo pat XVIII a. Vakarų istorijos raidą lėmė modernumo idėja. *Visuomeniniai socialiniai mokslai* bendresnėmis, ypač teorinėmis, žiniomis praturtina istorijos studijas: duoda geresnį žmonių visuomenės raidos praeityje ir dabartyje supratimą; paaiš-

kina žmogaus ar žmonių grupių veiklos skatinimo motyvus, tarpusavio santykių raiškos priežastis, kovos elemento reikšmę; aptaria žmonių veiklos ir gyvenimo sąlygas bei ypatybes, atsitiktinumus ir būtinumą visuomenės veikloje; nagrinėja asmenybių ir masių tarpusavio sąveiką, įvairių organizacijų atsiradimą ir jų visuomeninį vaidmenį. Praktiškai šie mokslai padeda istorikui galutinai susiformuoti įsitikinimus, pasaulėžiūrą – tiesiog jo poziciją. *Visuomeniniai socialiniai mokslai* prisideda prie istorijos žinių struktūros aukštesnių pakopų – dėsningumų ir teorijų – geresnio suvokimo, padeda formuoti ir plėtoti istorijos mokslo teorijas, gilinti istorijos metodologiją ir išplėsti istorijos tyrimo metodų spektrą. O kartu tai daro istorijos tyrimus objektyvesnius, originalesnius ir šiuolaikiškesnius. Tik tokiu atveju bus galima ugdyti šiuolaikinę visuomenę, padedant suprasti praeities ir dabarties ryšį, sprendžiant dabarties problemas.

Kraštotybinė veikla ir jos reikšmė plečiant istorijos žinias

Kraštotyra – išsamus ar teminis šalies, regiono ar gyvenvietės tyrimas visuomenės jėgomis. Ji daugiausia apima tam tikros vietovės gamtos ir socialinių reiškinių tyrimą; renkami duomenys apie tam tikros vietovės gamtą (geologinę sandarą, reljefą, dirvožemį, gyvūniją ir augaliją), gyventojus, ūkį, būitį, istoriją, kalbą, kaupiami materialiosios kultūros pavyzdžiai, užrašinėjama tautosaka. Kraštotybinė veikla plėtojama daugiausia draugijose ir mokyklose. Todėl istorikas, ypač būsimasis istorijos mokytojas, turi būti pasiruošęs tokiai veiklai. Studentui pasiruošti padeda specialiai Istorijos fakultete dėstomi kursai: *etnografijos ir kraštotyros įvadas, lietuvių etnografija, lietuvių etninė kultūra, lietuvių etnogenezė* bei ypač organizuojama etnografinė ir kraštotybinė vasaros praktika. Kraštotyros darbui pasiręgti reikšmės turi ir studento archeologinė praktika.

Kraštotybinės veiklos svarbiausia forma – ekspedicijos. Per jas surinkta medžiaga perduodama kraštotyros muziejams, kur ji kaupiama, tvarkoma, saugoma. Surinkti duomenys populiarinami: rengiamos ekspozicijos, skelbiami straipsniai, leidžiamos knygos, regioninės enciklopedijos.

Kraštotyros pradžia laikomas XVIII a. antrojoje pusėje Europoje prasidėjęs šviesuomenės kraštotyrisis sąjūdis. Jo svarbiausias tikslas – įkurti kraštotyros muziejų. Ne išimtis buvo ir Lietuva. 1812 m. Dionizo Poškos iniciatyva buvo įkurtas pirmasis kraštotyros muziejus – *Baubliai*. 1816 m. iš VU profesorių sudaryta *Kraštotyros komisija* kvietė studentus ir mokytojus rinkti medžiagą Lietuvos apskrityse apie valstiečių gyvenimo sąlygas, darbo įrankius, aprangą, maistą, papročius, tautosaką ir kt. *Rusijos geografų draugijos Šiaurės Vakarų skyrius* surinko žinių apie Vilniaus ir Kauno gubernijų valstiečių gyvenimą, kultūros paminklus. XIX a. pabaigoje kraštotyriinę medžiagą rinko kultūros draugijos *Atgaja*, *Sietynas*, *Nemunėlio ir Apaščios susivienijimas*, o nuo 1907 m. – ir *Lietuvių mokslo draugija*. Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) laikotarpiu kraštotyros veikla suaktyvėjo, tapo labiau organizuota. 1923 m. Kaune T. Ivanausko iniciatyva buvo įkurta *Lietuvos studentų kraštotyros draugija*, o 1925 m. įsteigta *Lietuvos kraštotyros draugija*. Vėliau visoje Lietuvoje steigėsi regioninės kraštotyros draugijos, moksleivių kraštotyros būreliai. 1928, 1933 ir 1935 m. Šiaulių kraštotyros draugijos vadovo P. Bugailiškio iniciatyva įvyko Lietuvos kraštotyrininkų ir muziejininkų suvažiavimai. Buvo leidžiamas žurnalas *Gimtasai kraštas*. Iki 1940 m. susikūrė Lietuvos regioninių muziejų tinklas, muziejai tapo etnokultūriniais židiniais. Antrasis pasaulinis karas nutraukė kraštotyros draugijų veiklą, daugelis kraštotyros organizatorių (J. Balys, A. Mažiulis, I. Končius, P. Būtėnas ir kt.) pasitraukė iš Lietuvos. 1961 m. buvo įkurta *LTSR kraštotyros draugija*, kurios veikla buvo centralizuota ir politizuota – kraštotyrininkai raginti rinkti medžiagą apie tarybinius partizanus, apylinkėse žuvusius Raudonosios armijos karius, tarybų valdžios veiklą ir pan. 1985 m. veikė *LTSR kraštotyros draugijos* 44 rajonų ir 8 miestų skyriai. Svarbiausios veiklos kryptys: paminklosauga, kraštotyra, muziejininkystė. Skyriuose veikė istorikų, etnografų, kalbininkų tautosakininkų, liaudies muzikų tyrėjų, gamtotyrininkų, paminklosaugininkų ir muziejininkų sekcijos. Dėl komunistinės ideologijos priežiūros nebuvo galimybių eksponuoti dalies kraštotyros rinkinių ir muziejų eksponatų. 1963–1991 m. buvo leidžiamas tęstinis leidinys *Kraštotyra* (25 knygų) ir monografijos apie vietas: *Ignalinos kraštas 1966*, *Dieveniškės 1968*,

Dubingiai 1971 ir kt. Tuo laikotarpiu kraštotyrininkus būrė ir straipsnius rengė Č. Kudaba, V. Milius, J. Šliavas, A. Vidugiris ir kt.

1990 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę kraštotyros draugijos atgijo. Dabar jos vienija apie 3 tūkst. kraštotyrininkų ir apie 7 tūkst. jaunųjų kraštotyrininkų. Pagrindinės veiklos kryptys: kraštotyra ir leidyba. Veikla suaktyvėjo pradėjus rinkti medžiagą apie išnykusius kaimus, rašyti esamų kaimų istorijas. Surinkta duomenų apie 14 tūkst. išnykusių kaimų. P. Jonušo ir V. Mačiekaus iniciatyva pradėta leisti knygų serija *Lietuvos valsčiai* (iki 2009 m. išleista 17 knygų: *Sintautai, Obeliai, Plateliai, Širvintos* ir kt.). Nuo 1992 m. leidžiama *Etnografijos mokslo šaltinių* serija, ketvirtinis žurnalas *Mūsų kraštas*. Kraštotyrinės ekspedicijos skatina vietose kurti etnokultūrinius centrus; nuo 1999 m. veikia Šaukėnų kraštotyros muziejus, nuo 2000 m. – Kuršėnų tautodailės ir amatų centras bei Čekoniškių verbų ir buities seklyčia.

Istorijos fakulteto studentas, jeigu dar neturi sukaupęs savo gyvenamosios vietovės medžiagos (informacijos apie leidinius, garsius veikėjus, vietovės istorijos pagrindinės medžiagos ir pan.), turi galimybę nuo pirmojo kurso pradėti labiau domėtis ir kaupti. Ši medžiaga gali būti viena iš sudedamųjų asmeninio archyvo dalių. Kiekvienas istorikas privalo būti savo gimtosios ir gyvenamosios vietos istorijos žinovas ir patriotas, aktyviai dalyvauti renkant istorinę (dokumentus, spaudą, korespondenciją, nuotraukas ir pan.) ir etnografinę (daiktinę ir žodinę) medžiagą, užrašinėjant senų žmonių ar vietos veikėjų atsiminimus, rašant tų vietų istoriją. Jam bus naudinga dar prieškarui ir pokariu surinkta medžiaga, saugoma vietos muziejuose ar bibliotekose; medžiagos galima rasti valstybiniuose archyvuose; tam tikra parama – tai sudarytos Lietuvos vietų, t. y. miestų, miestelių, gyvenviečių, praeities bibliografinės rodyklės: Žebrytė J. *Pažinkime gimtąjį kraštą (1944–1970)*. Vilnius, 1974; Žebrytė J. *Pažinkime gimtąjį kraštą (1971–1975)*. Vilnius, 1979.

Vietinė kraštotyros medžiaga – puiki priemonė istorijos pamokose atskleisti vietos istoriją. Mokytojas, žinodamas vietinius faktus, gali geriau išaiškinti nagrinėjamų istorijos įvykių ir reiškinų bendruosius dėsningumus bei padaryti juos labiau suprantamus, prieinamus ir artimesnius, be to, gali

geriau išryškinti ir savo gyvenamosios vietovės ypatumus. Perteikdamas kraštotyrinę medžiagą, mokytojas gali ją susieti su reiškiniais ir įvykiais, nagrinėjama bendrose pamokose, arba dėstyti specialiai tam tikslui skirtose pamokose „Mūsų gyvenamoji vietovė...“ Dėstant kraštotyrimo temas, nereikia apsiriboti vien siauromis savo gyvenvietės ar gatvės, ar miesto mikrorajono ribomis, mokinius tikslinga supažindinti su svarbiausiais vietiniais įvykiais rajono ribose. Gyvenamosios vietovės praeities ir dabarties atskleidimas labai daug priklauso nuo mokyklos užklasinio kraštotyrimo darbo ir vietinės kraštotyrimo medžiagos sukaupimo. Vertinga parama studentui ir istorijos mokytojui organizuojant savo vietovės paveldo tyrimus – tai VPU Istorijos fakulteto darbuotojų parengtas leidinys: *Gyvenamosios vietovės istorija: patarimai pedagogams ir mokiniams, pradedantiems tyrinėti paveldą*. Sudarytojai B. Šetkus, R. Šetkuvienė. Vilnius: VPU leidykla, 2009, 363 p.

2. Studento pasirengimas savarankiškai atlikti rašto darbus

Rašto darbų rūšys ir studento ryšys su darbo vadovu

Studijuojantieji istoriją yra rengiami dirbti ir mokslinį darbą, todėl turi suvokti jo metodiką. Bakalauro studijų laikotarpiu studentai rašo referatus, privalomus kursinius ir bakalauro darbus. Magistro studijų laikotarpiu studentas privalo parašyti magistro darbą. Visų šių darbų tikslas – patikrinti, ar studento metodinis ir mokslinis pasirengimas yra nuoseklus, ir orientuoti į mokslinę veiklą. Todėl studentai privalo gebėti naudotis šaltiniais, mokslinėmis publikacijomis, suvokti mokslinio darbo struktūros principus. Rašydami mokslo darbus studentai ugdo kompetencijas, kritinį mąstymą, lavina informacijos atrankos ir jos apdorojimo įgūdžius, mokosi taikyti ir derinti mokslinio tyrimo metodus. Mokslinio darbo rašymas skatina studento kūrybiškumą ir loginį mąstymą, minties nuoseklumą.

Rašto darbas, kurį studentas pirmiausia turi parašyti, – tai **referatas** (lot. *referre* – pranešti). Tai pats paprasčiausias, nedidelės apimties (5–7 pagrindinio teksto puslapiai, rinkti kompiuteriu arba rašyti ranka) darbas, kuriame trumpai nagrinėjama viena studijuojamojo dalyko tema ar klausimas, gali būti referuojamas ir mokslinis leidinys. Jis rašomas remiantis daugiausia moksline literatūra. Referato tikslas – susipažinti su moksline literatūra, perprasti temos ar klausimo problematiką, suvokti tyrimo tendencijas naujaujoje literatūroje, naujas hipotezes. Rašydamas referatus studentas jau mokosi formuoti mokslinį rašymo stilių, teisingai cituoti, tinkamai sudaryti šaltinių ir literatūros sąrašus, formuluoti išvadas. Referatą sudaro privalomos sudedamosios dalys: titulinis lapas, turinys, trumpas įvadas, teksto dėstymas, išvados ir literatūros sąrašas. Referatas gali būti papildytas priedais. Jis gali būti viešai perskaitytas seminaro metu ir aptartas arba pristatytas susipažinti dėstytojui. Referato įvertinimas įeina į pagrindinį dalyko kaupiamąjį balą.

Kursinis darbas – tai savarankiškas ir originalus tiriamojo pobūdžio rašto darbas, atliekamas 3–6 semestruose (privalomi du kursiniai darbai), skirtas ugdyti studento(-ės) gebėjimą sisteminti, analizuoti, naudotis moksline literatūra ir šaltiniais įvairiomis kalbomis; nagrinėti pasirinktos mokslinės ir praktinės problemas. Jeigu kursinis darbas yra teorinio pobūdžio, tai studentas(-ė) pateikia įvairių mokslininkų nuomonę tiriama problema (istoriografinė analizė), susistemina ir įvertina šias teorijas, įvertina teorijų taikymo galimybes, pateikia tyrimo metodologiją. Jeigu kursinis darbas yra taikomojo-dalykinio pobūdžio, tai studentas(-ė) pateikia tiriamos problemos teorinę analizę, pagrindžia empirinių duomenų (šaltinių, statistikos, sociologinių tyrimų ir kt.) rinkimo metodiką, surenka ir išanalizuoja empirinius duomenis (faktus, reiškinį vertinimus ir pan.) ir teikia savarankiškus vertinimus. Taigi, rašydamas kursinį darbą studentas savarankiškai suformuluoja darbo tikslą ir uždavinius, nustato tyrinėjimų kryptį, renka šaltinius ir literatūrą; mokosi kryptingai kaupti medžiagą (asmeninio archyvo sudarymas) pasirinkta tema, suformuluoti problemą, taikyti įvairius tyrimo meto-

mus, interpretuoti apdorotus duomenis ir padaryti išvadas. Kursinis darbas pildomas įvairiais priedais.

Bakalauro darbas – tai studijų metu pasirinktų projektų ir kursinių darbų apibendrinimas. Bakalauro darbas privalo sutapti su studentų parašytu nors vienu kursiniu darbu. Tačiau jis yra labiau apibendrinamojo nei mokslinio tiriamojo pobūdžio autorinis darbas (gali būti ir metodinis-taikomasis jo pobūdis). Bakalauro darbas rengiamas 7–8 semestruose (neakivaizdinio skyriaus studentai jį rengia 9–10 semestruose). Jis turi atitikti studento profesinius interesus, atspindėti jo įgytas ir sukauptas universitete žinias bei atskleisti autoriaus gebėjimą taikyti jas praktinėje veikloje ir pasirengimą tolesnėms istorijos krypties studijoms. Bakalauro darbas parodo studentų erudiciją, šaltinių ir literatūros pažinimo apimtį, mokslinio tiriamojo darbo principų ir metodikos suvokimą, įvairių tyrimo metodų taikymą ir derinimą. Darbe privaloma pateikti priedus.

Magistro darbas – individualus ir savarankiškas darbas, kurį apgynęs asmuo įgyja istorijos magistro laipsnį ir jam išduodamas magistro diplomą. Tai mokslinio-tiriamojo lygio studija, kurioje atliekama plati istoriografinė analizė, gausiai panaudojami istorijos šaltiniai, reikalaujamas aiškus naujumas istorijos moksle. Studijoje atsiskleidžia studento intelektualinė branda, gebėjimas savarankiškai atlikti mokslinę paiešką, spręsti konkrečius mokslinius uždavinius, savarankiškai pasirengti mokslinei veiklai. Magistro darbas – tai arba bakalauro darbo plėtimas ir gilinimas, arba naujos probleminės temos rašymas (per dvejus metus). Darbo apipavidalinimas ir struktūriniai reikalavimai taikomi tokie kaip ir bakalauro darbui, tačiau atsižvelgiama į magistro studijų pakopos lygio reikalavimus.

Kiekvienas studentas rašo darbus vadovaujamas dėstytojo – darbo vadovo. Kiekvienas dėstytojas rugsėjo mėnesio pirmąją savaitę pateikia kursinių darbų temas (iš savo dėstomo dalyko, tyrinėjamo dalyko ar kito jį dominančio dalyko) ir leidžia studentams pasirinkti. Kursinio ir bakalauro darbų temas ir vadovai tvirtinami VPU Istorijos fakulteto *Lietuvos istorijos*, *Baltų proistorės*, *Visuotinės istorijos katedrose* ir *Istorijos didattikos centre*, o magistro darbo temas – Istorijos fakulteto Taryboje (katedroms ir centrui rekomendavus).

Taip pat studentas turi teisę pasiūlyti savo kursinio darbo temą ir kreiptis į tą dėstytoją, kuris yra tos temos ar laikotarpio žinovas, siekdamas suderinti ją su būsimuoju darbo vadovu. Dėstytojas gali pritarti, gali ir nepritarti. Pasirinkus studentui temą, tos temos vadovas moraline prasme jau tampa atsakingas už šio studento darbo kokybę, už studento veiklą. Pats studentas turi būti suinteresuotas savo darbo kuo geresniais rezultatais. Darbo vadovas turi skatinti studento savarankiškumą ir kūrybiškumą, jo veržlumą kaupiant ir apdorojant šaltinius ir mokslinę literatūrą. Vadovas nurodo pagrindinę literatūrą ir šaltinius, o kitus šaltinius ir literatūrą susiranda pats. Jis su studentu sudaro darbo rengimo grafiką, tarpinių atsiskaitymų terminus ir datas. Studentas privalo laikytis terminų ir periodiškai informuoti vadovą apie darbo rengimo eigą. Jis gali kreiptis į darbo vadovą dėl konsultacijų pagal katedros nustatytą tvarką. Su vadovu studentas aptaria preliminarų, išplėstinį darbo planą, būsimąjį darbo turinį. Vadovas privalo perskaityti parašyto darbo pirmąjį variantą arba jo dalį, o jo tekste surašyti (ryškiu rašalu ar tušu) pastabas, pageidavimus ir nurodyti nepageidaujamus dalykus. Pageidautina perskaityti ir antrąjį darbo teksto variantą. Be to, jis pateikia pastabas apie darbo struktūrą, studento rašymo stilių, teksto nuoseklumą, mokslinį-metodinį aparatą, šaltinius ir literatūrą, apie priedus.

Vadovas turi pastebėti ir atskleisti studento gabumus, padėti jam ugdytis mokslinio tyrimo metodikos įgūdžius, skatinti nuolatinį kūrybos poreikį.

Studento kursinio, magistro ir bakalauro darbų struktūra

Kursinio, bakalauro ir magistro darbų struktūrą sudaro tokios dalys: 1) titulinis lapas, 2) turinys, 3) įvadas, 4) teksto dėstymas (analitinė dalis), 5) išvados, 6) šaltinių ir literatūros sąrašas, 7) priedai. Bakalauro ir magistro darbuose reikia pateikti santrauką užsienio kalba, gali būti ir vartotų santrumpų sąrašas. Rašto darbų struktūros dalys turi savo reikalavimus, kuriuos privalo žinoti studentas. Toliau trumpai apibūdinsime kiekvieną struktūrinę dalį.

Titulinis lapas – jame yra pateikiama išsami informacija apie adresantą, adresatą, darbo pobūdį, vadovą. Fiksuojamas darbo pavadinimas, kuris

turi būti probleminis. Bakalauro ir magistro darbų tituliniame lape yra papildomai nurodoma darbo įteikimo ginti data ir katedros vedėjo leidimas ginti darbus.

Turinio (išplėstinio plano) parengimas – jame nurodoma darbo struktūra, t. y. darbo visų sudedamųjų dalių (pagrindinių dalių, skyrių ir poskyrių) pavadinimai ir puslapiai. Apskritai turinys neturi būti pernelyg smulkus: pateikiant daug smulkių skyrelių sunkiau suprasti darbo struktūrą, perkraunama skaitytojų atmintis, sunkiau aprėpti visų dalių tarpusavio ryšius. Tradiciškai turinio apimtis – iki vieno puslapio. Tai savotiškas darbo projektas. Kaip be projekto negalima pastatyti namo, taip be turinio negalima parašyti gero darbo. Turinys užtikrina darbo kryptingumą, nuoseklumą, padeda atrinkti medžiagą, formuluoti problemą, tyrimo etapus. Tai kintanti (pildosi, tikslinasi) darbo dalis iki pat jo parašymo pabaigos. Siekiant išvengti klaidų sudarant darbo turinį, tikslinga visą darbo tekstą suskirstyti į dalis laikantis tokių reikalavimų: a) turinys turi būti suskirstytas taip, kad dalių suma sudarytų dalomą visumą, t. y. turinys turi būti viso rašto darbo atspindys – kitaip kas nors gali likti už turinio rėmų; b) turinys sudaromas vadovaujantis chronologiniu ir tematiniu principais; c) duomenys, įtraukti į vieną plano skyrių, neturi patekti į kitą, nes tai vers kartotis ir painiotis; d) sudarant turinį būtina laikytis dalių ir skyrių priklausomumo: nuo didesnių eiti prie smulkesnių; e) turinio dalis reikia numeruoti romėniškais (I, II, III ir t. t.), skyrius – arabiškais skaičiais (1, 2, 3 ir t. t.), o poskyrius – abėcėlės raidėmis (a), b), c) ir t. t.).

Daugiau dėmesio turi būti skiriama darbo **įvadui** parašyti. Jis teoriškai atskleidžia viso rašto darbo esmę. Įvadui skiriama ne mažiau 10 procentų viso darbo apimties. Rašto darbas numeruojamas nuo įvado pirmojo puslapio (puslapio apatinės dalies dešinėje pusėje arabiškais skaitmenimis – 1, 2, 3 ir t. t.). Įvado sudedamosios dalys yra tokios: 1. Temos pagrindimas. 2. Temos aktualumas ir naujumas. 3. Tyrimo objektas. 4. Tikslas ir uždaviniai. 5. Temos chronologinės ribos. 6. Tyrimo metodai. 7. Temos historiografinė analizė. 8. Šaltinių apžvalga. 9. Darbo struktūra. Šios struktūrinės dalys turi savo reikalavimus.

- 1. Temos pagrindimas** – tai pirmoji įvado dalis, kur aptariama tema, t. y. nurodoma, apie ką rašoma darbe, apibūdinama jos vieta visuomenės gyvenime ir mokslo kontekste. Čia taip pat formuluojama darbo tyrimo problema, t. y. nurodoma, kokie temos klausimai, aspektai yra neaiškūs, tirtini, reikalauja daugiau autoriaus dėmesio. Tai labai svarbu, nes kaip pastebėjo R. Ešbis: „Kai galėsime suformuluoti problemą, būsime netoli jos sprendimo.“
- 2. Temos aktualumas ir naujumas** – apibūdinama temos svarba šiuolaikinio mokslo kontekste, paaiškinama, kodėl ją verta, reikia tyrinėti. Jeigu tema netyrinėta, tai būtina pabrėžti, kodėl būtent ją reikia tyrinėti. Be to, būtina pastebėti temos aktualumą visuomenei. Kai kurie praeities reiškiniai gali pasikartoti šiandieną; įtakos gali turėti praeities įvykių jubiliejinės datos, žmonės turi prisiminti svarbesnius praeities atsitikimus.
- 3. Tyrimo objektas** – tai yra ta temos dalis, į kurią nukreiptas tyrinėtojo dėmesys, kurią siekiama pažinti. Objektu gali būti visa tai, kas aiškiai ar nelabai aiškiai išreiškia socialinius prieštaravimus ir sudaro problemingą situaciją.
- 4. Tikslas ir uždaviniai** – tai ne tik viena iš svarbiausių įvado dalių, bet ir nuo jų teisingo formulavimo priklauso viso darbo galutinis rezultatas. Net ir senovės mąstytojas Aristotelis pastebėjo, kad „gerovė visur ir visada priklauso nuo dviejų sąlygų: a) teisingai pasirinkto galutinio bet kurios veiklos tikslo; b) atrastų tam tikrų priemonių, vedančių į galutinį tikslą“. Tyrimo tikslas – apibūdinti tyrimo problemą, pabrėžiant siekiamą rezultatą. Tikslas atspindi tiriamojo darbo problemos pagrindinę idėją, viso tyrimo kryptingumą. Anot filosofo Platono, tai daikto esmė, idealus, pirminis visa ko pradai. Labai svarbu tikslą aiškiai formuluoti ir įsisąmoninti. Tyrimo uždaviniai – tai iškelto tikslo įgyvendinimo būdai. Iš esmės uždaviniai išskaido tikslą į sudedamąsias dalis, jį diferencijuoja ir numato, kaip, juos išsprendus, tikslas bus pasiektas. Numatant uždavinius siekiama: *išskirti, sukaupti, atskleisti, pateikti, nustatyti,*

išnagrinėti ir pan. Tarp tikslo ir uždavinių yra glaudus ryšys, uždaviniai priklauso nuo tikslo, išplaukia iš jo. Nereikėtų numatyti daug uždavinių, nes būtų sunkiau juos įgyvendinti (kursiniam darbui pakaktų 3–4 uždavinių, bakalauro darbui – 5–6 uždavinių). Praktiškai uždavinių skaičių lemia temos pobūdis ir darbo struktūra.

5. ***Temos chronologinės ribos*** – darbo autorius paaiškina, kodėl jis laikosi tokios chronologijos. Svarbu įvardyti numatytos chronologinės ribos pradžios ir pabaigos argumentus, specifinius bruožus, kurie yra tam tikri lūžiai tiriamojo objekto raidoje.
6. ***Tyrimo metodai*** – jų pasirinkimą lemia tyrimo objektas ir formuluojami tyrimo uždaviniai. Tyrimo metodai – tai mokslinio darbo instrumentai, kurie rodo tyrimo pobūdį ir tyrinėtojo kelią siekiant užsibrėžto tikslo. Plačiau apie istorijos mokslo tyrimo metodus žr. 3 dalyje (47 p.).
7. ***Temos istoriografinė analizė*** – čia atskleidžiamas pasirinktos temos ištirtinumas, nurodoma, kokie klausimai yra neištirti arba ištirti nepakankamai, pateikiamas kitų autorių atliktų tyrimų vertinimas. Tai iš esmės darbo autoriaus surinkti ir panaudoti kitų mokslininkų ta tema svarbiausi tyrinėjimai (monografijos, studijos, straipsniai, konferencijų pranešimai, recenzijos ir kt.) ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis ir jų įvertinimas. (Paprastiau kalbant, studentas turi pastebėti, ką vieni autoriai parašė daugiau nei iki jo buvę mokslininkai; kodėl jie neparašė to ar kito, ką fiksavo vėlesni autoriai ir pats studentas; kokią naudą davė istoriografinis temos palikimas ir kokias erdves naujiems tyrimams atskleidė.) Istoriografija atskleidžia temos trūkumus – kai kurių klausimų neišbaigtumą, vertinimų abejotinumą, tendencingumą. Autorius gali pasakyti daugiau tik tada, kai maksimaliai surenka jam reikalingą medžiagą ir ją ištyrinėja.
8. ***Šaltinių apžvalga*** – parašius temos istoriografinę dalį, reikia pereiti prie temos šaltinių apibūdinimo. Tai sukauptos dokumentinės, daiktinės ar kt. medžiagos, reikalingos temai atskleisti, įvertinimas: kokie yra šaltiniai, kur jie yra, kokios informacijos juose yra pasirinkta tema,

kiek ji panaudota kitų autorių ir pan. Šaltiniai – tai archyvų ir rankraštytynų medžiaga, muziejų eksponatai, dokumentų ir statistikos rinkiniai, memuarinė literatūra, temos laikotarpio periodinė spauda. Šaltiniai suteikia mokslininkui naują medžiagą, kurią naudodamas autorius atkuria iki tol nežinomą faktą, įvykio ar reiškinio vaizdą. Bet ir kiti autoriai (mokslininkai) gali teikti medžiagos, kuri jiems (jų darbuose) yra epizodinė, mažai svarbi, o naujam autoriui – svarbi, esminė. Tik būtina nurodyti tą autorių ir jo darbą, o ne jo nurodytą šaltinį (tai mokslininko etikos reikalas).

9. Darbo struktūra – trumpai aptariamos pagrindinės darbo dalys, glausčiai (iki pusės puslapio) pristatant kiekvienoje dalyje pasiektus rezultatus ir iškilusius sunkumus.

Dėstymas (arba pagrindinis darbo tekstas) – pagrindinė rašto darbo dalis (80–85 procentai visos apimties), kurią sudaro 3–5 dalys, suskirstytos į skyrius (2–3), kurie dar suskirstyti į poskyrius (2–3) pagal turinį. Tikslinga tekste nurodyti turinio pagrindinių dalių pavadinimus. Dėstymo tekstas – tai temos objekto aprašymas, pasiremiant kūrybine kompiliacija ir analize, temos autoriaus idėjų formuluotėmis ir jų išdėstymu. Tekste naudojami sukaupti duomenys, faktai, tyrimo rezultatai, vaizdinės priemonės, pateikiami argumentai, išdėstomi įrodymai. Tačiau darbas neturi virsti faktų sanakaupa, labai svarbu sumaniai apibendrinti faktinę medžiagą, išryškinti esmines idėjas. Reikia vengti neargumentuotų, deklaratyvių teiginių, bendrų frazių, manipuliavimo faktais. Anglų istorikas G. Boklis taikliai pastebėjo: „Tikras žinojimas yra ne faktų pažinimas, kuris daro žmogų tik pedantu, o faktų panaudojimas, kuris daro jį filosofu.“ Rašant tekstą būtina atsižvelgti į nuoseklumą pereinant nuo vienos turinio dalies, skyriaus ir poskyrio prie kitos, atkreipiant dėmesį į jų loginius ryšius. Rekomenduojama po kiekvienos dalies pateikti trumpus apibendrinimus, kaip pagrindą būsimoms išvadoms formuluoti. Dėstymo tikslas – įtikinti skaitytoją temos ir duomenų naudingumu, aktualumu, pagrįstumu, pastūmėti ką nors iš temos (atskiro klausimo gilinimas) toliau tyrinėti.

Darbe iškeltos idėjos turi būti argumentuotos, moksliskai pagrįstos, remiantis šaltiniais ir mokslo darbais, juos cituojant. Citatos turi būti naudojamos labai saikingai, tik prireikus. Neleistina dviejų citatų arba jų dalių jungti į vieną. Tai gali būti vertinama kaip falsifikatas. Svetimų minčių, išvadų ir faktų panaudojimas, nenurodžius išnašose autoriaus ir šaltinio, vertinamas kaip plagiatas. Šiuo atveju neišvengiamai privalome naudoti mokslinį-metodinį aparatą, kurio pagrindas – tai **nuorodos** (arba *išnašos*) į šaltinius ir literatūrą, rašomos arba puslapio apačioje, arba darbo teksto pabaigoje (nuorodų rašymo tvarka bus pateikta kaip pavyzdys). Nuorodų reikšmė: mokslas remiasi jau sukauptomis žiniomis (idėjomis, faktais, nustatytais reiškinių raidos dėsningumais); mokslo raida yra nepertraukiamas pažinimo procesas, todėl būtina perimti, tobulinti idėjas ir, jomis remiantis, kurti naujas idėjas. Nuorodos parodo rašto darbo: 1) *moksliskumą*, t. y. autoriaus erudicija – geras istoriografijos ir šaltinių žinojimas; 2) *pagrįstumą*, t. y. teiginių ir naujų vertinimų įrodinėjimas įtikinama empirine medžiaga ir kitų autorių pozicija; 3) *naujumą*, t. y. naujų faktų paviešinimas ir jų pagrindu formuluojami nauji teiginiai, vertinimai ir išvados; 4) *autoriaus padorumą* (mokslininko etika), t. y. rėmimasis buvusių tyrinėtojų teikiama medžiaga, o ne nurašant nuo jų šaltinius, kaip atrastus savo; 5) *svarbius momentus*, t. y. kuomet paryškinama citatomis svarbi autoriaus mintis; 6) *mokslinę diskusiją*, t. y. cituojama ir tuo atveju, kai nesutinkama su kitų autorių mintimis, kai jos yra taisomos, papildomos ar kritikuojamos; 7) kai kada *komentarus*, t. y. kai autorius, nenorėdamas plačiau komentuoti pačiame tekste, komentarą nukelia į nuorodą.

Dar vienas patarimas, rašančiajam rašto darbą, – neatidėlioti rašymo vėlesniam laikui, nes tik neskubant ir nuosekliai rašant galima išmokti rašyti. Be to, iškart parašyti gerą darbą mažai kam pavyksta (tik tiems, kurie jau turi didžiulę patirtį). Jį nuolat reikia tobulinti, taisyti, parodžius vadovui, – dažnai net perrašyti. Taigi, atsiranda taip vadinami rašto darbo *pirmasis variantas*, *antrasis variantas*, gal ir net trečiasis ir t. t. variantai. Tai reiškia, kad darbas yra rimtai rengiamas ir nuolat tobulinamas. Garsus pedagogas ir filosofas Stasys Šalkauskis pabrėžė: „Sakoma, kad, kas gaišta pradėti rašyti, nerašys nie-

kados. Užtat, kita vertus, kas yra vieną kartą pergalėjęs rašymo sunkenybes, niekados nesustos rašęs.“ Iš tiesų, susiformuoti rašto darbo įgūdžius reikia daug pastangų ir kantrybės. Bet viskas įveikiama. Šiuo atveju verta prisiminti senovės graikų filosofą Platoną, kuris sakė: „Pati didžiausia pergalė – nugalėti save.“ Tai tinka ir studentams, ir mokslininkams.

Išvados – trumpas atlikto mokslinio darbo rezultatų apibendrinimas. Be išvadų mokslinis darbas netektų prasmės. Galimas platesnis išvadų apibūdinimas – savarankiškai teoriniai apibendrinimai, atspindintys darbo dalių esmę, kurie arba patvirtina ankstesnius vertinimus, arba patikslina, arba paneigia, bet daugiausia pateikia naujus vertinimus koncentruota forma. Išvada – tai „aukso vidurys“ tarp apibendrinimo ir teigimo. Teiginys reikalauja atsakymo „kodėl“, o išvadoje jau yra atsakymas „kodėl“. Išvados privalo išplaukti iš tyrimo metu naudotos medžiagos ir atskleisti tyrimo uždavinius. Jos turi būti aiškios, nedviprasmiškos. Išvadose necituojama, nenaudojamos nuorodos, neperpasakojamas dėstymo tekstas, nedaromos pernelyg plačios ir kategoriškos išvados, nepagrįstos tyrimo rezultatais. Išvadoje turi išryškėti specifika (bruožai, kurie reiškinių, veikėjų išskiria iš kitų). Jeigu jūs suformuluotą išvadą apie konkretų istorinį asmenį bus galima pritaikyti kitam asmeniui (bus tie patys bruožai), vadinasi tai ne išvada, o per daug abstraktus teiginys arba apibendrinimas. Patartina, kad išvadų apimtis būtų vienas puslapis (kursiniame darbe) ar iki pusantro puslapio (bakalauro darbe) ir būtina jas numeruoti. Išvados dažnai sutampa su rašto darbo turinio skyrių skaičiumi. Išvadose patartina vengti žodelių *bet, nes, todėl, kadangi* ir pan., kurie reikalauja naujų įrodymų. Reikia pabrėžti, kad *Išvados* ir *Išvados* savotiškai įrėmina rašto darbą.

Tvarkingai parengiami **Šaltinių ir literatūros sąrašai**. *Šaltinių sąrašas* ir *Literatūros sąrašas* darbe (po išvadų) parengiami atskirai. *Šaltinių sąrašas* visuomet nurodomas prieš *Literatūros sąrašą*. Nurodomi archyvų ir rankraštytynų fondai ir jų pavadinimai, dokumentų rinkiniai, memuarai ir interviu, to meto periodinė spauda (visus nuosekliai numeruojant). Literatūriniai darbai sąrašė rašomi autorių pavardžių / veikalo pavadinimo abėcėlės tvarka: pavardė, vardas, veikalo pavadinimas, išleidimo vieta, leidykla, metai, puslapių skai-

čius (visus nuosekliai numeruojant). Be to, pirmojo kurso studentai, rašydami mokomojo pobūdžio darbą, privalo nurodyti ir panaudoto leidinio **bibliotekos šifrą**. Literatūra ir šaltiniai sąraše pateikiami originalo kalba. Literatūros sąrašą būtina diferencijuoti: 1. *Mokslinė literatūra*. 2. *Mokslo populiarioji literatūra*. 3. *Informacinė literatūra* (enciklopedijų, žinytų ir žodynų straipsniai). 4. *Internetinė medžiaga* (moksliniai straipsniai). Pirmiausia rašomi leidiniai lotynų rašmenimis, o po to slaviškais rašmenimis. Į sąrašus negalima įtraukti tų šaltinių ir literatūros, kurių autorius nenaudojo savo darbo nuorodose.

Priedai – tai papildoma iliustracinė medžiaga, kuri padeda sudominti skaitytoją, pagyvina patį darbą, teikia tam tikros konkrečios medžiagos. Tai gali būti paveikslų, portretų ir kitos įvairios nuotraukos; karikatūros, schemos, diagramos, lentelės (ir pačių autorių sudarytos), žemėlapiai, dokumentų faksimilės ar jų ištraukos; knygų, periodinių leidinių ar rankraščių faksimilės ir pan. Kiekvienas priedas numeruojamas, įvardijamas ir nurodomas priedo šaltinis (po priedo). Į kiekvieną darbą privaloma įtraukti ne mažiau kaip penkis priedus, kurie turi būti tikslingai atrinkti pagal tyrimo temą. Priedų analizė privalo atsispindėti rašto darbo tekste. Priedai rodo ne tik autoriaus savarankiškumą, nuovokumą, bet ir mokslinę darbo vertę.

Galutinis darbo apipavidalinimas – užbaigtas darbas dar kartą atidžiai perskaitomas, ištaisomos korektūros klaidos, atsižvelgiama į vadovo pastabas, sunumeruojamas ir įrišamas. Studento parengtas galutinis darbas privalo būti tvarkingas, nesuteptas, be paliktų taisymų. Vokiečių filosofas A. Šopenhaueris yra taikliai pastebėjęs: „Grožis – atviras rekomendacinis laiškas, iš karto užkariaujantis širdis.“ Visuomet yra maloniau skaityti tvarkingą darbą.

Kursinis darbas pristatomas tai katedrai, kurios dėstytojas yra darbo vadovas. Darbo vadovas taip pat turi gauti, jeigu jis pageidaus, vieną darbo egzempliorių. Bakalauro darbas dar turi būti įteiktas darbo oficialiam oponentui (magistro darbas yra oponuojamas dviejų oficialių oponentų). Po to darbai (bakalauro ir magistro) yra ginami rekomendavus katedros kolektyvui posėdyje ir patvirtinus dekanui savo parašu. Darbų gynimo procedūra aprašyta VPU Istorijos fakulteto darbo grupės 2008 m. parengtame reglamente – /s-

torijos specialybės kursinių, bakalauro ir magistro darbų bei tyrimo projektų rengimo ir gynimo metodiniai nurodymai. Su šiuo dokumentu galima susipažinti internetinėje VPU Istorijos fakulteto svetainėje.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Kokie yra esminiai referato, kursinio, bakalauro ir magistro darbų skirtumai ir darbų reikšmė?
2. Rašto darbo struktūra ir jos dalių charakteristika.
3. Rašto darbo įvado struktūra ir jos dalių charakteristika.

3. Bendrosios pastabos apie istorijos mokslo tyrimo metodus

Istorijos mokslo tyrimo metodų reikšmė pažįstant istorijos procesus

Šiais laikais, vis labiau modernėjant visuomenei, populiarėjant tarpdisciplininiais tyrimams, modernėja ir istorijos mokslas. Jeigu XIX amžiuje – vokiečių istoriko Leopoldo fon Rankės amžiuje – istorikui buvo svarbiausia rasti faktą ir jį aprašyti, tai šiandien vis daugiau mąstoma, diskutuojama ir rašoma apie istorijos teoriją ir metodologiją: istorinį pasakojimą ir jo konstravimą, tyrimo metodus, objektyvumo ir subjektyvumo santykį istoriko darbuose.

Kiekvienas mokslininkas istorikas turi savo metodologiją. *Metodologiją* galima apibrėžti kaip teoriją, nagrinėjančią mokslinio pažinimo procesą (bendroji metodologija), jo principus bei mokslinio tyrimo metodus ir mąstymo būdus (mokslo krypties metodologija). Jos vienas svarbesnių bruožų – jau įgytų žinių kritinis vertinimas. Metodologijos tikslas – padėti tyrėjui plačiau

suprasti patį tyrimo procesą. Todėl siauresne prasme mes galime metodologiją apibrėžti kaip mokslą, aiškinantį tyrimo metodus, jų reikšmę ir taikymą. Be to, tai yra tyrėjo pozicija – kaip jis tyrinėja ir vertina praeitį.

Mokslas – žmonių intelektualinė veikla, kurios tikslas yra suprasti ir paaiškinti tikrovės reiškinius ir taikyti juos visuomenės poreikiams tenkinti. Nobelio premijos laureatas rašytojas L. Tolstojus sakė: „Mokslo uždaviniu turi būti pažinimas to, kas turi būti, o ne kas yra.“ Tuo norima pasakyti, kad mokslininkas privalo domėtis tais dalykais, kas dar nepažinta. Mokslinė veikla sukaupotos žinios apie tikrovę – vienas pagrindinių kultūros komponentų. Senovėje mokslas reiškė išmintį, žinojimą ir patirtį. Šiuolaikine prasme žodis *mokslas* pradėtas vartoti tik XIX a.

Metodas (gr. *methodos* – pažinimo būdas, priėjimo kelias, teorija) – tai sąmoningai pasirinktas veikimo būdas (tikslinių veiksmų ir priemonių visuma) užsibrėžtam tikslui pasiekti. Garsus rusų mokslininkas, Nobelio premijos laureatas I. P. Pavlovas taikliai pastebėjo: „Metodas – pats pirmasis ir pagrindinis dalykas... Nuo metodo, nuo veiksmų būdo priklauso visas tyrimo rimtumumas. Visa esmė – geras metodas.“ Metodų pasirinkimą, taikymą lemia keletas svarbių veiksnių: laikotarpis, istoriko savybės ir nuostatos, jo metodologijos išmanymas ar autoritetų (garsių istorikų) padaryta įtaka. Tinkamai taikant pasirinktą metodą galima išvengti nereikalingų klaidžiojimų, greičiau pasiekti norimą rezultatą ir kartu atsiranda galimybė kurti naujas žinias. Taigi, *tyrimo metodas* – tam tikrų praktinių arba pažintinių rezultatų gavimo būdas, taikant įvairias priemones. Tačiau tyrėjai tą patį objektą gali vertinti iš skirtingų pozicijų, turėti savo asmeninę nuomonę, požiūrį. Ir kiekvieno rezultatai gali būti „teisingi“, jei jo išvados bus logiškai pagrįstos. Čia jau istoriografijos reikalai. Skirtingas istorikų pozicijas ir tam tikrų metodų pasirinkimą lemia istoriko priklausomybė vienai ar kitai istorijos mokslo mokyklai (marksistinei, analų ir kt.). Šios mokyklos viena nuo kitos skiriasi tyrimų problematika, pasaulio vertinimo koncepcijomis, tyrimų objektais, metodais ir pan.

Dauguma metodų, kuriuos taiko istorikai mokslininkai, paimti iš kitų mokslų (sociologijos, pedagogikos, psichologijos, matematikos ar gamtos mokslų).

Istorijos moksle jau yra nusistovėję taip vadinamieji *tradiciniai tyrimo metodai*, kuriuos mokslininkai daugiausia taiko, ir *netradiciniai*, kurie taikomi rečiau. VPU studentė istorikė Kristina Navaruckytė savo 2007 m. bakalauro darbe *Metodai Lietuvos istorijos moksle (1990–2005)*, pasirėmusi Lietuvoje gintomis 123 disertacijomis, 121 disertacijų santrauka ir 50 monografijų, nustatė, kad Lietuvos istorikai taikė 63 skirtingus tyrimo metodus. Ji išskyrė penkis populiariausius tyrimo metodus, taikytus daktaro disertacijose: *analizės* – taikyta 69 kartus, *lyginamasis* – 48 kartus, *aprašomasis* – 40 kartų, *sintezės* – 20 karų ir *statistinis* – 19 kartų. Taigi, šiuos ir dar keletą nepaminėtų ir būtų galima sąlyginai priskirti prie tradicinių tyrimo metodų.

Svarbesni istorijos mokslo tyrimo metodai

Trumpai pamėginsime aptarti svarbiausius ir dažniau taikomus istorijos mokslo tyrimo metodus, kuriuos vienaip ar kitaip taikys ir studentai rengdami kursinius, bakalauro ir magistro darbus.

Analizės (gr. *analysis* – skaidymas) metodas – praktiškai ar mintyse daikto, reiškinio visumos skaidymas į sudedamąsias dalis, požymius, savybes, kurias nagrinėjama atskirai. Paprasčiau kalbant, išskyrimas iš visumos. Tai svarbi loginė operacija, greitinanti daiktų ar reiškinių pažinimą. Taigi, analizės tikslas – pažinti elementus, kaip sudėtingos visumos dalis. Kol daiktas ar reiškinys netampa analizės objektu, paprastai jis lieka nepažintas.

Istoriškai seniai pastebėta, kad kiekvieną daiktą sudaro tam tikros dalys, besiskiriančios tam tikrais ypatumais. Analizės metodas dažniausiai taikomas mokslininkų tyrinėjimuose (ne tik procesų, reiškinių tyrinėjimuose, bet ir dirbant su dokumentais bei moksline literatūra). Analizės pradžioje tyrėjas turi tam tikrą tiriamojo objekto idėją, vadinasi, analizė prasideda derinant su sinteze. Po to, išnagrinėjęs keletą visumos dalių, tyrėjas pradeda daryti pirmuosius apibendrinimus, atlieka pirmųjų analizės duomenų sintezę. Tokių pakopų bus keletas, kol bus išnagrinėtos visos visumos dalys. Jį labai tinka taikyti, rašant darbus apie asmenybes (ypač pirmajame kurse), kai reikia išsiaiškinti asmenybės būdo bruožus; santykius su artimaisiais, draugais, bendražygiais,

priešais; kai reikia nustatyti asmenybės veiklos taktikos specifinius bruožus mūšio laukuose, diplomatinėje srityje, santykiuose su bendražygiais ir pan.

Genetinis (gr. *genesis* – kilmė, atsiradimas) metodas – socialinių reiškinių ir procesų tyrimas, paremtas jų atsiradimo ir vystymosi analize. Jį taikdami galime paaiškinti įvairių visuomeninio gyvenimo sričių arba tam tikrų teoriųjų sąveiką praeityje ir dabartyje. Taikant šį metodą reikalaujama išsiaiškinti: a) pradinio vystymosi sąlygas, b) svarbiausius etapus, c) pagrindines vystymosi tendencijas, kryptis. Mokslininkas daugiau dėmesio skiria reiškinių ar įvykių atsiradimo prielaidoms, priežastims, sąlygoms ir aplinkybėms. Šis metodas istoriškai atsirado įsigalint moksle (nuo XVII a.) vystymosi idėjai (matematikoje, geologijoje, biologijoje – evoliucijos teorijai, o vėliau ji atsirado filosofijoje ir humanitariniuose moksluose).

Genetinis metodas glaudžiai siejamas su svarbiausiu istorikui klausimu *Kodėl?* Praeityje buvo daromi įvairaus lygio sprendimai (politinio, karinio, ekonominio, kultūrinio, buitinio pobūdžio), kurių įrodymą ir sąlygas istorikas gali išsiaiškinti taikydamas genetinį metodą. Pavyzdžiui: kodėl 1410 m. liepos 15 d. mūšiui buvo pasirinktas Žalgirio (Griunvaldo) laukas? kodėl 1918 m. vasario 16 d. aktas buvo pasirašytas dabartinės Pilies gatvės Nr. 26 name? kokie mūšyje išskirtiniai etapai? koks Vasario 16-osios akto atsiradimas (eiga)? ir t. t. Tokiu būdu tyrinėtojas koncentruoja savo dėmesį į iškeltų klausimų grupę, juos aiškina ir kuria naują informaciją.

Istorinis lyginamasis metodas – jį taikant išsiaiškinama, kas yra bendra ir ypatinga istoriniuose reiškiniuose, gretinant vieną ar įvairius reiškinius skirtingose istorinio vystymosi pakopose. Jo ypatybė – skirtingų kultūrų, politinių teisinių, socialinių ir mokslo sričių bendrų seniausių elementų bei idėjų atkūrimas ir lyginimas. Taikant šį metodą atliekamas: a) lyginimas ir gretinimas – padeda nustatyti įvairiausių objektų kilmę, b) istorinis tipologinis lyginimas – aiškina nesusijusių savo kilme reiškinių panašumą vienodomis jų genezės ir vystymosi sąlygomis, c) istorinis genetinis lyginimas – aiškina reiškinių panašumą kaip jų kilmės giminingumo rezultatą ir jų tarpusavio įtaką. Taigi, šiuo metodu išryškinama, kas yra bendra ir ypatinga visuomenės proce-

se, kokie yra reiškinų istorinio vystymosi ypatumai ir skirtingų reiškinų sam-būvis. Kitaip kalbant, taikant šį metodą galima išsiaiškinti tiriamojo objekto raidos lygį, įvykusius pasikeitimus, nustatyti raidos tendencijas. Be to, galima rasti tyrinėjamam reiškiniui (nepakankamai dokumentuotam arba išvis nedokumentuotam) svarbių bruožų, palyginus su panašiu, bet istorikų gerai išaiš-kintu reiškiniu, pavyzdžiui, ankstyvąjį Lietuvos valstybingumą XIII a. lyginant su ankstesnio laikotarpio (X–XII a.) Lenkija, Vengrija ar Rytų slavų valstybėmis (yra bendri dėsningumai ir panašios santvarkos). Mat Lietuvos feodalizmas savo raida šiek tiek atsiliko nuo minėtų valstybių. Šį metodą taiko daugelis senųjų laikų tyrinėtojų (pavyzdžiui, Gudavičius E. *Mindaugas*. Vilnius, 1998).

Lyginamasis (angl. *comparative*), arba dar kai kada vadinamas *kompara-tyvinis*, metodas – jį taikant derinama informacija, gauta iš įvairių istorinio vystymosi laikotarpių, įvairių socialinių sistemų (institūtų, grupių, teritorijų, administracinių vienetų, šalių) ir iš skirtingų autorių (jų pateikti faktai, požiū-riai, vertinimai). Tikslas – derinant pažinti jų tarpusavio santykius. Tai suteikia galimybę atskleisti objektų (įvykių ir reiškinų) vienodumo, skirtingumo, ta-patumo ir panašumo santykius. Lyginant gaunama ir naujos, vertinamosios, informacijos. Lyginami tos pačios epochos, laikotarpio ar to paties įvykio duo-menys (tuo ir skiriasi nuo *istorinio lyginamojo* metodo).

Šis metodas gana dažnai taikomas istorikų darbuose. Jis turi du aspektus: *chronologinį* ir *teritorinį*, jei daroma prielaida, kad nagrinėjama vietovės isto-rija, kas dažniausiai vienu ar kitu aspektu būna daroma. Chronologinis paly-ginimas – tai pirminių faktų nustatymas naudojantis šiek tiek vėlesniais duo-menimis (pavyzdžiui, iš kronikų žinome, kad kryžiuočiai tais metais užpuolė ir sudegino tą ar kitą lietuvių pilį, taigi istorikas gali drąsiai teigti, kad ta vieta buvo svarbi strateginiu požiūriu, pilis kontroliavo tam tikrus kelius, nors tai ir nėra dokumentuota). Teritorinis palyginimas – tai faktų nustatymas remiantis analogijomis (pavyzdžiui, 1918–1919 m. Lietuvos teritorijoje panašiai kuriasi Lietuvos savivaldybės, taigi istorikas, gerai žinodamas, tarkime, Šiaulių ar Tel-šių savivaldybių formavimosi procesą, gali daug pasakyti apie kitų, mažiau dokumentuotų, savivaldybių kūrimąsi), priežastinių ryšių tarp faktų paieška ir

darbo hipotezių tikrinimu remiantis faktais ir ryšiais tarp faktų. Taigi tam tikrų reiškinių eigą galima atkurti pagal vykusius analogiškus procesus. Pavyzdžiui, istorikas Aivas Ragauskas savo disertacijoje, kurios pagrindu išleido knygą *Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje (1662–1702 m.)*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2002, 480 p., rašydamas apie Vilniaus miesto elitą, jį lygina su to laikotarpio Krokuvos miesto elitu.

Šis metodas, berods, yra pats seniausias. Senovės Graikijoje istorikai, pavyzdžiui, Herodotas, primityviai jį taikė, lygindami šaltinius ir jų teikiamą faktinę medžiagą, siekdami nustatyti tiesą. Be to, šį metodą galima taikyti, rašant apie asmenybes ir jas lyginant su kariniais ar politiniais konkurentais: Cezaris – Pompėjas, Stalinas – Trockis, Smetona – Voldemaras, Landsbergis – Brazauskas ir pan. Taip galima labiau išryškinti asmenybės bruožus, palyginti panašius procesus skirtingose teritorijose, šalyse ar valstybėse.

Statistinis (pranc. *statistique* – būklė, padėtis) metodas taikomas vertinant reiškinių proceso intensyvumą, struktūrų kaitą, siekiant skaičiais palyginti vienus reiškinius su kitais. Teisingai yra pasakęs vokiečių poetas I. V. Gėtė: „Skaičiai nevaldo pasaulio, bet jie parodo, kaip pasaulis valdomas.“ Statistika – tai reiškinių ir procesų kiekybinių duomenų visuma. Statistikos duomenys suteikia istorinei medžiagai konkretumo, rodo istorinių reiškinių pokyčius, atskleidžia kryptis, t. y. tendencijas. Statistiniai šaltiniai – tai oficialiai sudaryti statistiniai rinkiniai ar tyrinėtojo surinkti statistiniai duomenys: gyventojų surašymo duomenys, derlius ir gyvulių prieauglis, mokesčių rejestrai, įvežamų ir išvežamų prekių kiekiai ar jų piniginė išraiška, mokyklų ar ligoninių skaičius, laimėti ir pralaimėti mūšiai tam tikroje teritorijoje ir tam tikru laikotarpiu ir t. t. Tas duomenų bazes istorikas turi apdoroti, išsiaiškinti jų patikimumą ir įvertinti tiriamos temos kontekste. Taigi, istorikas gali nustatyti tam tikroje teritorijoje ir tam tikru laikotarpiu gyventojų skaičiaus didėjimą, švietimo raidą, apskaičiuoti turtą, prekybos raidą, religinio gyvenimo intensyvumą ir pan. Pavyzdžiui, istorikė Aldona Prašmantaitė savo habilitacinio daktaro disertacijoje, kurios pagrindu išleido knygą *Žemaičių vyskupas Juozapas Arnulfas Giedraitis*. Vilnius: Diemedžio leidykla, 2000, 352 p., nustatinėja Lietuvos religinio

gyvenimo intensyvumą XIX a. pradžioje, skaičiuodama bažnyčių, pakrikštytų žmonių kiekio didėjimą, bažnyčios lankomumą.

Sintezės (gr. *synthesis* – jungimas, derinimas, sudarymas) – praktinis arba mintinis dalių, elementų jungimas į visumą, vieno objekto arba įvairių vieno objekto elementų siejimas į vientisą visybę. Sintezė priešinga analizei, su kuria yra dialektiškai susijusi ir kartu sudaro visų mąstymo operacijų pagrindą. Sintezės rezultatas gali būti nauja kokybė – mokslinė teorija, sistema, struktūra, sąvoka, tam tikras kūrinys. Šį metodą plačiai taiko istorikai, nes praktiškai be šio metodo nėra tyrimo rezultatų, ir ne visuomet jį nurodo savo darbuose, nes ir taip visiems turi būti aišku, kad be jo neapsieinama. Pavyzdžiui, rašant apie asmenybes yra apibendrinamai pateikiami asmenybės bruožai, kaip nauja sintetinė kokybė: išvaizda, charakteris, bendravimo savybės, polinkiai, silpnybės ir t. t.

Apibendrinimo metodas – mąstymo operacija ir tyrimo produktas, tikrovės reiškinių bendrųjų, esminių požymių ir savybių atspindėjimas. Apibendrinant nusakomi bendrieji teiginiai, dėsniumai, principai, sisteminami faktai ir gauti empiriniai duomenys bei pastebėjimai pagal tam tikrą ar kelis požymius. Šis metodas panašus į sintezės metodą, bet skiriasi nuo jo tuo, kad apibendrinant nustatomos faktų ar reiškinių grupių charakteristikos (pavyzdžiui: žmonių grupių ar partijų, karinių grupių ar blokų, valstybių sąjungų ir kt. pavadinimai), išsiaiškinamos vienos ar kitos asmenybės, partijos, valstybės priklausomybė tam tikrai grupei. Šis metodas taikomas tyrinėjant ir valstybės, partijos, draugijos, klubo susikūrimą ar apibūdinant asmenybę. Pavyzdžiui: Senn A. E. *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*. Vilnius, 1992, 192 p. arba Kuzmaitė J. Vilniaus „Ryto“ lietuvių švietimo draugija. *Mokslo, kultūros ir švietimo draugijos*. Vilnius: Mokslas, 1975, p. 119–151.

Aprašomasis (arba dar kai kada vadinamas *deskriptyvinis*) metodas taikomas, kuomet atkuriamas nežinomas praeities reiškinys ar įvykis, kuomet būtina pamatyti išsamesnį jo vaizdą. Ir taip sudaroma sąlyga toliau tyrinėti tą reiškinį ar įvykį, jų atskiras dalis. Pavyzdžiui, tenka visiškai atkurti: 1) asmenybės, jeigu apie ją anksčiau niekas nerašė ir netyrinėjo, biografiją (Ragaus-

kienė R. *Barbora Radvilaitė*. Vilnius: Vaga, 1999, 238 p. arba Skirius J. *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: LRSC, 2004, 260 p.); 2) tam tikros teritorijos istoriją (Ragauskienė R. *Karališkojo Birštono praeitis. Istorinė raida iki XIX a.* Vinius: UAB „Petro ofsetas“, 2004, 232 p. ir kt.); 3) tam tikrus reiškinius ar svarbius įvykius ir pan. Tai puikiai iliustruoja garsaus XIX a. pabaigos – XX a. pradžios rusų istoriko Vasilijaus Kliučevskio dideli darbai iš XVI–XVII a. Rusijos istorijos, kurie parašyti, kaip nurodo istorikas Konstantinas Avižonis, taikant aprašomąjį metodą. Atkuriant vaizdą išryškėja problemų, atsiranda klausimų, į kuriuos reikia atsakyti istorikui.

Pasakojimo (arba dar vadinamas *naratyvinis*) metodas taikomas, kuomet tyrinėtojas, kurdamas mokslinį tekstą, ypač tam tikrus teksto epizodus, iš dalies atpasakoja sukauptų dokumentų informaciją. Ją mokslininkas perkelia į rašomą tekstą, bet lygiagrečiai analizuoja ir dokumentinę medžiagą. Todėl kai kada mokslininkai jungia tuos du metodus į *analitinį-naratyvinį* metodą. Pavyzdžiui, istorikas, kuris rašo apie Lietuvos–TSRS santykius 1939–1940 m., gali į savo mokslinį tekstą įtraukti J. Stalino ir J. Urbšio pokalbio dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto stenogramą arba pokalbį atpasakoti, tiksliai panaudojant stenogramos medžiagą. Istorikai panaudoja (atpasakoja) dokumentų teikiamą medžiagą (vaizdus) apie mūšius, miestus, šalis, rūmus ir pan. Daugelyje istorikų darbų tekstuose tai galima rasti.

Interviu (angl. *interview* – pasikalbėjimas) – tai metodas, taikomas žodinei informacijai, numatytai tyrimo programoje, gauti. Jis taikomas žodinės arba sakytinės istorijos (angl. *Oral history*) žanrui ir yra panašus į *pokalbio* metodą. Tai dažniausiai sociologų ir politologų praktikuojamas metodas, o istorikai jį taiko rečiau – daugiausia tyrinėjantys pačių naujausiųjų laikų istorijos problemas, kuomet dar yra likę gyvų įvykių liudininkų. Metodo esmė: atvirų klausimų, surašytų į specialius klausimynus, uždavimas liudininkams, juos išklausančiam ir padrašinant. Pavyzdžiui, šis metodas gana plačiai taikomas knygoje: Bučinskytė I. *Idealų vedami: ateitininkai išėivijoje XX amžiaus 5–7 dešimtmečiais: monografija*. Vilnius: Versus aureus, 2008, 336 p.

Imant interviu, būtina susipažinti su jau publikuotais žmonių atsiminimais tyrinėjamu klausimu, nes būna, kad žmonės svetimus atsiminimus perteikia kaip savus. Šis metodas yra puiki priemonė atskleisti to laikotarpio žmonių patirtį ir jauseną, sukaupti neoficialią informaciją (kuri nebuvo užfiksuota raštu, liko už oficialių dokumentų): kas buvo planuojama, ką manė vieni ir kiti veikėjai, kokios nuotaikos tvyrojo tarp to meto žmonių ir pan. Vis dėlto nereikia pamiršti, kad žmogaus sąmonėje išlieka ne visos istoriką dominančios patirtys ir jausenos. Tačiau šis metodas turi ir trūkumų: a) dažnai į užduotą klausimą tenka išgirsti „neatsimenu“; b) gali pasakoti ir tikrovę neatitinkančius dalykus – klysti; c) į užduotus klausimus pasakotojas iš karto ne visuomet galės atsakyti, nes jam reikės laiko prisiminti.

Taip pat egzistuoja ir kiti istorijos mokslo tyrimo metodai, kuriuos mokslininkai taiko rečiau: 1) **kritinės istorijos** metodas – kai istorikas dar kartą peržiūri buvusių pirmtakų naudotus šaltinius; komentuoja, ko nepanaudojo arba kaip panaudojo archyvinis dokumentas ir jų atskiras ištraukas, iš to daro išvadas ir vertina (moksliniu pagrindu kritikuoja) ankstesnius tyrimus ir jų autorių pozicijas (tai istoriografinio pobūdžio tyrimas); 2) **prozopografinis** metodas, skirtas socialinei istorijai tirti, – tai kolektyvinės biografijos tyrimas, išskiriant atskiras žmonių grupes (pirklus, valstiečius, amatininkus, darbininkus, ubagus, inžinierius, istorikus ir pan.). Reikia turėti paruoštą bendrą klausimyną, kuris padėtų apibūdinti tiriamąją grupę ir nustatyti kriterijus (aptarti ne mažiau 100 žmonių). Tam reikia daug archyvinių dokumentų, kad būtų galima nustatyti, ar atitinka, ar ne kriterijus analizuojamos grupės asmenybę. Taikant šį metodą galima tirti ir politinę istoriją, išsiaiškinti grupės atsiradimo sąlygas. Šį metodą taikė istorikai A. Ragauskas, V. Selenis, R. Spučytė-Praspaliauskienė ir kt.; 3) **geografinis** metodas – jis gali būti taikomas aiškinantis geografinių sąlygų įtaką apgyvendinimo tankumui ir komunikacijai; tiriant ūkinę įvairių struktūrų veiklą, karinius veiksmus; žemėlapyje pažymint gyvenvietes, pilis, bažnyčias ir kitus tyrinėti reikalingus objektus ir pagal jų išsidėstymą darant atitinkamas išvadas. Šis metodas aktualus tyrinėjant miestų ir gyvenviečių istoriją, karo istoriją, prekybos eigą ir pan.; 4) **chronologinis** (gr. *chronos* – lai-

kas, gr. *logos* – mokslas) metodas – kai istorinis įvykis ar reiškinytis tyrinėjamas laiko eigoje, siekiant išsiaiškinti evoliucijos padarinius pačiam įvykiui ar reiškiniui ir jų rezultatui. Šis metodas taikomas tyrinėjant prekybą, ūkį, karus, kultūros istoriją; tiriant veikėjų biografijas ir pan. Mat tam tikrais momentais vyksta pakilimas ir kritimas, tam įtakos turi to meto sąlygos, kurias istorikas turi žinoti ir vertinti; 5) **indukcijos** (lot. *inductio* – įvedimas) metodas – kai atskiri daliniai teiginiai, atvejai, požymiai įtraukiami į apibendrinimą, kai nuo pavienių faktų, reiškinių einama prie bendrų išvadų. Esant poreikiui apibendrinti, t. y. gauti žinių apie daugiau ar mažiau bendrus pasaulio reiškinių ir įvykių ypatumus, apie jų ryšius. Tai senas metodas, jį mėgo taikyti filosofas Aristotelis; 6) **dedukcijos** (lot. *deductio* – išvedimas) metodas – tyrimo būdas, kai naujos žinios, išvados gaunamos iš bendresnių žinių ar teiginių. Anot Aristotelio, tai perėjimas nuo bendro prie atskiro. Sakoma, kad istorija paaiškina faktus, tai kartu faktas gali paaiškinti istoriją. Šis metodas taikomas tiriant senuosius laikus: gerai žinant Vakarų valstybių ankstyvąjį feodalizmą, jam būdingus reiškinius galima sėkmingai pritaikyti nepakankamai dokumentuotam Lietuvos ankstyvojo feodalizmo tyrimui ir pan.; 7) **biografinis** metodas – asmenybės ar socialinės grupės gyvenimo kelio tyrimo būdas. Šio metodo paskirtis – išsamiai pažinti individualybės gyvenimo istoriją ir sąlygas, kuriomis ji formavosi. Taikant šį metodą sudaroma galimybė tirti asmenybės vidaus pasaulį istorinėje jos raidos situacijoje; remiantis gautais tyrimo rezultatais galima aprašyti tipinę gyvenimo kelio struktūrą ir visos kartos kolektyvinės biografijos ypatumus; tai svarbus instrumentas tiriant visuomenės papročius, dorovės, viešosios nuomonės kaitą ir raidą. Šį metodą istorikai taiko tirdami asmenybių ir grupių istorijas.

Tai būtų pagrindiniai, bet ne visi, istorijos mokslo tyrimo metodai, kuriuos dažniausiai taiko mokslininkai ir kuriuos studentams istorikams reikia žinoti ir bandyti taikyti savo rašto darbuose.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Kas tai yra metodologija, metodas ir tyrimo metodas?
Kokia jų reikšmė studijuojant ir tyrinėjant istoriją?
2. Kokie yra pagrindiniai istorijos mokslo tyrimo metodai?
Trumpai juos apibūdinti.

II.

ISTORIJOS MOKSLO ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SAUGYKLOS

1. Bibliotekos ir jų reikšmė istorijos studijoms bei mokslinei veiklai

1.1. *Bibliotekos*

Sąvokos *biblioteka* atskleidimas ir bibliotekų reikšmė žmonių visuomenei

Biblioteka (gr. *biblion* – knyga, *thēkē* – saugykla, rinkinys) – platesniam ar siauresniam skaitytojų ratui skirta kultūros įstaiga, kur sistemingai kaupiama, saugoma, tvarkoma ir teikiama skaitytojams knygos, rankraščiai, vaizdo, garso, elektroniniai dokumentai ir kt. Bibliotekos pagrindinės funkcijos yra saugoti žmonijos atmintį ir skleisti sukauptas žinias. Teisus yra indų mąstytojas Rabindranatas Tagore sakydamas: „Knyga – raktas į pasaulio širdį.“ Kadangi knyga yra pagrindinis ginklas istoriko rankose, svarbiausias žinių šaltinis, tai bibliotekų svarba turėtų būti suprantama istorikui ir ypač studijuojančiam istoriją studentui. Todėl tikro istoriko be darbo bibliotekoje nėra ir negali būti.

Bibliotekose kaupiama ne tik mokslinė ir grožinė literatūra, bet ir periodinių leidinių komplektai, enciklopedijos ir žinynai, o pagrindinėse bibliotekose yra rankraštiniai. Pagal nuosavybę ir naudojimą bibliotekos yra asmeninės ir viešosios. Pagal skaitytojų kontingentą, dokumentų fondus ir socialinę paskirtį bibliotekos skirstomos į universaliąsias (nacionalines ir viešąsias) ir specialiąsias (švietimo ir mokslo įstaigų) bibliotekas. Jos teikia knygų ir kitokio pobūdžio leidinių išdavimo, informavimo, konsultavimo, vartotojų mokymo, renginių organizavimo paslaugas. Skaitytojams leidinius išduoda į namus arba

naudotis vietoje (skaityklose). Leidinius skaitytojai gali rinktis patys atviruose fonduose arba užsisakyti iš pagalbinių fondų ir saugyklų pagal kortelinius ar kompiuterinius katalogus. Leidiniai, kurių nėra bibliotekoje, užsakomi iš kitų bibliotekų per tarpbibliotekinį abonementą.

Bibliotekų atsiradimas ir istorinė raida

Kada atsirado pirmosios bibliotekos, nėra aišku. Jų ištakos, kaip *molio lentelių* ar *papiruso ritinių* saugyklos, siekia 3 tūkst. m. pr. Kr. Šumere ir Egipte. Saugyklos bibliotekomis virto tada, kai saugomos „knygos“ buvo sukataloguotos ir pradėtos naudoti ne tik ūkio, bet ir kultūros, mokslo reikalams. Asirijos ir Babilonijos raštas buvo rašomas dantiraščiu ir išdeginamas plytelėse. Iš tų laikų yra išlikusi garsioji karaliaus Asurbanipalo (626 m. pr. Kr.) biblioteka, kur jau buvo sudarytas katalogas. Šią biblioteką 1850 m. atkasė anglai Lajardas ir Rassamas. Tai įvairių valstybinių aktų ir asirų-babiloniečių literatūros paminklų archyvas. Ji dabar saugoma Britų muziejuje Londone. Senovės graikų raštai jau buvo rašomi ant galvijų odos, nuo Pergamo miesto Mažojoje Azijoje pavadinti *pergamentais*. Pergamo bibliotekos rūmai buvo K. Humano atkasti 1878 m. Kylant graikų literatūros lygiui V a. pr. Kr. ir vėliau reikėjo kurti bibliotekas ir pačioje Graikijoje. Pirmoji viešoji biblioteka, manoma, buvo įkurta IV a. pr. Kr. Heraklėjeje Ponto karaliaus Klearcho. Vėliau graikų kultūrai ir mokslui iškilus bei paplitus Viduržemio jūros pakrantėse, III a. pr. Kr. buvo pastatyta žymiausioji senovės pasaulyje Aleksandrijos biblioteka. Sakoma, kad ji buvo viešoji biblioteka.

Aleksandrijos biblioteka buvo įsteigta filosofo Platono akademijos pavyzdžiu, valdant karaliui Ptolomėjui II. Ji buvo sudaryta iš dviejų bibliotekų – didžiosios (karaliaus rūmuose Bruchijuje) ir mažosios (Serapio šventykloje). Tiesa, taip pat yra kalbama, kad biblioteka buvo įkurta Aleksandrijos švyturyje. Biblioteka 250 m. pr. Kr. turėjo apie 700 tūkst. vienetų papiruso ritinių. Ji telkė to meto garsiausias mokslininkus, filosofus ir poetus; organizavo knygų, daugiausia graikiškų, surinktų iš helenistinių miestų, perrašinėjimą, tekstų redagavimą ir vertimą (iš kitų kalbų į graikų kalbą). Buvo nustatyta tvarka,

kad kiekvieno į Aleksandrijos uostą įplaukusio laivo savininkas privalėjo leisti bibliotekos raštininkams nurašyti visus laive esančius rankraščius. Čia buvo atliktas pirmasis Senojo Testamento vertimas iš hebrajų į graikų kalbą. Nors originalūs tekstai pražuvo, nemažai bibliotekos išplatintų tekstų kopijų išliko iki šių dienų. Dalis fondų buvo sunaikinta per Aleksandrijos gaisrą 47 m. pr. Kr., kai Cezaris šturmavo miestą. Pasak legendos, už sunaikintus 40 tūkst. papiruso ritinėlių Markas Antonijus atsilygino karalienei Kleopatrai dovandomas iš Pergamono bibliotekos 200 tūkst. ritinių. Nuo III a. po Kr. bibliotekos knygos degintos įsakius Romos imperatoriams, o 391 m. mažąją biblioteką sunaikino fanatikai krikščionys. Knygų likučiai buvo sunaikinti VII a. per arabų įsiveržimą į Aleksandriją. Šiuo metu biblioteka jau atstatyta. Egipto Vyriausybė skelbė konkursą, kuriame dalyvavo 524 architektai iš 52 šalių. Laimėjo originalus norvegų projektas. Unikalus futuristinio stiliaus pastatas buvo statomas daugiau kaip 10 metų ir kainavo 220 milijonų dolerių. Atnaujintoje bibliotekoje yra 11 aukštų, o skaitykloje vienu metu gali tilpti 2 tūkst. lankytojų. Įdomu ir tai, kad Egipto Vyriausybė šiai bibliotekai suteikė ypatingą statusą: jos vadovai yra pavaldūs pačiam šalies prezidentui.

Ankstyvaisiais viduramžiais kūrėsi vienuolynų, bažnyčių ir universitetų bibliotekos. Buvo perrašinėjamos knygos; rašomi analai, kronikos ir metraščiai. Pasikeitė knygų forma: odos ritinėlius pakeitė surišti odos lapai su kietais viršeliais. XIII–XIV a. daug vertingų rinkinių karaliai ir didikai sukauptė asmeninėse bibliotekose. Vėliau, ypač Italijos miestuose Renesanso laikais, kai kurios sudarė viešųjų bibliotekų pagrindą. Florencijoje 1441 m. buvo įsteigta Cosimo de Medici biblioteka, Venecijoje 1468 m. – San Marciano biblioteka, popiežius Sikstas IV (1471–1484) paskelbė, kad Vatikano biblioteka yra visiems prieinama ir t. t. Tuo metu atsirado ir pirmieji bibliotekų architektai (Džakopas Sansovinis, Mikelandželas Buanarotis ir kt.); formavosi bibliotekų įrengimo principai: statyti jas atviroje, visiems prieinamoje vietoje (miesto centre), statinyje privalo būti didžioji salė (skaitykla) su dviem eilėmis langų ir t. t. Šiaip vėlyvųjų viduramžių knygų produkcijai kilti lemiamą reikšmę turėjo nuo XIV a. brangaus pergamento pakeitimas daug pigesniu popieriumi. Be

to, XV a. pradėjus spausdinti knygas dideliais kiekiais, pačios knygos atpigo ir sparčiai pradėjo plisti privačios bibliotekos. Bibliotekų raidai įtakos turėjo reformacija, ypač Biblijos vertimai į įvairias kalbas. XVII–XVIII a. įsteigtos nacionalinės pasaulinės reikšmės bibliotekos Berlyne, Londone, Paryžiuje, Sank Peterburge, Vašingtone ir kitur. XIX a. paplito valstybės išlaikomos ir nemokamas paslaugas teikiančios bibliotekos; išleisti bibliotekų įstatymai, įkurtos tarptautinės bibliotekų organizacijos, knygos formos katalogai pakeisti korteliniais katalogais. XX a. bibliotekos automatizuojamos ir kompiuterizuojamos, kuriami bibliotekų tinklai; bibliotekos specializuojasi ir bendradarbiauja.

Didžiausios pasaulio bibliotekos

Šiuo metu pati didžiausia biblioteka – *JAV kongreso biblioteka* Vašingtone, įkurta 1800 m. Bet 1814 m., per karą su Anglija, ji sudegė. Tuomet JAV prezidentas Tomas Džefersonas kilniaširdiškai pasiūlė bibliotekai knygų iš savo asmeninės bibliotekos. Prezidentas perdavė 6 400 knygų, kurių vertė tuo metu buvo daugiau kaip 23 tūkst. dolerių (milžiniški pinigai!). Tais laikais tai buvo iš tiesų karališka dovana. Šiuo metu bibliotekos fonduose daugiau negu 128 mln. dokumentų (knygų, žemėlapių, rankraščių, nuotraukų, filmų, garso ir vaizdo įrašų, piešinių ir pan.) daugiau nei 460 pasaulio kalbomis. Viena iš vertybių – tai Johano Gutenbergo išleista Biblija. Kasdien fondus papildo apie 10 tūkst. knygų ir kitų leidinių. Knygos, kiti dokumentai visomis laikmenomis užima daugiau nei 800 km lentynų.

O pati didžiausia Europoje biblioteka – tai *Rusijos valstybinė biblioteka* Maskvoje, savo fonduose sauganti apie 45 mln. leidinių 249 pasaulio kalbomis; leidiniai sudėti į 520 km lentynas. Ten dirba daugiau kaip 3 tūkst. darbuotojų ir per metus ją aplanko 1,5 mln. skaitytojų. Biblioteka įkurta 1862 m. kaip Rumiancevo muziejaus padalinys. Po bolševikinio perversmo 1917 m. šiai bibliotekai buvo perduota apie 1,5 mln. nacionalizuotų knygų. 1924 m. ji buvo pavadinta V. Lenino vardu, o 1925 m. – TSRS valstybine Lenino biblioteka. Ji turi sukaupusi visus TSRS ir Rusijoje išleistus leidinius, apgintų disertacijų rankraščius.

Didžiausia Azijoje biblioteka – tai *Kinijos nacionalinė biblioteka* Pekine, įkurta 1909 m. ir sukaupusi daugiau kaip 20 mln. leidinių. Čia saugoma seniausia Kinijoje spausdinta knyga *Deimanto sutra* (868 m.), kurią 1900 m. surado vienuolis atsiskyrėlis Vanas netoli Dunchuano (Pietų Kinija) kalnų uolose. Ten buvo dar 25 tūkst. senų knygų. Neseniai buvo priimtas nutarimas biblioteką plėsti ir netrukus ji taps trečia pagal dydį visame pasaulyje.

Viena iš didžiausių pasaulyje bibliotekų – tai *Britų biblioteka* Londone, turinti 15 mln. knygų, neskaitant žurnalų, laikraščių komplektų ir kitos medžiagos, kuri visa sutalpinta daugiau kaip 600 km lentynose. Biblioteka įkurta 1753 m. ir čia saugoma Leonardo da Vinčio užrašų knygelė, pirmieji *Times* numeriai, grupės *The Beatles* rankraščiai.

Prie didžiųjų priskiriamos: *Ukrainos nacionalinė V. Vernadskio biblioteka* Kijeve, įkurta 1918 m. ir sauganti daugiau kaip 14 mln. leidinių; *Vokiečių biblioteka* Frankfurte prie Maino, įkurta 1990 m. ir sauganti apie 13 mln. leidinių; *Prancūzijos nacionalinė biblioteka* Paryžiuje, įkurta dar 1368 m. ir sauganti daugiau kaip 11 mln. leidinių. Reikia paminėti ir *Čekijos Respublikos nacionalinę biblioteką* Prahoje, kuri buvo įkurta dar 1366 m. ir turi sukaupusi apie 6 mln. leidinių.

Patį seniausią veikianti *Apaštališkoji Vatikano biblioteka*, įkurta IV a., saugo apie 1,3 mln. leidinių.

Mūsų kaimynų Latvijos nacionalinė biblioteka Rygoje, įkurta 1919 m. ir turinti daugiau kaip 5 mln. leidinių, ir Estijos nacionalinė biblioteka Taline, įkurta 1918 m. ir sauganti per 2 mln. leidinių.

Didžiausios Lietuvos bibliotekos

Lietuvoje pirmieji knygų rinkiniai pradėti kaupti XIV–XV a. kunigaikščių ir didikų rūmuose, vienuolynuose ir bažnyčiose. XVI a. Žygimantas Augustas turėjo apie 4 tūkst. tomų knygų rinkinį. Šio rinkinio dalis, taip pat kunigo Jurgio Albinijaus, didikų Leono ir Kazimiero Sapiegų knygų rinkiniai vėliau sudarė 1570 m. įkurtos Vilniaus jėzuitų kolegijos bibliotekos pagrindą. XVII a. gausią biblioteką turėjo Kėdainių evangelikų reformatų mokykla. Nuo 1772 m. biblio-

tekas prie savo kolegijų Panevėžyje, Raseiniuose, Ukmergėje steigė vienuoliai pijorai. Uždraudus Jėzuitų ordiną, 1773 m. jų vadovaujamos bajorų kolegijos biblioteka buvo paskelbta viešąja. XIX a. ėmė steigtis draugijų bibliotekos – pirmoji 1805 m. įkurta specialioji Vilniaus medicinos draugijos biblioteka. 1859–1861 m. Šiauliuose, Kėdainiuose, Švenčionyse, Trakuose pradėtos steigti visuomeninės bibliotekos. Vilniaus universiteto patalpose 1867 m. atidaryta miesto viešoji biblioteka; 1869 m. įkurta visuomeninė biblioteka Kaune. Spaudos draudimo metais bibliotekos Lietuvoje buvo uždaromos. Panaikinus spaudos draudimą Lietuvos mokslo draugija 1907 m. įsteigė pirmąją lituanistinę mokslo biblioteką, kurios pagrindą sudarė J. Basanavičiaus, S. Daukanto, Tilžės Birutės draugijos ir kiti knygų rinkiniai (1917 m. buvo 20 tūkst. egzempliorių). Veikė ir privačios komercinės bibliotekos.

Didžiausia biblioteka – *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* (Gedimino pr. 51, Vilnius). 1919 m. Vilniaus viešoji biblioteka pertvarkyta į *Lietuvos centrinę knygyną*. Jos fondai buvo kaupiami iš knygų, kurias 1919–1920 m. atėmė iš besitraukiančių iš Lietuvos vokiečių ir bermontininkų, kurie plėšė dvarų bibliotekų vertingas knygas. Lenkams okupavus Vilnių, *Lietuvos centrinio knygyno* fondai buvo perkelti į Kauną ir pavadinti *Valstybiniu centru knygynu*, kuris turėjo 13 skyrių didesniuose Lietuvos miestuose. Antrojo pasaulinio karo metais vokiečiai iš bibliotekos išvežė 16 tūkst. vertingų knygų, o dar didelį kiekį knygų 13 sunkvežimių išvežė į Petrašiūnų popieriaus fabriką. Bolševikai taip pat naikino jiems nepriimtina literatūrą. Tiesa, po vieną ar kelis egzempliorius „draudžiamų leidinių“ palikdavo taip vadinamajame *Spicfonde*, kurio saugomais leidiniais buvo galima pasinaudoti tik gavus leidimą. 1951–1988 m. veikė Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka ir tik nuo 1988 m. jai buvo suteiktas M. Mažvydo vardas. Tais metais biblioteka jau turėjo 5 mln. tomų knygų. Šiuo metu bibliotekoje sukaupta apie 10 mln. vienetų spaudinių ir bibliotekoje dirba per 500 darbuotojų. Bibliotekoje sukaupta gausiausia lituanistinė literatūra ir Lietuvos bei išsivijęs periodika. Bibliotekos fondai nuolat pasipildo. Pavyzdžiui, 2008 m. buvo gauta unikali diplomatų Lozoraičių šeimos Romoje biblioteka – per 17 tūkst. spaudos vienetų. 2008 m.

bibliotekos fonduose buvo saugoma 6,8 mln. knygų, registruota 24 988 skaitytėjai.

Seniausia mūsų šalies biblioteka – *Vilniaus universiteto biblioteka* (Universiteto g. 3, Vilnius), įkurta 1570 m. Šiuo metu biblioteka saugo apie 5,5 mln. vienetų spaudinių. Bibliotekos fondai per amžius taip pat ne kartą nukentėjo. Spėjama, kad dalis senų knygų yra išvežta į Švediją (Upsalos universiteto biblioteką) per XVII a. karus ir į Rusiją XVII, XVIII a. bei 1915 ir 1939 m. Bibliotekos *Retų spaudinių fonde* saugoma per 180 tūkst. leidinių. Tokios kolekcijos gali pavydėti bet kuri žymiausia biblioteka. Biblioteka saugo ir M. Mažvydo parašyto *Katekizmo* originalų egzempliorių.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (Žygimantų g. 1/8, Vilnius) ištakos siejamos su garsaus Vilniaus krašto visuomenės ir kultūros darbuotojo Tado Vrublevskio (1858–1925 m.) veikla. Jis buvo Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje narys. 1925 m. T. Vrublevskis padovanojo savo šeimos asmeninę biblioteką (150 tūkst. vienetų, iš jų 89 tūkst. knygų, apie 28 tūkst. rankraščių ir autografų, per 13 tūkst. piešinių ir fotografijų, apie 1 200 paveikslų, skulptūrų ir kitokių muziejaus vertybių). 1926 m. bibliotekai sutalpinti buvo nupirkti Tiškevičiaus rūmai. Vilnių sugrąžinus Lietuvai, Vrublevskių biblioteka tapo Lituanistikos instituto padaliniu. Ją papildžius Evangelikų reformatų sinodo ir Vilniaus mokslo bičiulių draugijos rinkiniais, 1941 m. sausio 16 d. ją perėmė Lietuvos TSR mokslų akademija, kuri tuo metu buvo įkurta. Šiuo metu bibliotekoje, 2008 m. gruodžio 31 d. duomenimis, sukaupta 3 797 732 egz., iš jų 265 173 saugomų vnt. rankraščių dokumentų. Bibliotekoje registruoti 8 447 skaitytėjai.

Studentams istorikams dar labai svarbi yra *Vilniaus apskrities Adomo Mickevičiaus viešoji biblioteka* (Trakų g. 10, Vilnius). Ji buvo įsteigta 1950 m. ir pradėjo veikti dabartinėje Rašytojų g. 40. 1955 m. jai suteiktas A. Mickevičiaus vardas, o dabartinis pavadinimas suteiktas 1995 m. Joje saugoma daugiau nei 0,6 mln. leidinių. Ji turi specializuotą *Austrijų, šveicarų ir Lichtenšteino Kunigaikštystės literatūros skaityklą*. Bibliotekos paslaugomis kasmet naudojasi apie 22 tūkst. įregistruotų vartotojų. Skaitytėjui leidžiama knygas išsinešti į namus.

Lietuvos istorijos instituto biblioteka (Kražių g. 5, Vilnius) įsteigta 1941 m. 1952 m. prie Istorijos instituto prijungus Teisės institutą, biblioteka pasipildė teisine literatūra. Lietuvos MA Prezidiumo nutarimu 1990 m. balandžio 2 d. prie Istorijos instituto prijungus Partijos istorijos prie LKP CK institutą, buvo perduoti ir šio instituto bibliotekos fondai, kuriuose tuo metu buvo 112 678 literatūros vienetai (tarp jų 28 448 vienetai periodikos). Biblioteka komplektuoja istorinės, kitų humanitarinių mokslų informacinio pobūdžio literatūros fondus ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis. Saugoma gausi pokarinės išėivijos ir komunistinės spaudos kolekcija. Šiuo metu bibliotekoje yra 145 128 spaudiniai (tarp jų 38 708 vienetai periodikos), ji turi abėcėlinį knygų ir periodikos katalogą. Nuo 1998 m. veikia naujai gaunamų knygų elektroninis katalogas.

Svarbų vaidmenį šviečiant visuomenę atlieka Lietuvos apskričių bibliotekos: *Kauno apskrities viešoji biblioteka* turi sukaupusi apie 2,3 mln. leidinių, *Klaipėdos apskrities levos Simonaitytės viešoji biblioteka* turi sukaupusi per 1 mln. leidinių; *Šiaulių apskrities Povilo Višinskio biblioteka* turi sukaupusi daugiau kaip 0,7 mln. leidinių, *Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės biblioteka* turi sukaupusi apie 0,6 mln. leidinių ir kt. bibliotekos.

2002 m. Lietuvoje veikė 3 944 bibliotekos (nuo didžiausių iki mažiausių kaimo bibliotekėlių). Jų būklė nėra lengva, nes, pavyzdžiui, 2004 m. Lietuvos Vyriausybė bibliotekų knygų fondams atnaujinti skyrė pinigų tiek, kad vienam gyventojui teko tik apie 0,7 Lt (reikėtų skirti 15–20 Lt). Buvo skirta maždaug 3 mln. Lt knygų fondams atnaujinti. O Latvijoje vienam gyventojui skirta 2 Lt, Estijoje – 7 Lt, Švedijoje – apie 17 Lt, o Danijoje – net 32 Lt, t. y. skirta maždaug 45 kartus daugiau nei Lietuvoje.

Namų biblioteka

Kiekvienas istorikas turėtų kaupti knygas, kurti savo asmeninę bibliotekėlę. Istorikui, kuris neturi namuose bibliotekėlės, tiktų Cicerono žodžiai: „Namas, kuriame nėra knygų, panašus į kūną, netekusį sielos.“ Suprantama, kad pirmiausia būtina kaupti tik tas knygas, kurių tiesiogiai reikia darbui, kurios profesine prasme padeda tobulėti. Patartina turėti nuosavas enciklopedijas,

žinytus ir žodynus. Knygos, žurnalų komplektai saugomi lentynose, knygų spintose. Pageidautina knygas rūšiuoti pagal tematiką ir chronologiškai. Svarbu turėti savo bibliotekėlės katalogą (kortelėse arba kompiuteriniame variante). Labai svarbu žinoti, kur yra viena ar kita knyga, ir kuo greičiau ją susirasti. Be to, knygos yra ir namų dekoras, kuris suteikia jaukumo, šilumos, spalvų.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Bibliotekos reikšmė visuomenei, istorikui. Bibliotekų istorija.
2. Kokios yra didžiausios pasaulio ir Lietuvos bibliotekos?

1.2. Istorijai skirta literatūra

Literatūros, skirtos istorijai, rūšys

Studentas, skaitydamas istorijos studijoms rekomenduotą literatūrą, pastebės, kad ji savo turiniu ir net forma yra pakankamai įvairi ir skirtinga. Mes šią įvairią literatūrą galime suskirstyti į 4 rūšis arba žanrus: *istorinė mokslinė*, *istorinė mokslo populiarinimo*, *istorinė grožinė* ir *memuarinė*. Apskritai ši literatūra teikia skaitytojui naujų žinių, o vadovėliai ir mokymo priemonės – jau žinomą, bet apibendrintą medžiagą ir jos sudaro atskirą grupę – universitetinių studijų mokymo metodines priemones.

1. Istorinė mokslinė literatūra – mokslininkų parašytos monografijos, mokslo studijos, moksliniai straipsniai. Tai atskirų probleminių temų ar klausimų mokslinio tyrimo, remiantis pirminiais šaltiniais, rezultatai. Tai gana tikslūs, chronologine prasme pakankamai siauri (kad istorikas galėtų išsamiau atlikti tyrimą) ir šiek tiek „sausieji“ kūriniai, labiau skirti mokslininkams. Paprastai šių kūrinių tiražai yra nedideli – svyruoja nuo 150 iki 500 egzempliorių, retais atvejais siekia 1 tūkst. ir daugiau egzempliorių.

Trumpai reikia aptarti mokslinės monografijos svarbiausius bruožus. *Monografija* (gr. *monos* – vienas, *vientisas*, *graphō* – rašau) – leidinys, ne mažiau

10 autorinių lankų (1 a. l. – 40 000 ženklų), kuriame sistemingai ir išsamiai išnagrinėta tema, remiantis archyviniais dokumentais, apibendrinant anksčiau tyrimus. Monografijos privalomi požymiai: kūrinio naujumas ir svarba mokslo sričiai; privalo būti du šios srities mokslininkai recenzentai iš kitų mokslo įstaigų nei autorius; ji turi būti kitų leidinių cituojama; tiražas turi būti ne mažesnis kaip 100 egzempliorių; svarbus leidyklos arba organizacijos rėmėjos prestižas; monografiją privalo įsigyti pagrindinės šalies bibliotekos; ji skirta tos srities mokslininkams ir gali būti panaudota kaip mokslinių žinių šaltinis magistrantūros ir doktorantūros studijoms (pavyzdžiui: Ragauskienė R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kancleris Mikalojus Radvila Rudasis (apie 1515–1584 m.)*. Vilnius: Seimo I-la „Valstybės žinios“, 2002, 448 p. arba Gaiagalaitė A. *Lietuvos atstovai Rusijos Valstybės Dūmoje 1906–1917 metais*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, 340 p.). Labai dažnai monografijos leidžiamos apgintų mokslo daktaro disertacijų pagrindu (pavyzdžiui: Stravinskienė V. *Lenkijos lietuvių bendruomenė 1944–2000 metais*. Vilnius–Punskas, 2004, 298 p. arba Mačiulis D. *Valstybės kultūros politika Lietuvoje 1927–1940 metais*. Vilnius: LII leidykla, 2005, 302 p.). Iš užsienio kalbų verstinės literatūros monografijoms galime priskirti garsių mokslininkų kaip prof. Marijos Gimbutienės, kunigo dr. Antano Rubšio, Zenono Ivinskio ir kt. darbus.

Mokslinė studija nuo monografijos skiriasi mažesne apimtimi (mažiau nei 10 a. l.), bet daugiau nei vienas mokslinis straipsnis (1 a. l.). Jeigu monografijai trūksta nors vieno iš nurodytų požymių, tai ji priskiriama mokslinei studijai. Studijos gali būti leidžiamos ne tik atskiru leidiniu (pavyzdžiui, Gudavičius E. *Miestų atsiradimas Lietuvoje*. Vilnius: Mokslas, 1991, 93 p.), bet ir gali būti kaip įvadinė dalis, leidžiant dokumentų rinkinius (pavyzdžiui: Batūra R. Petro Dusburbiečio kronika. *Petras Dusburbietis. Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga, 1985, p. 7–56 arba Skirius J. Anicetas Simutis – paskutinis prieškarinio Lietuvos diplomatas. *Anicetas Simutis: 60 metų Lietuvos diplomatinėje tarnyboje*. Vilnius: LGRTC, 2007, p. 9–65), perleidžiant anksčiau išleistus mokslinius veikalus (pavyzdžiui, Šliogeris A. Hėgelio istorijos filosofija. *Georgas Hėgelis. Istorijos filosofija*. Vilnius: Mintis, 1990, p. 5–24) ar net leidžiant žinytus (pa-

vyzdžiui, Truska L. Steigiamasis Seimas ir jo vieta naujųjų laikų Lietuvos istorijoje. *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 11–60) ir pan.

Mokslinis straipsnis (1 a. l.) spausdinamas prestižiniuose ir recenzuojamuose periodiniuose ar tęstiniuose mokslo leidiniuose (pavyzdžiui: Šenavičienė I. 1861–1862 m. Lietuva: patriotinės religinės manifestacijos. *Lietuvos istorijos metraštis 2006*. Vilnius: LII leidykla, 2007, t. 1, p. 5–32 arba Jovaiša E. Baltiškosios savimoneš aspektai proistorės tyrimuose. *Istorija*. Vilnius: VPU leidykla, 2008, t. 72, p. 3–9 ir Sireika J. Senovės istorijos studijų Lietuvos universitetuose literatūra. *Historia Universalis in Lithuania*. Vilnius: VPU leidykla, 2007, t. 1, p. 40–52). Kai kada publikuojami ir recenzuojamuose straipsnių ar konferencijos pranešimų rinkiniuose (pavyzdžiui, Truska L. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ištakos. *1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujaisių mokslinių tyrimų kontekste. Mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 11–34). Straipsniams keliami panašūs reikalavimai kaip ir monografijoms bei studijoms (straipsnis lyg ir „mini monografija“) – įvadas (naujumas, aktualumas, tikslas, uždaviniai, istoriografija, šaltiniai), dėstymas (tekstas suskirstytas į dalis), mokslinis-metodinis aparatas (nuorodos, komentarai), išvados, santrauka užsienio kalba.

Istorijos mokslo žurnalai ir tęstiniai leidiniai Lietuvoje: VPU Istorijos fakultetas 4 kartus per metus leidžia žurnalą *Istorija* (jis eina nuo 1958 m. ir jau yra išėję 76 tomai) ir nuo 2007 m. tęstinį leidinį *Historia Universalis in Lithuania* (kartą per dvejus metus); Lietuvos istorijos institutas nuo 1971 m. leidžia *Lietuvos istorijos metraštį* (nuo 2001 m. per metus išeina du žurnalai), anglų kalba – *Lithuanian Historical Studies* (nuo 1999 m. per metus vienas žurnalas) bei tęstinius leidinius – *Lietuvos archeologija* ir *Lietuvos etnologija*; VU Istorijos fakultetas nuo 1992 m. leidžia mokslo darbų žurnalą *Lietuvos istorijos studijos* (2003 m. per metus išeina du žurnalai); Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinis fakultetas leidžia tęstinį leidinį *Darbai ir dienos* (nuo 1995 m. keturis kartus per metus), kuriame straipsnius publikuoja ir istorikai; Klaipėdos universiteto istorikai nuo 1993 m. leidžia tęstinį leidinį *Acta Historica Universi-*

tatis Klaipedensis; Lietuvos mokslų akademija nuo 1990 m. vietoje žurnalo *Lietuvos TSR mokslo akademijos darbai*. A serija leidžia humanitarinių mokslų žurnalą *Lituanistica* (per metus išeina keturi numeriai), kuriame straipsnius spausdina ir istorikai; Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija leidžia tęstinį leidinį *Karo archyvas* (2008 m. išėjo 23 tomai), kur dominuoja karo istorijos tematika; Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras leidžia tęstinį leidinį *Genocidas ir rezistencija* (nuo 1996 m. jau išleisti 24 žurnalai); Lietuvių katalikų mokslo akademija nuo 2007 m. pradėjo leisti tęstinį leidinį *Bažnyčios istorijos studijos* (kartą per metus); Lietuvos istorikų draugija nuo 1990 m. pradėjo leisti tęstinį leidinį *Mūsų praeitis* (išleisti septyni tomai), šiuo metu leidimas sustabdytas. Tai pagrindiniai leidiniai, kuriuos turi žinoti ir skaityti studentas istorikas. Šiuose žurnaluose ir leidiniuose mokslininkai skelbia savo naujausius tyrinėjimus. Visus leidinius galima rasti bet kurios didesnės bibliotekos (ir VPU bibliotekos) atviruose fonduose. Be to, ten galima rasti istorijos mokslo žurnalų, išleistų JAV, D. Britanijos, Vokietijos, Lenkijos, Rusijos, Baltarusijos ir kitų šalių istorijos mokslo įstaigų (universitetų, institutų ir centrų).

2. Istorinė mokslo populiarinimo literatūra – moksliniai tyrinėjimai, pritaikyti (parašyti paprasčiau, įdomiai, vaizdžiai, suprantama kalba) platesniam skaitytojų ratui. Tiražai skaičiuojami tūkstančiais egzempliorių. Tematika gana įvairi, chronologine apimtimi platesnė nei moksliniai darbai. Šiai rūšiai galima iš esmės skirti biografinį žanrą; atskirų civilizacijų, tautų ar valstybių aprašymus; atskirų žmogaus veiklos sričių nušvietimą, nesigilinant (neakcentuojant) į atskirus probleminius klausimus. Stengiamasi pateikti bendresnį reiškinių supratimą, prieinamai supažindinant su naujausiais atradimais, primenant ir ankstesnius požiūrius. Tai iš esmės istorijos apybraižos. Kūrinio tekstas ir faktų visuma formuojama sukauptos ir apibendrintos ankstesnės literatūros tuo klausimu pagrindu; archyvinė medžiaga atlieka antraeilį vaidmenį. Leidžiant istorijos mokslo populiarius leidinius nėra aktualu apkrauti skaitytoją moksliniu-metodiniu aparatu (nuorodų arba nėra, arba gana minimaliai panaudojama), išsamiu įvadu (dažnai būna pratarmė), vietoje išvadų dažniausiai

būna baigiamasis žodis. Leidiniai ar straipsniai būna gausiai iliustruoti ir lengvai skaitomi. Šiam žanrui galima priskirti tokias knygų serijas: *Kultūrų pėdsakais* (pavyzdžiui, Kotrelas L. *Faraonų laikais*. Vilnius: Mokslas, 1987, 246 p. ir kt.), *Noriu žinoti* (pavyzdžiui, Vėbra R. *Šimtas istorijos mįslių*. Vilnius: Vyturys, 1985 ir 1993), *Akiratis* (pavyzdžiui, Celneris V. *Kelionė į gotiką*. Vilnius: Mintis, 1983 ir kt.), *Senovės civilizacijos* (pavyzdžiui, Oates J. *Babilonas*. Vilnius: Alma littera, 2004 ir kt.); *Laikas ir įvykiai* (pavyzdžiui, Arskis F. *Periklis*. Vilnius: Mintis, 1989, 217 p. ir kt.). Taip pat atskiros knygos: Merkys V. *Simonas Daukantas*. Vilnius: Vyturys, 1991, 212 p.; Skrodenis S. *Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000. Istorijos apybraiža*. Vilnius, 2007, 174 p.; Vološanskis B. *Tas žiaurus amžius*. Vilnius: Algarvė, 1998, 376 p.; Ceramas K. *Dievai, kapai ir mokslininkai*. Vilnius, 1962, 375 p.; Swiderkowna A. *Pašnekesiai apie bibliją*. Vilnius: Alma littera, 2001, 344 p. ir kt. Šiam žanrui reikia priskirti įvairaus pobūdžio ir tematikos enciklopedijas: *Biblijos enciklopedija*. Vilnius: Alma littera, 1993, 352 p.; *Mitologijos enciklopedija: pasaulio tautų mitologinės būtybės ir vaizdiniai*. Vilnius: Vaga, 1997–1999, t. 1–2; Thompson G. M. *Naujojo amžiaus enciklopedija: pasaulio dvasinių ir mistinių tradicijų kilmė bei raida*. Vilnius: Alma littera, 2000, 192 p. ir kt. Mokslo populiarūs straipsniai publikuojami periodiniuose žurnaluose – *Mokslas ir gyvenimas*, *Mokslas ir technika*, *Ilustruotas mokslas*, *Veidas* ir kt.; laikraščiuose – *Voruta*, *Mokslo Lietuva*, *Lietuvos aidas* ir kt.

3. Istorinė grožinė literatūra – tai istorinės beletristikos kūriniai, t. y. istorinė proza (romanas ir apsakymas), kur vaizduojami istorijos įvykiai ir asmenys arba išgalvoti veikėjai tikroviškame istorijos fone. Autorius rašo, remdamasis istoriniais šaltiniais, moksliniais tyrinėjimais ir bandydamas menine forma atkurti praeitį.

Tai grožinis kūrinys, kuriame rašytojas bando atkurti tai, ko detaliam negali padaryti profesionalus istorikas: buitį, psichologinę ir kalbinę aplinką. Rašytojas bando įsijausti į to laikotarpio žmonių santykius, aprašyti charakterius, apibūdinti tolimų laikų gamtą. Bet visa tai jis daro remdamasis moksliniais tyrinėjimais (istorinių romanų rašytojai gerai išmano istoriją, net ir patys kai

kada ieško medžiagos archyvuose). Šiuose kūrinuose veiksmas dinamiškas ir intriguojantis, kuriami platūs ir detalūs vaizdiniai (tarkime, išsamiai apibūdinama to laikotarpio žmonių apranga, pietų stalas, valgymo papročiai ir t. t.), aprašomi veikėjų dialogai, individualūs apmąstymai ir pan. Visuomet galima rasti daug įdomių ir tikslių faktų. Studentas, skaitydamas istorinę grožinę literatūrą, greičiau supras tą ar kitą laikotarpį, kuriame vyksta tam tikras istorinis įvykis, įsimins svarbiausius veikėjus, praplės istorines sąvokas, pajus problemos svarbą, susikurs to meto psichologinį kontekstą. Tai ypač svarbu būsimajam istorijos mokytojui, kuriam reikės vaizdžiai perteikti pamokos medžiagą mokiniams.

Istorinis romanas susiformavo Vakarų Europoje XIX a. pradžioje riterinio, gotikinio auklėjimo tradicijų pagrindu. Pradininkas – škotų rašytojas V. Skotas (*W. Scott*). Jo žymiausi romanai: *Aivenhas*, *Rob Rojus* ir kt., kur išgalvoti nuotykių, meilės siužetai derinami su epochos papročių, visuomeninių procesų vaizdavimu. Istorinius romanus rašė prancūzai V. Hugo ir A. Diuma, britas E. G. Bulveris-Lytonas, amerikietis J. F. Kuperis, rusai A. Puškinas ir L. Tolstojus, lenkai J. Kraševskis ir H. Sienkievičius. Pirmasis lietuvių istorinis romanas – V. Pietario *Algimantas* (1904 m.), sukurtas tautinio atgimimo laikotarpiu, polemizuoja su senąją Lietuvą tendencingai vaizduojančiais lenkų istoriniais romanais. Vėliau istorinius romanus kūrė JAV lietuvis Kazys Karpus (*Juodas karžygys*, 1927; *Baltijos aras*, 1928; *Klajūnas*, 1932), Antanas Vienuolis (*Kryžkelės*, 1932), Kazys Puida (*Magnus Dux*, 1936), Petras Tarasenka, Vincas Andriukaitis, Vincas Mykolaitis-Putinas ir kt. Šiais laikais visus žavi Kazio Almeno, Onos Matusevičiūtės, Užurkos kūryba. Naujas lietuviškojo istorinio romano raidos etapas prasidėjo su rašytojo Petro Dirgėlos kūryba: *Kūlgrinda*, 1985; *Joldijos jūra*, 1987–1988; *Ancilijaus ežeras*, 1991; ciklas *Karalystė*, 1997–2004 ir kt. Jo romanams būdingas faktologinis išsamumas ir tikslumas, simbolinės potekstės, tai intelektualūs istoriosofiniai kūriniai. Šiuo metu pasirodė ir istoriko, diplomato Alfonso Eidinto (buvęs VPU auklėtinis) didelės apimties romanai, vaizduojantys Lietuvai sunkius XX a. prieškario, karo ir pokario laikotarpius: *Ieškok Maskvos sfinkso*, 2007 ir kt.

4. Memuarinė literatūra (lot. *memoria* – atmintis) – literatūros žanras, apimantis asmenine patirtimi ar stebėjimais paremtus kūrinius. Artimas *dienoraščiui* ir *autobiografijai*. Memuaruose įvykius ir jų pasakojimą skiria laikas (tuo skiriasi nuo dienoraščio), pasakojama ne tik apie save (kitaip negu autobiografijoje). Tai prisiminimai apie įvykius po tam tikro laiko. Memuarų autoriai dažniausiai būna istorinės reikšmės įvykių liudininkai, siekiantys tikroviškai perteikti arba interpretuoti tuos įvykius, bet juose dominuoja asmeniniai vertinimai. Taigi, memuarai suteikia oficialiuose dokumentuose neatspindinčių žinių, tačiau jas svarbu vertinti kritiškai. Kartu tai – rašytinių šaltinių atskira rūšis. Bet kadangi memuarai – dažniausiai sklandžiai parašyti kūriniai, tai juos mes skiriame prie istorijos literatūros. Antikiniu Europos istorijos laikotarpiu žinomi tik du memuarų autoriai: Ksenofontas, V–IV a. pr. Kr. parašęs *Atsiminimus apie Sokratą*, ir Julijus Cezaris, I a. pr. Kr. parašęs *Galų karo užrašus*. Vėliau memuarų daugėjo. Viduramžiais galime išskirti Marko Polo kelionės į Kiniją įspūdžius. Pasaulyje XIX–XX a. išleista ypač daug politinių veikėjų, diplomatų, karo vadų prisiminimų.

Lietuvoje memuarų užuomazgos užtinkamos dar XVI a. Žymiausias Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio kūrinys – *Kelionė į Jeruzalę* (1601 m.), prisiminimai apie savo piligriminę kelionę. Pirmieji memuarai lietuvių kalba buvo išleisti XX a. pradžioje – V. Pietaris. *Iš mano atsiminimų*, 1905; P. Rusecko surinkti ir parengti atsiminimų rinkiniai: *Knygnešys*, 1926–1928, t. 1–2; *Atsiminimai iš lietuvių spaudos draudimo laikų*, 1939 ir kt. Lietuvos valstybingumas atsispindi nepriklausomos Lietuvos politinių veikėjų atsiminimuose: Grinius K. *Atsiminimai ir mintys*. Tubingenas, 1947, t. 1, 303 p. ir Chicago, 1962, t. 2, 336 p.; Stulginskis A. *Atsiminimai*. Chicago, 1980, 295 p.; Yčas M. *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*. B. v., 1990 (antroji laida); Gabrys-Paršaitis J. *Tautos sargyboje*. Vilnius: Versus aureus, 2007, 416 p.; Sidzikauskas V. *Lietuvos diplomatijos paraštėje*. Vilnius: Vaga, 1994, 354 p. ir kt. Gausiai atsiminimų skirta Lietuvos valstybės praradimui, pasipriešinimui, tremčiai į Sibirą aprašyti. Daug memuarų išleista iševijoje, ypač JAV. Jau turime *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio* veikėjų (V. Lansbergio, K. Prunskienės, R. Ozolo, V. Petkevičiaus,

B. Genzelio ir kt.) prisiminimus, buvusių LKP veikėjų (A. Brazausko, L. Šepečio, V. Astrausko ir kt.) memuarus. Be to, ir periodinėje spaudoje bei žurnaluose galime dažnai rasti įvairaus rango veikėjų prisiminimus apie vienokius ar kitokius įvykius, kuriuose jie dalyvavo.

Periodinės spaudos reikšmė ir darbas su ja metodika

Periodinė spauda – masinis leidinys, operatyviai teikiantis skaitytojams naujausią informaciją. Tai to laikotarpio atspindys – tam tikras šaltinis, kur fiksuojama pagrindinių įvykių faktinė medžiaga, to meto dokumentai, publikuojami valdžios nutarimai, vadovų kalbos, įvairaus lygio veikėjų ir politikų vertinimai. Spaudoje atsispindi įvairių visuomenės grupių, sluoksnių, partijų, organizacijų pozicijos ir jų kritika. Tai – visuomenės gyvenimo kronika. Žiniasklaidos faktas – tai pirmas laiptelis judant į istorinį pažinimą, nes spauda duoda pirminius įvykių paaiškinimus. Galima drąsiai sakyti, kad spauda istorikui svarbus šaltinis. Žurnale *Kultūros barai* 2005 m. Nr. 1 buvo paskelbtas JAV istoriko profesoriaus Alfredo Eriko Seno (*Alfred Eric Senn*) straipsnis *Naujausiųjų laikų istorija ir kolektyvinė atmintis*, kuriame jis ragino Lietuvos istorikus drąsiau tyrinėti pačius naujausius laikus, t. y. laikotarpį po 1990 m. Anot jo, autoriams, rašantiems šiandieninę istoriją, reikia susikurti naują metodologiją – jie turi daugiau naudotis spaudos teikiama medžiaga: atsiminimais, interviu, užfiksuota faktine medžiaga. Profesorius siūlo nebijoti peršokti tradiciniuose dokumentuose pasitaikančias spragas (kai ne visi dokumentai surinkti ar išviešinti). Taigi, žymus JAV istorikas ragina mus priimti periodinę spaudą, kaip svarbų šaltinį istorijos tyrinėjimams. Spauda jau gali tapti šaltiniu ne tik politologams ar sociologams, bet ir istorikams. Tiesa, publicistika toli gražu ne visada gali remtis gausiais patikimais šaltiniais, įgalinčiais nuodugnai ir argumentuotai nušviesti kurį nors faktą, bet ji turi neginčijamą reikšmę šių dienų istorijai pažinti. Tai istorikas visuomet turi turėti omenyje. Be to, pradendantys istorikai privalo žinoti, kad sąvokos *istorija* ir *dabartis* yra nevienareikšmės. *Istorija* – tai socialinė tikrovė praeityje, o *dabartis* – visuomeninė praktika šiuo metu. Tačiau *dabartis* ir *istorija* yra nenutrūkstama vienovė, tai vientisos

įvykių grandinės, vientiso visuomenės raidos proceso grandys. Be to, nagrinėjant *dabartį* galima išsamiau pažinti praeitį. *Dabartis* dar yra įvardijama kaip *šiandieninė istorija* arba *šiuolaikinė istorija*.

Spaudos istorija. Pirmasis žinomas spausdintas periodinis informacijų leidinys, įvardintas *Ti Chau*, buvo pradėtas leisti Kinijoje Tano dinastijos valdymo laikotarpiu, apie 725 m. po Kr. (prieš maždaug 1 300 metų). Europoje apie 1552 m. pirmasis laikraštis išėjo Venecijoje. Už tą laikraštį Venecijoje buvo mokama smulkia moneta, pavadinta **gazetta**, davusi spaudiniui vardą, kurį perėmė kai kurios tautos, tarp jų prancūzai, rusai, lenkai. Net ir pirmasis JAV lietuvių laikraštis, išleistas 1879 m. rugpjūčio 16 d. Niujorke, buvo pavadintas *Gazietą Lietuwiszka*. Lietuvoje pirmasis laikraštis lenkų kalba *Kurjer Litewski* pradėjo eiti Vilniuje (1759–1763 m.). Pirmasis lietuvių kalba periodinis leidinys, pradėtas leisti 1823 m. Karaliaučiuje, buvo pavadintas *Nusidawimai dievo karalystėje*. Tačiau prof. Domo Kauno nuomone, nuo 1849 m. Klaipėdoje pradėjęs eiti periodinis leidinys *Lietuvninkų prietėlis* tikrai atitiko laikraščiu keliamus reikalavimus.

XIX a. pabaigoje mums gerai žinomi lietuviški laikraščiai *Aušra* (1883–1886 m.) ir *Varpas* (1889–1906 m.), kurie labiausiai padarė įtakos lietuviams Lietuvoje. O JAV lietuvių visuomenėje tuo metu yra žinomi net 27 laikraščiai (iš kurių tik 7 išsilaikė iki XX a. pr.). Toks lietuviškų laikraščių gausumas išveivijoje yra visiškai suprantamas, nes jokių suvaržymų lietuviškam žodžiui tenai, kitaip nei Lietuvoje, kuri priklausė Rusijos imperijai, nebuvo. Tačiau labai svarbi sąlyga laikraščiams atsirasti ir jiems plisti – tai mokantys skaityti žmonės. Spaudos ir lietuviško rašto draudimo laikotarpiu Lietuvos valstiečių vaikai buvo mokomi lietuviško rašto slapta daraktorių mokyklose. Be to, 1897 m. oficialios Rusijos statistikos duomenimis, lietuviškų gubernijų gyventojai užėmė 5 vietą imperijoje (po Sankt Peterburgo, Maskvos, estų ir latvių) pagal raštingumą – daugiau kaip 50 procesų visų gyventojų buvo raštingi. XX a. – tai spaudos pakilimo amžius. Neišsamiais duomenimis, 1918–1940 m. nepriklausomoje Lietuvoje buvo leidžiama daugiau kaip 2 tūkst. periodinių leidinių. Vienkartinis 1939 m. leistų laikraščių ir žurnalų tiražas buvo 850 tūkst.

egzempliorių. Palyginti galime pateikti duomenis, kad 1930 m. Lietuvoje ėjo 172 periodiniai leidiniai, o Vokietijoje – daugiau kaip 10 tūkst. periodinių leidinių. 1985 m. Tarybų Lietuvoje – 240 laikraščių ir 43 žurnalai, keliolika leidinių ėjo rusų ir lenkų kalbomis. Po 1990 m. labai padidėjo žurnalų skaičius, bet sumažėjo laikraščių skaičius.

Kaip skaityti spaudą?

Taigi, lietuviškos spaudos yra labai daug (bibliotekose rasime spaudos ir kitomis kalbomis), todėl reikia atsirinkti, kurią skaityti ir kaip skaityti, norint taupyti laiką. Remiantis Lietuvoje garsaus metodikos specialisto doc. dr. Stanislovo Stašaičio rekomendacijomis ir Lenkijos istoriko Poznanės universiteto profesoriaus Jeży Topolskio, dėščiusio *Istorijos studijų įvadą*, patirtimi, galima pateikti, kaip reikia skaityti spaudą: 1. Būtinai kasdieną, nes kitaip prarasiame nuoseklios įvykių eigos supratimą. Tuo būdu pratinsimės prie kasdieninės spaudos. 2. Pirmiausia būtina perversti visą spaudinį ir susipažinti su laikraščio visais straipsnių pavadinimais, nes tai leis atsirinkti reikiamus straipsnius. Vis-ko skaityti nebūtina, tad kartu bus lavinami svarbesnės medžiagos atrankos įgūdžiai. 3. Būtina perskaityti laikraščio vedamąjį (redakcijos skiltį). Jame atsispindi tos dienos svarbiausi įvykiai ir jų vertinimai (pirmieji įvertina redakcijos vadovai). Su vertinimu galima sutikti arba nesutikti. Pats istorikas turi teisę vertinti. 4. Svarbu atkreipti dėmesį į naujus, dar nežinomus terminus, sąvo- kas, geografinius pavadinimus. Juos būtina naudojant žodynus ir enciklope- dijas išsiaiškinti. Tuo būdu praturtinsite savo žinių bagažą, geriau suprasime informacinių leidinių reikšmę. 5. Skaitant spaudą, taip pat kaip ir monografiją ar mokslinį straipsnį, patartina turėti žemėlapi (atlasą), kuris padės įvykius suprasti erdvėje (lokalizuoti vietą). Kartu bus įtvirtinami darbo su žemėlapiu įgūdžiai. 6. Kad geriau suvoktume straipsnio turinį, reikia atkreipti dėmesį į straipsnio šaltinį (autorių, agentūrą), nes tai leis geriau suprasti straipsnio esmę, vertinimo pobūdį. 7. Perskaičius straipsnį būtina prisiminti, ką jau ži- nome tuo klausimu; pabandyti paspėlioti, kaip gali toliau plėtotis aprašomi įvykiai. Tuo būdu lavinsime loginį mąstymą. 8. Istorikas, norėdamas geriau

suprasti mūsų laiko dvasią, privalo skaityti keletą pagrindinių laikraščių: *Lietuvos rytą*, *Respubliką*, *Lietuvos žinias*, *Lietuvos aidą*, *Kauno dieną* ar kt. Tai suteiks galimybę susidaryti išsamesnį vaizdą, nes įvairiuose laikraščiuose įvykiai vertinami gana skirtingai, pateikiami skirtingi argumentai. Tai vers istoriką pagalvoti, kodėl vieni vertina vienaip, o kiti – kitaip. 9. Jeigu skaitomas spaudinys yra nuosavas, tai svarbiausias straipsnio vietas galima pasibraukti (užfiksuoti) pieštuku, teksto žymekliu ar kita priemone. Tokiu būdu mokysimės išskirti esmę. 10. Jeigu skaitomas spaudinys yra nuosavas ir jis nėra komplektuojamas, tai patartina daryti svarbesnių straipsnių iškarpas. Kaupiant iškarpas, jas reikia grupuoti pagal tematiką – kurti nedidelį savo archyvą (apie tai plačiau dalyje *Asmeninis archyvas*). Tad istorikui, ypač istorijos mokytojui, labai svarbi ir naujausia medžiaga, nes dar nėra tuo ar kitu klausimu tyrinėjimų ir mokslinių apibendrinimų. Bet, turėdamas tam tikrą kiekį faktinės medžiagos ir tam tikrus vertinimus, istorikas jau gali pats pateikti apibendrinimus ir pateikti naujausios istorijos tam tikro klausimo vaizdą. Vėliau, atlikus tyrinėjimus, iškarpų medžiaga gali juos papildyti faktais, kurie nebus nustatyti tyrinėjimo metu.

Skaitant spaudą, iškyla problema, kaip iš begalinio informacijos srauto atrinkti reikalingą medžiagą. Tai lemia, pirma, paties skaitytojo interesai ir jį labiausiai dominančios temos. Antra, tai medžiaga, faktai, atspindintys svarbiausius dabarties istorijos (Lietuvos ir pasaulio) įvykius, tam tikrus platesnius procesus.

Atrinktą medžiagą (straipsnius, žinutes, interviu ir pan.) reikia mokėti nagrinėti. Galime pateikti laikraščio informacijos analizės atmintinę: 1. Kokia informacijos tema? 2. Ką žinote apie informacijoje minimas politines partijas, organizacijas, veikėjus? Apibūdinkite juos. 3. Kokiomis aplinkybėmis (ekonominėmis, politinėmis) vyksta įvykis? Koks įvykio (reiškinio) ryšys su konkrečiomis aplinkybėmis? 4. Kokios yra bendros ir tiesioginės įvykio priežastys? Kaip plėtojosi įvykis (reiškinys) iki šiol? 5. Kokius šiuolaikinius visuomenės raidos dėsningumus arba esminius bruožus atspindi įvykis? Apibūdinkite jo esmę. 6. Ar žinomi kiti panašūs įvykiai, vykę toje pačioje šalyje anksčiau ar kitose ša-

lyse? Pamėginkite nusakyti bendrus tokio įvykio (reiškinio) bruožus. 7. Kokių visuomenės sluoksnių ar partijų interesus atitinka ši įvykių raida? 8. Kokių pozicijų laikosi visuomenės atstovai ir partijų vadai? Jų argumentai. 9. Kokios yra įvykio (reiškinio) raidos tendencijos? Kokie galimi padariniai ir įtaka esamai padėčiai? 10. Padarykite išvadas apie įvykių reikšmę miestui, rajonui, valstybei ar regionui.

Nagrinėdamas laikraščių (žurnalų) medžiagą, studentas istorikas turi panaudoti žinias, įgytas studijuojant istorijos kursus ir skaitant papildomą literatūrą.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Kokios yra knygų, skirtų istorijai, rūšys ir jų esminiai skirtumai?
2. Periodinės spaudos reikšmė ir darbo su ja metodika.

Bibliografijos reikšmė studijoms

Kas tai bibliografija? Sąvoka kilusi iš senovės graikų kalbos (*biblion* + *grap-hō* – knyga + rašau) ir susijusi su informacijos apie leidinius priemonių rengimu bei platinimu. Tai mokslinė ir praktinė veikla teikiant visuomenei žinių apie publikuotus dokumentus (plačiąja prasme), o svarbiausia – apie knygas ir straipsnius. Paprasčiau kalbant *bibliografija* yra literatūros sąrašas, rodyklė ir knygų aprašymas. Bibliografijos uždavinys – aprašyti spausdintų raštų ir išorę, ir turinį, juos klasifikuoti, skirstyti, daryti išvadas apie knygų gamybos augimą ar smukimą, apie jų santykį su visuomeninėmis žmonių gyvenimo sąlygomis. Kartu tai yra mokslas apie pagrindinius spaudinius – knygas (raštinę istoriją, knygų leidybą, bibliotekininkystę ir t. t.). Mokslininkai tyrinėja bibliografijos teoriją, metodiką, istoriją ir vadybą. Pagal visuomeninę paskirtį bibliografija skirstoma į dvi rūšis: apskaitinę ir specialią. *Apskaitinės bibliografijos* paskirtis – valstybės institucijos registruoja ir informuoja visuomenę apie išleidžia-

mas knygas ir straipsnius (taip pat ir užsienyje apie Lietuvą), rengia katalogus. *Specialiosios bibliografijos* – registruoja išleistus spaudinius pagal laikotarpius ir mokslo šakas, personalijas, vietas ir atskiras temas. Bibliografija padeda susiorientuoti gausybėje leidinių, susirasti reikiamą publikaciją viena ar kita tema. Mokant naudotis bibliografijos paslaugomis, taupomas laikas, surandama pati įvairiausia ir pakankamai smulki informacija. Tai labai svarbu siekiant kelti jauno žmogaus studijų kokybę.

Valstybės prestižas turėti gerą bibliografijos centrą. Lietuvoje toks centras – **Bibliografijos ir knygotyros centras** (*Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos* padalinys). Jis įsteigtas iš perorganizuotų *Knygų rūmų* (1945–1992 m.). Nuo 1992 m. nuolat leidžiamos bibliografijos rodyklės: *Bibliografijos žinios*, *Lietuvos bibliografinės priemonės*, savaitinis biuletenis *Ekspresinformacija apie naujus spaudinius, išėjusius Lietuvoje*, statistikos rinkinys *Lietuvos spaudos statistika* ir kt.

Bibliografijos istorija. Terminas atsirado V a. pr. Kr. senovės Graikijoje ir iš pat pradžių reiškė knygų rašymą ir perrašymą. Knygų katalogus pradėta sudarinėti atsiradus didelėms bibliotekoms (Graikijoje, Egipte, M. Azijoje). Išliko asirų (VI a. pr. Kr.), egiptiečių Adfų (II a. pr. Kr.) bibliotekų katalogai. Pirmasis bibliografinis darbas yra graiko Kalimacho (310–240 m. pr. Kr.) sudarytas raštijos paminklų katalogas *Pinakes* (iš 20 knygų), kurio išliko tik fragmentai. Bibliografijos raidą paspartino spaudos išradimas. Tik nuo XVI a. įvairiose valstybėse pradėta registruoti savo išleidžiamus leidinius, leisti knygų prekybos katalogus. Pirmasis didelis universalus bibliografijos veikalas buvo C. Gesnerio *Visuotinė biblioteka* (1545–1555 m.), kur užregistruota apie 15 tūkst. knygų lotynų, graikų ir hebrajų kalbomis. Dabartine reikšme *bibliografijos* terminas pirmą kartą pavartotas 1654 m. Prancūzijoje. XVIII a. Čia pradėti leisti bibliografiniai žurnalai, kurie paplito ir kitose šalyse. Buvo išleisti svarbiausių įvairių šakų (filologijos, istorijos, medicinos ir pan.) bibliografijos darbai. XIX a. pab. imta registruoti žurnalų straipsniai. Bibliografinius ryšius pradėjo plėtoti UNESCO ir *Tarptautinė bibliotekinių draugijų ir įstaigų federacija*.

Lietuvoje pirmosios bibliografinės priemonės atsirado XVI a. – tai asmeniniai, dvarų, vienuolynų ir kt. bibliotekų katalogai. Rimčiau susidomėta XIX a. pr., kai Vilniaus universitete buvo pradėtas skaityti bibliografijos kursas ir kai prof. J. Lelevelis išleido *Dvi bibliografijos knygas* (1823–1826 m.). Pirmą ne vien lietuviškų knygų, bet ir lietuviškai parašytą bibliografiją *Surinkimas visokių raštų lietuviškų*, parašytą 1824 m., išspausdino Kajetonas Zabitis. Čia jis surinko apie 70 lietuviškų knygų. Vėliau bibliografinius leidinius leido M. Stankevičius, S. Baltramaitis, M. Zauniūtė, E. Volteris ir kiti. Lietuviškų knygų prekybos katalogai pradėti leisti 1858 m. 1924 m. prie Lietuvos universiteto Kaune buvo įsteigtas *Lietuvos bibliografijos institutas*, buvo leidžiami žurnalai *Knygos* (1922–1939 m.) ir *Bibliografijos žinios* (1928–1943 m.). Vaclovas Biržiška parengė ir publikavo 4 dalių *Lietuvių bibliografiją*, kuri apėmė knygas, išleistas 1547–1910 m. Be to, jis parašė *Lietuviškos bibliografijos istoriją* (1944 m.). Pradėtos sudarinėti šakinės bibliografijos: P. Tarasenska – archeologijos (1928 m.), Z. Ivinskis – senovės lietuvių religijos (1938 m.), M. Urbšienė – apie Klaipėdos kraštą (1934 m.) ir Vilnių (1939 m.). K. Jablonskis sudarė Lietuvos istorijos literatūros rodyklę (buvo išspausdinta leidinyje *Praeitis*, t. 2, 1930–1933 m.). Minint įvairias sukaktis buvo išleistos personalinės – J. Basanavičiaus, K. Būgos, E. Volterio, A. Alekno, J. Jablonskio, V. Biržiškos, M. Biržiškos, A. Smetonos ir kt. – bibliografinės rodyklės. Tarybiniais metais (1941–1990 m.) buvo leidžiamas *Knygų metraštis* (1947–1956 m.), *Žurnalų ir laikraščių straipsnių metraštis* (1949–1956 m.), *Spaudos metraštis* (1957–1991 m.) ir informaciniai biuleteniai: *Naujos knygos* (1959–1988 m.) ir *Knygnešys* (nuo 1989 m.). Buvo išleisti 3 tomai *Lietuvos TSR spauda*, kuri apėmė 1940–1965 m. spaudos straipsnius. Bibliografiją rengė ir išėivijos lietuviai. JAV buvo leidžiamas žurnalas *Knygų lentyna* (1949–1965 m.) ir *Lietuvių išėivijų spaudos metraštis* (1967–1973 m.). Išleista Lavinsko P. *Amerikos lietuvių laikraščiai 1879–1955 m.* (1956 m.) ir *Lietuvių išėivijos bibliografija 1970–1979 m.* 1–2 dalys. Šiuo metu Lietuvoje yra išleista S. Vėlavičienės parengta *Lietuvių išėivijos spaudos bibliografija 1945–2000: 1 tomas apima išėivijos lietuvišką spaudą* (2002 m.), o 2 tomas – išėivijos spaudinius užsienio kalbomis (2005 m.).

Studentui istorikui svarbu žinoti ir pasinaudoti tokiomis bibliografinėmis rodyklėmis: *Lietuvos TSR istorijos bibliografija 1940–1965*. Vilnius, 1969, 709 p.; *Lietuvos TSR istorijos bibliografija 1966–1970*. Vilnius, 1980, 590 p.; Milius V. *Lietuvių etnologijos bibliografija (XVII – 1996)*. Vilnius: LII leidykla, 2001 ir Milius V. *Lietuvių etnologijos bibliografija (1997–2002)*. Vilnius: LII leidykla, 2005; *Lietuvos istorijos metraščio 1971–2000 metų bibliografija*. Sudarė R. Strazdūnaitė. Vilnius: LII leidykla, 2004, 152 p.; Mokslo darbų žurnalo „Istorija“ archyvas (1958–2006 m.). 1–63 numeriai. *Istorija*, 2009, Nr. 73, CD ir kt.

Enciklopedijos ir jų reikšmė studijų procese

Enciklopedija (gr. *enkyklios* + *paideia* – visuotinis auklėjimas) – informacinis leidinys, kuriame pateikiama įvairių ar kai kurių mokslų ir visuomenės gyvenimo sričių svarbiausių žinių visuma. Enciklopedijos gali būti bendrosios ir specifinės. **Bendroji** apima įvairių sričių informaciją (pvz.: *Encyclopaedia Britannica* arba *Visuotinė lietuvių enciklopedija*) ir skiriama platesnei visuomenei. **Specialioji** skirta tik vienai kuriai mokslo šakai ar artimų šakų grupei (pvz.: *Sovietskąja istoričeskąja enciklopedija* arba *Medicinos enciklopedija*). Enciklopedijos gali būti daugiatomės, kelių tomų (pvz., *Mitologijos enciklopedija*, 1–2 tomai) arba vieno tomo (pvz., *Biblijos enciklopedija*). Kai kada kelių tomų enciklopedijos vadinamos enciklopediniais žodynais arba žinynais (pvz., *Lietuvos Steigiamojo Seimo (1920–1922 metų) narių biografinis žodynas*. Vilnius: VPU leidykla, 2006 ir *Lietuvos Respublikos Seimų narių biografinis žodynas*. Vilnius: VPU leidykla, 2007). Enciklopedija susideda iš straipsnių (autorinių). Jie gali būti kelių tipų: išsamūs, apžvalginiai, trumpi, biogramos, apibūdinantys terminus, nuorodiniai ir kt. Straipsniuose pateikiama naujausia informacija. Todėl po tam tikro laiko enciklopedijos yra atnaujinamos, t. y. perleidžiamos. Tekstą papildo iliustracijos, žemėlapiai, schemas, bibliografija. Straipsniai dėstomi abėcėlės tvarka.

Enciklopedijos praeityje. Senovėje kiekvienas veikalas, kuriame buvo pateikiama žinių visuma, turinti esminę reikšmę žmogaus auklėjimui, buvo

laikoma enciklopedija. Reikia manyti, kad ir Herodoto *Istorija* priklausė tokiai knygų rūšiai. Geriausias pavyzdys – Plinijaus (23–79 m. po Kr.) *Gamtos istorija*, susidedanti iš 37 knygų, kuriose pateikta apie 20 tūkst. duomenų, surinktų iš įvairių autorių 2 tūkst. darbų. Čia aptariami astronomijos, botanikos, geografijos, medicinos, meno, magijos ir kiti dalykai. Panašiai kaip ir senovėje, viduramžiais buvo stengiamasi į enciklopedinį veikalą įtraukti visas žmogaus žinias. Pirmą kartą po Antikos laikų *enciklopedijos* terminą Italijoje pavartojo Džiovanis Vala, 1501 m. Venecijoje išleidęs savo tėvo veikalą *De expetendis et fugiendis rebus*, kurio pratarinėje šią knygą leidėjas vadino enciklopedija. XVIII a. – enciklopedijų ir enciklopedinių žodynų plitimo ir suklestėjimo periodas. Pirmoji abėcėlės tvarka sudaryta Džono Hariso enciklopedija buvo išleista 1704 m. Londone. XVIII a. antrojoje pusėje buvo išleista viena geriausių ir geriausių pasaulyje enciklopedijų, parengta prancūzų švietėjų su D. Didro ir Ž. d’Alamberu priešakyje, *Encyclopedia, ou Dictionnaire...* (35 t., 1751–1780 m.). D. Didro pavyko suburti didelį 160 žymių autorių kolektyvą, tarp kurių buvo F. Volteras, Ž. Ruso, Š. Monteskjė, K. Helvecijus, P. Holbachas ir kt. Tai pirmasis kolektyvinis tokio pobūdžio darbas, turėjęs svarbią įtaką tolimesnei enciklopedijų raidai pasaulyje. XIX a. mokslo pažanga skatino sparčiai leisti enciklopedijas, susikūrė didelės enciklopedijų leidyklos Vokietijoje, Prancūzijoje, JAV, veikiančios iki šiol.

Lietuvoje pirmąją enciklopediją – *Lietuviškąją enciklopediją* – 1931 m. pradėjo leisti Spaudos fondas ir iki 1944 m. išleido 9 tomus ir buvo įpusėtas 10 tomas. Po II pasaulinio karo JAV lietuviai išleido *Lietuvių enciklopediją* (dar kartais vadinama lietuviškąja Bostono enciklopedija), kuria sudarė 35 tomai (išleisti 1953–1966 m.) ir du papildomi tomai (1969 ir 1985 m.). Tiesa, JAV lietuviai dar prieš I pasaulinį karą rimtai svarstė daugiatomės lietuviškos enciklopedijos leidybos galimybes. Lietuvos TSR laikotarpiu buvo išleistos 3 enciklopedijos: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* (3 tomai, 1966–1971 m.), *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija* (12 tomų, 1976–1984 m., 1 papildomas tomas 1985 m.), *Tarybų Lietuvos enciklopedija* (4 tomai, 1985–1988 m.). Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę pradėta rengti 20 tomų *Visuotinę lietuvių*

enciklopediją ir yra išleista specialių enciklopedijų: *Mažosios Lietuvos enciklopedija* (4 tomai), *Muzikos enciklopedija* (2 tomai), *Technikos enciklopedija* (2 tomai), *Žemės ūkio enciklopedija* (2 tomai), *Vaikų enciklopedija* ir kt.

Studentas istorikas, ruošdamasis seminarams, atlikdamas rašto darbus ar skaitydamas mokslinę literatūrą, privalo pasinaudoti enciklopedijų ir žinytų teikiama informacija, tai padės jam geriau suprasti nagrinėjamus klausimus, užves ant kelio, duos tam tikrą vertinimą ir pan. Būtinai reikia įvertinti enciklopedinių žinių pateikimo laiką, suprasti to laikotarpio siekius, žinių lygį. Patartina pasinaudoti užsienio šalių enciklopedijomis, kur istorikui yra tikrai gausu įdomios ir naudingos medžiagos. Čia galime rasti informacijos apie Lietuvą, jos istoriją ir svarbiausius įvykius. Tai pati artimiausia ir geriausiai prieinama užsienio medžiaga ir vertinimai. Lietuvos didžiosios bibliotekos turi savo fonduose sukaupusias tikrai daug užsienio šalyse įvairiais laikotarpiais išleistų enciklopedijų. Jas susirasti gali padėti *Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos* sudaryta rodyklė: ***Enciklopedijos ir enciklopediniai žodynai Lietuvos bibliotekose. Vilnius, 1993, 216 p.*** Rodyklėje suregistruotos enciklopedijos pagal mokslo kryptis: istorija, geografija, architektūra, menas, ekonomika, gamtos mokslai ir kt. Ir pagal tematiką: religija, kultūra, mitologija, biografijos, buities kultūra ir kt. Nurodyta 12 pagrindinių bibliotekų ir ko jos turi.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Kas yra bibliografija ir kokia jos reikšmė istorijos studijoms?
2. Bibliografijos raida užsienyje ir Lietuvoje.
3. Enciklopedijų reikšmė istorijos studijoms.

2. Istorijos dokumentinių šaltinių saugojimo pagrindinės įstaigos – archyvai ir rankraštynai

2.1. Archyvų reikšmė ir jų atliekamos funkcijos

Sąvokų *archyvas, fondas, saugojimo vienetas, byla* atskleidimas

Archyvas (gr. *archaios* – senovinis) – tai specialiai sukurta atskira įstaiga ar struktūrinis įstaigos padalinys, kuris priima, registruoja ir saugo dokumentus, kuria jų mokslinį informacinį aparatą, tvarko dokumentų panaudojimą. Archyvai gali būti valstybiniai, žinybiniai (įstaigų), konfesiniai (religinių bendruomenių), visuomeniniai, partiniai, privatūs ir asmeniniai. Valstybiniai ir įstaigų archyvai dirba, jų fondai tvarkomi pagal tam tikras taisykles. Kai kada *archyvo* terminu nusakomos siauresnės sąvokos: visuma dokumentų, susikaupusių veikiant vienai įstaigai, organizacijai ar asmeniui; pastato dalis, atskira patalpa ar net spinta bei dėžė, kur laikomi dokumentai.

Archyvinis fondas (lot. *fundus* – pagrindas, sankaupa) – tai vienos įstaigos, organizacijos, įmonės ar asmens dokumentų komplektas, turintis mokslinę, politinę, sociokultūrinę ar kitokią išliekamąją vertę ir saugomas valstybiniame archyve ar kitoje saugykloje. Fonduose būna tiek tos įstaigos (asmens), tiek ir kitų su ja susijusių įstaigų (asmenų) dokumentai. Fondų dydis nusakomas saugojimo vienetų skaičiumi. Kiekvienas fondas turi savo pavadinimą ir numerį (pvz.: LVIA, f. 1364 – Lietuvos bažnytinių knygų fondas; LCVA, f. 923 – Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto fondas; LMA bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 37 – Žemaitijos dvarų dokumentų kolekcijos fondas; VU bibliotekos Rankraščių skyrius, f 1 – Lietuvos rašytojų, mokslo ir visuomenės veikėjų fondas). Fondo pavadinimą sudaro visas oficialus fondą sudariusios įstaigos pavadinimas, tam tikrais atvejais nurodomas ir pavaldumas. Archyvuose fondai numeruojami eilės tvarka, ir tokį patį numerį archyve gali turėti tik vienas fondas.

Fondo apyrašas (arba aprašas) – tai sisteminis inventorinis saugojimo vienetų sąrašas, kai yra labai didelė dokumentų sankaupa fonde ir praktiniais sumetimais fondo dokumentai yra išskirstomi pagal tam tikrą tematiką, t. y.

į kelis, keliolika ar keliasdešimt apyrašų, neišeinant iš fondo ribų. Tai gali būti kokios nors ministerijos atskirų departamentų ar skyrių medžiaga, kariuomenės atskirų dalinių medžiaga, konfesijos fondo atskirų parapijų medžiaga ir panašiai. Paprastai žymima – *ap. 1, 2, 3* ir t. t. Apyrašai turi savo registracijos žurnalus, kur fiksuojamos archyvinės bylos, įeinančios į konkretų apyrašą. Apyrašo žurnale nurodomas bylos numeris, pavadinimas (trumpas bylos turinys), lapų skaičius, dokumentų chronologija, apyrašo sudarytojai ir sudarymo data. Apyrašas iš esmės yra dokumentų registracijos žinynas.

Saugojimo vienetas, arba byla, – tai į vieną aplanką įdėtas ar įrištas (įsiūtus) vienas dokumentas ar dokumentų grupė, susijusi teminiu, dalykiniu ar kitais požymiais, archyve užregistruotas kaip atskiras inventorinis vienetas. Bylos formuojamos tik įstaigų, organizacijų ar įmonių raštvedyboje; kai kada archyvo darbuotojų. Archyvuose bylos prilyginamos saugojimo vienetais. Bylose dokumentai išdėstyti chronologiškai arba klausimais ar jų grupėmis. Vienoje byloje, atsižvelgiant į jos formavimo požymį, gali būti tik bylą formuojančios įstaigos dokumentai (pvz., kokio nors įstaigos padalinio finansiniai dokumentai) ar įvairių įstaigų dokumentai (pvz., koku nors klausimu tarpvalstybinis susitarimas ir nuomonės iš įvairių įstaigų ar pasiuntynių). Kiekviena byla (arba saugojimo vienetas) turi aprašą, užrašytą ant aplankalo (ar bylos viršelio). Į aprašą įeina bylos antraštė, glaustai nusakanti to vieneto dokumentų sudėtį ar turinį. Bylos turi pradžios ir pabaigos datas, kurios vadinamos chronologinėmis ribomis, rodančiomis, kokio konkretaus laikotarpio dokumentai susegti tame aplanke. Archyviniame fonde visi saugojimo vienetai būna sunumeruoti (pvz.: *b. 1, 2, ..., 134, ..., 2054* ir pan.).

Dokumentų saugojimas ir naudojimas, publikavimas ir eksponavimas, fondų komplektavimas

Kiekvienos šalies, kartu ir Lietuvos, dokumentų saugyklose esantys bei kiti juridinių ir fizinių asmenų sukaupti valstybės bei jos istorinio paveldo dokumentai yra nacionalinis turtas, o jo kaupimas ir saugojimas – valstybinių institucijų, visuomeninių organizacijų ir kiekvieno piliečio pareiga. Be to, įstatymu

yra paskelbta, kad į Lietuvos archyvų bendrąjį fondą įeina ir praeityje iš Lietuvos išvežti dokumentai, esantys kitų valstybių įstaigų ar organizacijų žinioje.

Lietuvos archyvų bendrasis fondas apima visą Lietuvos istorijos dokumentaciją. Jis nėra vienalytis. Fondą sudaro keletas skirtingų archyvų: Valstybinis archyvas; Politinių, visuomeninių ir profesinių organizacijų archyvai; Fizinių asmenų (asmeniniai ir privatūs) archyvai.

1. *Valstybinis archyvas* (šiuo metu jį sudaro 5 pagrindiniai ir 10 apskričių archyvų) – visi dokumentai, esantys Lietuvos valstybinėse saugyklose, taip pat sukaupti kokiose nors valstybinėse institucijose, teismuose, prokuratūroje, valstybinėse įmonėse (įprasta įvardyti terminu *Žinybinis*, arba *Einamasis archyvas*). Tai Lietuvos Respublikos nuosavybė. Jo dokumentai negali būti pirkimo ir pardavimo bei kitų sandėrių objektu.

2. *Politinių, visuomeninių ir profesinių organizacijų archyvai* – tai politinių partijų, profesinių, kooperatinių, bažnyčios, visuomeninių organizacijų ar judėjimų, kūrybinių sąjungų, mokslo draugijų veiklos dokumentai, nepriklausantys *Valstybiniam archyvui*. Tačiau po tam tikro laiko ir esant tam tikroms aplinkybėms šie dokumentai tampa *Valstybinio archyvo* nuosavybe.

3. *Fizinių asmenų (asmeniniai ir privatūs) archyvai* – tai asmens, šeimos, giminės surinkti, paveldėti, pirkti ar dovanoti dokumentai. Tai tų asmenų privatinė nuosavybė. Šie archyvai gali būti padovanoti ar parduoti *Valstybiniam archyvui* ar bibliotekų rankraštyams.

Valstybiniuose archyvuose kaupiama, neterminuotai saugoma ir garantuojama, kad bus galima saugomus dokumentus panaudoti visuomenės poreikiams tenkinti. Šiuos archyvus valstybė išlaiko tam, kad būtų galima nemokamai suteikti valstybės institucijoms ir jos piliečiams reikiamą informaciją. Mokestis gali būti imamas tik už papildomas paslaugas (dokumentų kopijavimą, giminės genealoginio medžio sudarymą ir pan.).

Valstybiniai archyvai yra mokslo tiriamosios įstaigos (nors ne visur tas darbas atliekamas), kurių uždavinys – atlikti praktinį ir teorinį darbą archyvistikos, archyvytyros, archeografijos, šaltiniotyros, pagalbinių istorijos mokslų srityse. Be praktinio archyvų darbo ir dokumentų tvarkymo klausimų (tuo už-

siima archyvų darbuotojai – archyvistai ir yra vartojama sąvoka *archyvistika*), pačiame archyve užsiimama mokslinė veikla – *archyvotyra*, kuri yra mokslinė disciplina, nagrinėjanti archyvistikos teorinius, metodinius ir organizacinius klausimus bei archyvų ir jų fondų istoriją.

Yra keletas valstybinių archyvų funkcijų. 1. Dokumentų apsauga – archyvų saugyklų statyba, jų įrengimas, garantuojant optimaliausią dokumentų saugojimo režimą, dezinfekciją, dokumentų įrišimas, konservavimas ir restauravimas, bylų kiekio ir būklės tikrinimas, dažniau naudojamų dokumentų mikrofilmavimas. Į saugyklas pašaliniai neįleidžiami. 2. Dokumentų registravimas – duomenys apie kiekvieno fondo dokumentų kiekį ir jų sudėtį fiksuojami specialios formos blankuose (fondų kartotekose). Dokumentai bylose yra numeruojami. Pagrindinis saugojimo vienetų registravimo dokumentas yra apyrašas. 3. Dokumentų komplektavimas – dokumentai atrenkami ir perduodami saugoti valstybei bei paskirstomi valstybiniams archyvams. Konkretaus archyvo komplektavimas suprantamas kaip sistemingas archyvo papildymas dokumentais. Daugiausia šaltinių į valstybinius archyvus patenka iš įstaiigų archyvų planingai, įstatymo numatyta tvarka. 4. Dokumentų mokslinės ir praktinės vertės ekspertizė – tai dokumentų nagrinėjimas, vadovaujantis archyvistikos principais ir kriterijais, siekiant nustatyti dokumento mokslinę, pažintinę ar praktinę išliekamąją vertę. Išnagrinėjus ir įvertinus dokumentuose esančią informaciją, nustatomas jų saugojimo laikas, atrenkami saugotini dokumentai, o netekę vertės sunaikinami. 5. Dokumentų panaudojimo organizavimas – skaityklose išduodamos bylos tyrinėtojams, išduodami dokumentų nuorašai, teikiama įvairi informacija įstaigoms. Rengiamos vertingų dokumentų – originalų – parodos. Svarbus darbo baras – dokumentų publikavimas rinkiniuose. Lietuvos archyvais turi teisę naudotis visi Lietuvos piliečiai; jie turi pirmumo teisę. Nuo 1990 m. Lietuvos archyvų įstatymu dokumentų panaudojimas apribojamas pagal slaptumo kategorijas, jeigu dokumentų ar informacijos paskelbimas gali pakenkti Lietuvos valstybės ar visuomenės interesams. Numatyti dokumento įslaptinimo maksimalūs terminai: slaptiems dokumentams – 30 metų, visiškai slaptiems dokumentams – 40 metų, ypa-

tingo slaptumo dokumentams – 50 metų (panaši praktika egzistuoja ir kitose šalyse). Tiesa, Vyriausybė gali sutrumpinti ar pratęsti įslaptinimo terminus.

6. Mokslinio informacinio aparato kūrimas ir tobulinimas – archyvų darbuotojai rengia informacinius žinytus, fondų apžvalgas ir rodykles; dalykinius, teminius ir sisteminius katalogus; vadovus po archyvo fondus.

Archyvai – pagrindinė istorikų darbo vieta. Skaitytojų aptarnavimas archyve

Archyvinių dokumentų tyrinėtojo darbas gana sudėtingas, reikalaujantis nemažai laiko. Reikalingų dokumentų ieškojimas ir darbas su dokumentais apima keletą funkcijų, kurios neretai sutampa (informacijos ieškojimas, jos atranka, turinio nagrinėjimas, įvertinimas ir panaudojimas). Tyrinėtojo darbo su dokumentais metodai ir būdai daug priklauso nuo darbo temos, archyvinių dokumentų reikšmės ją nagrinėjant, panaudotų dokumentų pobūdžio ir kiekio, panaudojimo formos, taip pat nuo to, kiek, kur ir kaip tie dokumentai buvo panaudoti anksčiau. Bet yra nemažai bendrų visiems atvejams darbo metodų.

Dirbdamas archyve minimalų laiką ir siekdamas optimalaus rezultato, tyrinėtojas pirmiausia turi gerai žinoti tikslą – formuluoti aiškiai ir konkrečiai tyrimo temą, turėti išplėstinį temos planą. Tai padės geriau nustatyti temos archyvinius fondus, nes jam būtina išsiaiškinti įstaigas, organizacijas, įmones, kurios galėjo sukaupti dokumentus reikiama tema. Čia labai praverčia valstybinių įstaigų istorijos pagrindų, tam tikro laikotarpio įstaigų sistemos žinojimas – tai padeda nustatyti reikalingų įstaigų fondus. Toliau reikia nustatyti, kokiuose archyvuose gali būti saugomi reikalingi fondai. Tyrinėtoju padės išleisti vadovai po archyvų fondus, rodyklės ir katalogai. Jeigu reikalingi tyrinėtoju fondu išsklaidyti po keletą archyvų, darbas pradedamas nuo to archyvo, kuriame yra svarbiausi šio tyrinėjimo fondai, kur gali būti pagrindiniai temos dokumentai.

Kokią tyrinėjimo dalį beužimtų archyviniai dokumentai, tyrinėjimas vis tiek pradedamas nagrinėjant mokslinę literatūrą. Tokiu būdu tyrinėtojas ne

tik susipažįsta su pirmtakų darbais šia tema, bet ir gauna kitokios naudos: išnašose (arba nuorodose) galima rasti archyvinių šaltinių nuorodų, kurios padeda orientuotis, taip pat apsaugo tyrinėtoją nuo bereikalingų „atradimų“ archyvuose ateityje, drausmina tyrinėtoją, nuteikia jį gerbti prioritetą pirmtakų, suradusių dokumentus archyvuose. Tyrinėtojas gali nesutikti su pirmtako išvadomis, bet naudodamasis duomenimis, privalo remtis pirmtako veikalu, o ne archyvu. Be to, tyrinėtojas privalo gerai išstudijuoti dokumentų rinkinius bei kitas publikacijas ir naudotis jose paskelbtais dokumentais, nesistengti jų „pats surasti“ archyve. Iš anksto turi būti išstudijuoti visi skelbti reikiamo archyvo žinyvai.

Labai svarbu žinoti to meto laikotarpį, kurį apima mokslinė tema, įstatymus ir kitų normatyvinių aktų oficialius leidinius, taip pat įvairius bendruosius ir žinybinius informacinius leidinius, biografinius, bibliografinius, geografinius ir kt. žodynus, enciklopedijas ir pan. Neprityręs tyrinėtojas, neretai gaišdamas laiką, bando archyvuose ieškoti tokių duomenų, kuriuos lengva rasti bibliotekose. Labai svarbu, prieš einant į archyvą, bibliotekoje susipažinti su to meto periodine spauda (bent pagrindiniais leidiniais). Spaudoje bus pateikta faktinė medžiaga ir atskleis temos probleminius klausimus, tiesiog „užves ant kelio“.

Dokumentų bylos tyrinėtojams išduodamos tik archyvų skaityklose. Norint gauti leidimą dirbti skaitykloje su archyviniais dokumentais, reikia užpildyti anketą (išduoda skaityklos vedėja), kur be asmeninio pobūdžio informacijos būtina nurodyti darbo temą ir tikslą. Tiesa, studentas dar turi atsinešti savo fakulteto vadovo pasirašytą prašymą leisti dirbti archyve. Skaitykloje gautos medžiagos neleidžiama išsinešti ar duoti kitiems. Gavęs bylas, skaitytojas privalo patikrinti, ar nėra dokumentų defektų ar lapų numeracijos paklaidų. Tai pastebėjus privaloma apie tai iš karto pranešti skaityklos darbuotojams. Su gautais dokumentais reikia dirbti atsargiai, neplėšyti ir nelankstyti lapų; draudžiama ką nors žymėti dokumentuose, dėti ant atverstų dokumentų užrašus, kitas bylas ar pan. Tyrinėtojas, pažeidęs taisykles, paprastai daugiau neįleidžiamas į archyvą dirbti su dokumentais.

Medžiagos reikia pradėti ieškoti nuo išsamesnių žinytų – nuo katalogų, apyrašų. Peržiūrėjus dalį apyrašų ir išsirinkus reikiamas bylas, jos surašomos ant specialių bylų užsakymo blankų, kurie perduodami skaityklos darbuotojui. Užpildžius blankus užsakomos bylos iš saugyklių. Yra nustatyta norma – išduodama 10 bylų per 1 dieną. Tą pačią bylą skaitytojas gali turėti iki mėnesio (jei jis dvi savaites neateina į skaityklą, tai jo turėtos bylos grąžinamos į saugyklą). Mikrofilmotų bylų originalai tyrinėtojams neduodami – skaitykloje jie gauna tik mikrofilmus.

Gavus bylą, tikslinga pirmiausia apžiūrėti jos aplanką, kur neretai galima rasti įdomios informacijos. Po to galima pažiūrėti pirmąjį ir paskutinį bylos dokumentą – tai padės patikslinti bylos suformavimo tvarką. Tuomet jau galima peržiūrėti visus dokumentus iš eilės. Bet nereikia skubėti užsirašyti pirmosios dokumentuose rastos sau informacijos. Reikia nuosekliai susipažinti su vienos, o gal net kelių bylų dokumentais ir skirtukais pasižymėti tas vietas, kur yra reikiama informacija. Toks būdas padeda geriau suvokti kiekvieno bylos dokumento reikšmę, jo vietą byloje, išsiaiškinti išsamesnę informaciją turinčius dokumentus. Tai iš dalies apsaugo nuo bereikalingo antraeilių dalykų perrašymo.

Darbo užrašai gali būti sąsiuvinuose, bloknotuose, atskiruose popieriaus lapuose ar kortelėse. Vis labiau populiarią informaciją įtraukti į kompiuterio atmintį. Rašoma tik vienoje lapo pusėje. Svarbiausias bendras reikalavimas darbo užrašams: kad, vėliau dirbant su tais užrašais, būtų aišku, iš kokio dokumento paimti duomenys, t. y. aprašas (data, autorius, kam skirtas dokumentas, jo rūšies pavadinimas, antraštė, originalumas), ir kur tą dokumentą rasti (jo adresas, t. y. archyvinis šifras arba signatūra), pvz., *LCVA, f. 383, ap. 7, b. 123, l. 15*. Kiekvieno užrašo pradžioje ar kitoje vietoje būtina pažymėti dokumento archyvinį šifrą, patartina pateikti ir fondo pavadinimą, saugojimo vieneto antraštę, paties dokumento aprašą (būtinai užrašyti bylos numerį ir dokumento, esančio byloje, lapo ar puslapio numerį).

Tyrinėtojas turi išsiaiškinti dokumento santykį su jo tyrimo tema – kokia dokumento reikšmė, prasmė vienu ar kitu temos klausimu. Iš dokumentų

paimtai informacijai užrašyti galima taikyti kelis būdus: 1. Nurašyti ar nukopijuoti viso dokumento tekstą. 2. Pažodžiui perrašyti dokumento dalį (ištrauką), praleistos vietos nurodomos daugtaškiais laužtiniuose skliaustuose. 3. Dokumento tekstą ar jo dalį perteikti savais žodžiais, kurie tiktų tyrinėjimo tekstui parengti. Toks būdas taikytinas tuomet, kai tyrinėtojas yra tikras, kad jam neprireiks tikslaus teksto ir kad jis persakydamas neiškreips minties. 4. Iš dokumento teksto atrinkti tik kai kurią informaciją (pavardes, vietovardžius, skaičius, datas, atskirus kitus faktus), reikalingą tyrinėtojo temai. Dažniausiai tyrinėtojiui tenka derinti visus šituos informacijos užrašymo būdus.

Archyviniai dokumentai tyrinėtojiui dažniausiai yra pagrindinis šaltinis, juos reikia priimti kritiškai, t. y. atsižvelgti ir įvertinti tai, kad dokumentus sudarė tam tikra suinteresuota pusė ir todėl istorinis dokumentas yra savotiškai tendencingas.

Archyvų istorinė raida. Didžiausi pasaulio ir Lietuvos archyvai

Kaip jau minėta, pavadinimą suteikė senovės graikai. Seniausias mums žinomas pasaulyje archyvas buvo įkurtas prieš 5 tūkstančius metų Mesopotamijoje (dabartinis Irakas), Uruko mieste, deivės Inanos šventykloje. Archeologai, kasinėdami miesto griuvėsius, rado tam tikrose vietose daug molinių lentelių su turto aprašymais, įvairiomis finansinėmis ataskaitomis ir pan. Archyvus turėjo Babilonijos, Egipto, hetitų, Asirijos valstybės, senovės Graikija ir Roma. Dokumentai buvo rašomi ne tik ant molinių degtų lentelių, bet ir ant popiruso, pergamento bei popieriaus, rečiau ant medžio lentelių, tošies ar kaulo. Viduramžiais savo archyvus turėjo kai kurie valdovai, popiežiai, vienuolynai. Vatikanas turi sukaupęs didžiausią viduramžių archyvą. Valstybinis seniausias archyvas yra Anglijoje, kur yra aktų, datuotų XII a. pradžia, o Prancūzijos archyvuose yra dokumentų nuo XIII a. pradžios. Europos šalių valstybinių, miestų ir kitų organizacijų archyvuose yra išlikę didelis kiekis dokumentų iš XIV–XV a. Yra susiklosčiusi nuo seno tradicija – užkariautos šalies archyvinis dokumentus, kaip grobį, nugalėtojai pasiimdavo. Mums žinoma, kad Napoleonas 1810 m. buvo pasiryžęs sudaryti centrinį visų Europos vals-

tybių archyvą, sugabenant į Paryžių visų jo nukariautų šalių archyvus. Jam pavyko paimti Vatikano, Ispanijos, Austrijos ir mažesnių valstybių archyvus. Po Napoleono pralaimėjimo, minėtos valstybės, tiesa, turėdamos nemenkų nuostolių, savo archyvus atsiėmė. XIX a., susiformavus istorijos mokslui, archyvų reikšmė padidėjo – buvo renkami seni dokumentai, registruojami ir publikuojami dokumentų rinkiniuose. Tačiau karai, gaisrai ar potvyniai didelę dalį archyvinių dokumentų sunaikino. Prie to nemažai prisidėjo ir vietinių žmonių abejingumas istoriniams dokumentams.

Archyvai Lietuvoje atsirado XIII a. pirmojoje pusėje susikūrus valstybei. Senasis karaliaus Mindaugo kanceliarijos archyvas neišliko – žuvo per gaisrus ir karus. LDK Gediminas laiškuose Hanzos pirkliais rašė, kad jų laiškai bus stropiai saugomi. Net specialus straipsnis apie archyvus yra ir Lietuvos teisių kodekse – *Lietuvos Statute*. Ten nurodoma, kad archyvai turi būti saugomi mūriniame pastate, dokumentai sudėti metalinėje dėžėje su trimis užraktais, kurių raktai yra pas atskirus asmenis. Dėžė turi būti užantspauduota trimis antspaudais. Vėlesnis Didžiojo kunigaikščio kanceliarijos archyvas buvo pavadintas *Lietuvos Metrika*. Nuo XVII a. pabaigos ji buvo laikoma Nesvyžiuje, globojant Radvilams. Rusijos imperijai 1795 m. okupavus Lietuvą, svarbiausi jos archyvai buvo išvežti į Rusiją. 1852 m. Vilniuje carinė valdžia įkūrė *Centrinį senųjų aktų archyvą* – pirmąjį archyvą, kaip atskirą įstaigą dokumentams kaupti ir saugoti, juos skelbti. Jame buvo kaupiamos LDK įstaigų bylos. XIX–XX a. pr. Rusijos imperijos Vilniaus gubernijos carinių įstaigų dokumentai buvo saugomi 1872–1876 m. suformuotame *Jungtiniame Vilniaus įstaigų archyve*. 1915 m. seniausieji to archyvo dokumentai buvo išgabenti į Rusiją, iš kur jie jau nebuvo parvežti. Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, Archeologijos komisijos iniciatyva ir 1921 m. spalio 19 d. švietimo ministro Kazimiero Bizausko įsakymu buvo įkurtas *Centralinis valstybės archyvas* Kaune, kuriam pavesta kaupti ir saugoti valstybinių ir savivaldybių įstaigų dokumentus, globoti privačius archyvus, perimti reevakuojamus iš Rusijos archyvinius dokumentus. Archyvo nuostatai buvo paskelbti *Vyriausybės žiniose*. 1940 m. bolševikinei TSRS okupavus Lietuvą, archyvai buvo reorganizuoti pagal sovie-

tinės archyvų sistemos pavyzdį ir buvo pavaldūs Vidaus reikalų ministerijai. 1961 m. buvo įsteigta Archyvų valdyba prie LTSR Ministrų Tarybos. 1957–1968 m. susiformavo valstybinių archyvų sistema, kurią sudarė centriniai ir regioniniai archyvai. 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, valstybinės archyvų tarnybos žinion buvo perduoti visi Lietuvoje buvę archyvai ir LTSR įstaigų einamieji archyvai.

Pagrindiniai pasaulio archyvai. Šiuo metu pasaulyje yra ne vienas labai stambus ir svarbus įvairių šalių istorikams archyvas. Pats didžiausias pasaulyje archyvas – *JAV nacionalinis archyvas* Vašingtone (centrinis pastatas atidarytas 1935 m., o 1989 m. pagrindiniai archyvai perkelti į naujus pastatus už Vašingtono, į Koledž Parką). Čia saugomos nacionalinės vertybės: *Nepriklausomybės deklaracija, Konstitucija ir Teisių aktas (Bill of Rights)*. Saugoma apie 1 mljrd. dokumentų vienetų; daugiau kaip 11 mln. žemėlapių, jūros žemėlapių ir aeronuotraukų; daugiau kaip 12 mln. nuotraukų; apie 120 tūkst. kino filmų, apie 200 tūkst. vaizdo ir garso įrašų ir pan. Visa dokumentinė medžiaga sudėta į 470 km lentynas. Didžioji Britanija, keletą amžių valdžiusi didžiausias kolonijas, sukaupė milžinišką kiekį archyvinės medžiagos. Pats svarbiausias archyvas – *Valstybinis viešasis archyvas* Londone, kurio dokumentų lentynos siekia daugiau nei 379 km. Savo dokumentų gausumu taip pat garsėja *Prancūzijos nacionalinis archyvas* Paryžiuje. Visa dokumentinė medžiaga sudėta į 350 km lentynas. Rusijos archyvuose fonduose saugoma daugiau nei 400 mln. dokumentų, o iš jų 40 mln. dokumentų yra federalinės reikšmės Rusijos archyvuose. Seniausias Europoje archyvas yra Vatikane. Jis įkurtas 1610 m. Archyvo lentynų bendras ilgis sudaro apie 9 km. Lietuvos istorikams labai svarbūs Lenkijos archyvai. Pagrindiniai centriniai trys archyvai yra Varšuvoje. Tai *Senųjų aktų archyvas*, kuriame saugomi dokumentai nuo seniausių laikų iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios, ir *Naujųjų aktų archyvas*, kuriame sukaupti Lenkijos Respublikos centrinių įstaigų 1918–1939 m. dokumentai, vokiečių okupacijos laikotarpio ir pokario laikotarpio centrinių įstaigų dokumentai. Be to, yra ir taip vadinamas *Mechaninės dokumentacijos archyvas* – tai garso ir vaizdo dokumentų saugykla.

Lietuvos valstybinių archyvų sistema. Pagrindiniai archyvai Vilniuje.

Šiuo metu valstybinę archyvų sistemą sudaro: Lietuvos archyvų departamentas (toliau – LAD) prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 5 valstybės archyvai (2 iš jų specializuoti – Lietuvos literatūros ir meno archyvas bei Lietuvos ypatingasis archyvas) Vilniuje ir 10 apskričių archyvų, kurie yra apskričių centruose. Iš viso archyvuose saugoma beveik 10 mln. saugojimo vienetų, kurių bylas sustačius nugarėlėmis greittelyje Vilnius–Klaipėda, virtinės pabaiga būtų 104 km, ties IX fortu. Archyvų veiklos teisinė bazė – Lietuvos Respublikos archyvų įstatymas, priimtas 1995 m. gruodžio 5 d., Vyriausybės patvirtinti archyvų fondų nuostatai, ypatingosios archyvų fondų dalies saugojimo, tvarkymo, tyrimo ir naudojimo reglamentas, Lietuvos archyvų fondo sąvado nuostatai, Lietuvos archyvų departamento nuostatai, sukauptų dokumentų išvežimo tvarka. Vadovaudamiesi šiais teisės aktais, valstybiniai archyvai kaupia, saugo, tvarko, restauruoja, tiria ir skelbia dokumentus. Šiuo metu LAD vadovauja generalinis direktorius Vidas Grigoraitis (VPU Istorijos fakulteto auklėtinis).

Lietuvos valstybės istorijos archyvas (Gerosios Vilties g. 10, Vilnius) – pagrindinė senųjų Lietuvos istorijos dokumentų (iki XX a. pr.) saugykla. Čia saugomi dokumentai užima daugiau nei 16 km lentynų. Iš viso, 2007 m. duomenimis, yra 1 116 fondų, kuriuos sudaro daugiau nei 1,333 tūkst. saugojimo vienetų, įrašytų į 2 262 apyrašus. Archyve taip pat saugomi beveik 9 mln. kadru mikrofilmų (tarp jų ir visa Lietuvos Metrika). Seniausia ir istorijos požiūriu vertingiausia archyvo dalis – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės įstaigų dokumentai (XV–XVIII a.). Taip pat saugomi Rusijos imperijos įstaigų dokumentai; kaizerinės Vokietijos okupacijos laikotarpio (1915–1918 m.) įstaigų dokumentai; religinių įstaigų ir bendruomenių dokumentai; asmenų, šeimų ir giminių (Radvilų, Sapiegų, Oginskių, Pliaterių, Tiškevičių ir kt.) dokumentai bei dokumentų kolekcijos (Lietuvos ir Lenkijos valdovų privilegijos bei raštai Vilniaus jėzuitų akademijai, Gardino jėzuitų kolegijai ir pan.). Nemažą kolekciją sudaro mikrofilmuoti XIII–XX a. istoriniai dokumentai, saugomi Baltarusijos, Rusijos, Latvijos, Lenkijos, Ukrainos, Švedijos archyvuose, bibliotekose.

Lietuvos centrinis valstybės archyvas (O. Milašiaus g. 21, Vilnius) – 1918–1990 m. dokumentų saugykla. Tai pats didžiausias Lietuvos archyvas – 2007 m. duomenimis, dokumentai užima daugiau nei 31 km lentynų. Iš viso yra 2 108 fondai. Čia saugoma daugiau nei 3,2 mln. saugojimo vienetų, įrašytų į 4 833 apyrašus. Didžiausias ir istoriniu požiūriu vertingiausias dokumentų kompleksas – Lietuvos Respublikos (1918–1940 m.) įstaigų dokumentai, taip pat Klaipėdos ir Vilniaus kraštų dokumentai; nacių okupacijos ir tarybinio laikotarpio (1940–1941 ir 1944–1990 m.) įstaigų dokumentai. Gausiai archyvą papildė iš užsienio gauti Lietuvos diplomatinė įstaigų – pasiuntinybių Londone, Vašingtone; konsulatų Niujorke, Čikagoje, San Paule, Ciuriche, Toronte – fondai; Lozoraičių šeimos archyvai. Archyvas turi gausią – beveik 18 mln. mikrofilmų kadrų – kolekciją, t. y. mikrofilmuotų dokumentų iš įvairių pasaulio archyvų ir iš savų fondų. Archyve saugomi 4 vaizdo ir garso dokumentų kompleksai (anksčiau buvo atskiras *Lietuvos vaizdo ir garso archyvas*). Kino dokumentų (filmai ir jų kopijos, kronikos ir dokumentiniai filmai, televizijos apybraižos, kino žurnalai ir kt.) kompleksas apima maždaug 31 tūkst. vienetų. Fotodokumentų (nuotraukos, negatyvai, albumai, vinjetės, stiklo plokštelės ir pan.) kompleksą sudaro maždaug 520 tūkst. vienetų. Garso dokumentų (plokštelės, magnetinės juostelės, kasetės, kompaktiniai diskai) kompleksas apima daugiau nei 18 tūkst. vienetų, vaizdo dokumentų kompleksas – apie 2 tūkst. vienetų.

Lietuvos valstybės naujasis archyvas (O. Milašiaus g. 19, Vilnius) – valstybinių įstaigų dokumentų nuo 1990 m. saugykla. Archyve yra suformuoti 58 fondai, kuriuose sukaupti 20 702 saugojimo dokumentų vienetai, įrašyti į 95 apyrašus. Visos bylos sudėtos į 487 m lentynas. Čia saugomas Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. aktas dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo (originalas). Suformuotas asmenų fondas: signatarų Vytenio P. Andriukaičio, Kazimiero Antanavičiaus, Virgilijaus J. Čepaičio, Bronislovo Genzelio ir kitų politinės ir profesinės veiklos dokumentai.

Lietuvos ypatingasis archyvas (Gedimino pr. 40/1, Vilnius) – 1940–1991 m. LTSR vidaus reikalų ministerijos ir Valstybės saugumo komiteto (KGB) doku-

mentų, Lietuvos komunistų partijos fondo, Lietuvos partizanų dokumentų kolekcijos, Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugijos „Tėviškė“ fondo, Rusijos Federacijos archyvuose saugomų dokumentų mikrofilmų kolekcijos ir kt. saugykla. Archyvo 7 818 fondų sukaupta apie 1,3 mln. saugojimo vienetų dokumentų, įrašytų į 23 119 apyrašų. Visos bylos sudėtos į 18 km lentynas. Archyvas turi apie 1,6 mln. kadrų mikrofilmų.

Lietuvos literatūros ir meno archyvas (Milašiaus g. 19, Vilnius) – tai dokumentų, atspindinčių kultūros raidą, saugykla. Didžiąją dalį archyve saugomų dokumentų sudaro XX a. meno ir kultūros įstaigų bei asmenų fondai. Jie sugrupuoti į literatūros, dailės, muzikos ir teatro dokumentų kompleksus. Taip pat saugomi net nuo XV a. pavieniai dokumentai. Archyvo 733 fonduose sukaupta daugiau kaip 177 tūkst. saugojimo vienetų dokumentų, įrašytų į 955 apyrašus. Visos bylos sudėtos į daugiau kaip 2 420 m lentynas.

Lietuvos apskričių (Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir kt.) archyvuose kaupiami ir saugomi tos apskrities rajonų valstybinių ir vietos savivaldos, nevalstybinių institucijų, asmenų dokumentai nuo 1945 m. iki šių dienų. Yra dokumentų ir iš ankstesnio laikotarpio. Pats didžiausias yra *Kauno apskrities archyvas* (Maironio g. 288), kuriame saugomi Kauno gubernijos įstaigų XIX a. – 1918 m. dokumentai, Kauno miesto ir apskrityje veikusių įstaigų 1919–1940 m. dokumentai; vokiečių okupacijos 1941–1944 m., tarybinio laikotarpio 1940–1941, 1944–1990 m. ir nepriklausomybės nuo 1990 m. laikotarpio Kauno įstaigų dokumentai. Seniausi pavieniai dokumentai datuojami nuo XVII a. Archyvas turi asmenų dokumentų fondus.

Lietuvių išėivijos archyvai

Vytauto Didžiojo universitete Kaune nuo 2000 m. veikia *Lietuvių išėivijos institutas* (toliau – IIL) – svarbiausias Lietuvoje mūsų emigracijos ir lietuvių diasporos užsienyje tyrimo centras (dar 1994 m. buvo įkurtas *Išėivijos studijų centras*, kurio pagrindu ir įsikūrė minėtas institutas). Jo sumanytojas ir direktorius – prof. Egidijus Aleksandravičius. Viena iš instituto pagrindinių funkcijų – kaupti ir saugoti išėivijos archyvus, juos rinkti užsienyje ir perkelti į

Lietuvą. LII darbuotojai palaiko ryšius su lietuvių išėivijos organizacijomis, jų vadovais. Šiuo metu LII saugo ir tyrinėja Broniaus Kviklio, Aleksandro Štromo, istoriko Vinco Valkavičiaus, Broniaus Railos, Vinco Rastenio, Vytauto Kaman-to, Adolfo Damušio ir kitų žymių politikos, kultūros veikėjų sukauptus archy-vus. LII turi Pasaulio lietuvių bendruomenės, Santaros–Šviesos federacijos ir kitų išėivijos organizacijų gausias dokumentų kolekcijas, leidžia periodinį žurnalą *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos* bei tęstinį leidinį *Eg-zodo archyvas*, kuriame publikuoja svarbiausią ir įdomiausią išėivijos istorinę medžiagą.

JAV lietuvių bendruomenės internetinėje svetainėje išvardyta daugiau nei aštuoniasdešimt užsienio bibliotekų, archyvų ir muziejų, kuriose yra medžia-gos apie Lietuvą. Penkių kraštų lietuviai išėiviai turi didelius archyvus: **I. JAV lietuviai:** 1) *Lituanistikos tyrimų ir studijų centras* Čikagoje saugo ir tvarko *Pasaulio lietuvių archyvą*, kuris veikia nuo 1946 m. Čia saugomi apie 60 įvai-rių organizacijų ir apie 70 asmenų dokumentų fondai. PLA pasididžiavimas – Lietuvių DP (dypukų) Vokietijoje medžiaga, Amerikos lietuvių tarybos (ALT) 1939–1990 m. dokumentai ir ne taip seniai gauti Bendrojo Amerikos lietuvių fondo (BALF) archyvai (apie 60 dėžių). Iš personalijų verta paminėti Leonardo Šimučio, Juzės ir Petro Daužvardžių bei Kosto Jurgėlos gausius fondus. Be to, LTSC žinioje yra *Žilevičiaus-Kreivėno lietuvių muzikologijos archyvas*, *Lietuvių medicinos muziejus ir archyvas*, *S. Budrio fotoarchyvas* bei *Meno archyvas*. Dokumentų skaičius artėja prie 1 mln. LTSC daug metų vadovauja prof. dr. Jonas Račkauskas (jis yra VPU garbės daktaras). 2) *Amerikos lietuvių kultūros archyvas* Putname (Konektikuto valstijoje) veikia nuo 1963 m. ir pagal nega-lutinį dokumentų rinkinių sąrašą archyve yra 87 teminiai ir asmeniniai fondai, kur manoma gali būti apie 0,5 milijono dokumentų. ALKA gali didžiutis gau-siais VLIK, Tautos fondo, Amerikos vyčių, ateitininkų, skautų ir BALF doku-mentų rinkiniais. Čia saugomi laikraščių *Darbininkas*, *Keleivis* ir *Amerikos lie-tuvis* redakcijų archyvai. Iš personalijų verta paminėti buvusio Lietuvos garbės konsulo Bostone advokato Antano Šalnos ir jo žmonos Zuzanos, JAV lietuvių veikėjų Juozo O. Širvydo ir jo sūnaus Vytauto, kunigų Pranciškaus Juro, Stasio

Ylos; profesorių Antano Kučo ir Vytauto Vardžio ir kitų asmeninius archyvus. 3) *Balzeko lietuvių kultūros muziejaus* Čikagoje archyvas turi Didžiąją ir Mažąją kolekcijas. Tiesa, tai negausus archyvas. Be to, turi Lietuvių emigrantų į JAV, Lietuvių dypukų, Amerikos lietuvių tarybos, kelių išseivių draugijų ir kt. dokumentų fondus. O taip pat daugiau kaip 50 asmenų dokumentų. **II. Kanados lietuviai:** *Kanados lietuvių muziejus-archyvas* (Ontario provincijoje) veikia nuo 1989 m. ir kaupia vietos lietuvių dokumentus ir materialias senienes. Vertingiausia medžiaga – Kanados lietuvių bendruomenės, jos pirmininkų ir KLB skyrių medžiaga. **III. Vokietijos lietuviai:** Lietuvių kultūros instituto Huetttenfelde archyvas. Ten yra Vokietijos lietuvių bendruomenės dokumentų rinkinių bylos nuo 1950 m., Lietuvių katalikų sielovados archyvas, Klaipėdos krašto darbo grupės archyvas apie „memelenderius“ (didesnė jo dalis vokiečių kalba). **IV. Didžiosios Britanijos lietuviai:** Anglijos ir Škotijos lietuviai turi didelius archyvus, bet jie visiškai nesutvarkyti. **V. Australijos lietuviai:** Australijos lietuvių bendruomenė turi archyvą Adelaidėje, kur kaupiami vietinių lietuvių organizacijų ir asmenų veiklos dokumentai.

Danijos, Estijos, Lenkijos, Suomijos ir Šveicarijos lietuviai turi nedidelius archyvus. Kitų šalių bendruomenės tik pradeda kaupti archyvus.

Asmeninis, arba namų, archyvas

Mokslininkas, istorikas, istorijos mokytojas neišvengiamai namuose kaupia jo darbui reikalingą medžiagą: originalius dokumentus arba jų kopijas, spaudos iškarpas, bukletus, programėles, nuotraukas ir iliustracijas, išrašus ir pan. Jeigu visa medžiaga sugrūsta stalčiuose ir dėžėse, tai ten tikras chaosas ir prireikus greitai surasti reikiamą dokumentą tiesiog neįmanoma. Ką daryti? Šiuo atveju praverstų namų archyvas, kurį nesunku sudaryti. Vieną kartą sukūrus patogią sistemą ir įpratus medžiagą dėti į savas vietas, vėliau papildyti ir tvarkyti bus itin paprasta. Medžiagą būtina skirstyti pagal temas, laikotarpius, svarbesnes problemas ar atskirus klausimus. Pavyzdžiui: *Rinkimai į Lietuvos Seimą 2008 m., Prezidento rinkimai 2009 m., Įvykiai Kaukazo regione 2001–2009 m., Kovo 11 d. signatarai, Čėčėnija 1990–2009 m., Lietuvos–Rusi-*

jos santykiai 1990–2009 m., JAV istorija ir politika, Lietuvos miškai, Atominės elektrinės Ignalinoje klausimas, Lietuvių išeivija, Lietuvos SDP 2008–2009 m., A. Brazausko veikla, V. Lansbergio veikla ir t. t. Temos gali būti pačios įvairiausios ne tik iš Lietuvos, bet ir iš pasaulio problematikos. Kiekvienai temai gali būti skiriamas atskiras didelis vokas, aplankas arba segtuvas, arba rečiau kartoninės dėžės. Labai svarbu ant jų užrašyti temas ar problemos pavadinimą ir juos numeruoti tam, kad būtų galima pasidaryti turimų vokų ar bylų katalogą (suvesti į kompiuterį arba surašyti į korteles, sudėtas dėžutėje). Vokus ar bylas sukrauti pagal eilę į lentynas arba spintą, arba į didesnes dėžes, ant kurių taip pat pageidaujama pateikti esamų bylų sąrašą. Visa tai palengvins surasti reikiamą medžiagą ar reikiamą temą papildyti. Viena iš svarbiausių archyvavimo taisyklių – bent kartą per metus kruopščiai peržiūrėti sukauptą medžiagą. Po tokios „revizijos“ būsite tikri, kad nekaupiate namuose šiukšlių, savo vietą atras į kitas bylas klaidingai nukeliamą atskiri dokumentų vienetai.

Bibliotekų rankraštynai

Be valstybinių archyvų, Lietuvoje yra kitų valstybinių saugyklų, priklausančių įvairioms įstaigoms. Lietuvos archyvų įstatymu įtvirtintas bibliotekų rankraštyną fondų *status quo* ir tai suteikia galimybę rankraštyams įsigyti tik asmenų fondus (išskyrus iš anksčiau jau turimus organizacijų ar draugijų archyvus). Reikia pasakyti, kad ir užsienyje universitetai savo bibliotekose turi rankraštynus, kur sukaupta labai svarbi istorijos mokslui medžiaga. Lenkijos, Rusijos, Vokietijos ir kitų šalių universitetų archyvuose galima rasti vertingos medžiagos Lietuvos istorijai.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos rankraštynas pradėjo veikti 1941 m., kai jam buvo perduoti Vilniaus advokato ir bibliofilo Tado Vrublevskio (1858–1925) sukaupti rankraščių rinkiniai. Šiuo metu Rankraščių skyriuje yra saugoma 340 fondų ir tai sudaro apie 220 tūkst. saugojimo vienetų dokumentų ir rankraščių. Rankraštynas turi gausų Kėdainių miesto istorijos fondą, Vilniaus arkivyskupystės dokumentų kolekciją, didikų Sapiegų korespondenciją XVII–XIX a., Riomerių šeimos aktus, istoriko Konstantino Jablonskio gausią surinktų doku-

mentų kolekciją, brolių Vaclovo ir Mykolo Biržiškų dokumentų fondus, *Vilniaus vadavimo sąjungos* veiklos archyvą ir kitą vertingą medžiagą. Bibliotekos pasididžiavimas – tai pergamentai, kurių iš viso yra 1421 vienetas. Tai didžiausias rinkinys Baltijos šalyse. Seniausias pergamentas datuojamas 1187–1192 m.

Vilniaus universiteto bibliotekos rankraštynas šiuo metu saugo per 250 tūkst. įvairių rūšių dokumentų, kurie suskirstyti į 294 didesnės ar mažesnės apimties archyvinius fondus, o iš jų 223 asmenų fondai. Saugomos medžiagos chronologinės ribos nuo XIII a. iki šių dienų. Didelė dalis medžiagos susijusi su Vilniaus universitetu, jo istorija ir jo darbuotojais. Nemažą dokumentų dalį sudaro LDK teismų aktai, jos teritorijoje veikusių konfesijų vienuolynų ir bažnyčių administravimo pastoracinės ir edukacinės veiklos bei turto dokumentai. Labai vertingas Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekos rankraščių rinkinys – tai Lietuvos visuomenės, mokslo ir kultūros veikėjų dokumentai 1588–1930 m. Čia galima rasti redakcijų, draugijų ir ūkinų įstaigų fondus, taip pat diplomato Alberto Geručio, istorikų Marijos Gimbutienės ir Zenono Ivinskio, Vasario 16 d. signataro Stepono Kairio, kultūros darbuotojos Valerijos Čiurlionytės, Karpių giminės ir kt. fondus.

Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos rankraštynas saugo per 70 tūkst. saugojimo vienetų, kurie sudaro 200 atskirų fondų. Rankraščiai į biblioteką pradėti rinkti 1919–1920 m. Fondų įvairovę suformavo Lietuvos istorinės sąlygos – pirmoji Lietuvos Respublika ir Antrojo pasaulinio karo metai, kai į biblioteką buvo surinkti be globos likę ir išsaugojimo tikslais perduoti asmenų, įstaigų, vienuolynų, dvarų archyvai ar jų dalys. Dokumentai datuojami nuo XV a. iki šių dienų. Gausūs Lietuvos evangelikų reformatų sinodo ir Žemaičių vyskupijos kapitulos fondai. Rankraštynas turi Australijos lietuvių leidžiamo laikraščio *Mūsų pastogė* redakcijos archyvą. Verta paminėti, kad yra gausūs visuomenės veikėjos Felicijos Bortkevičienės, diplomatų Kazio Bizausko ir Juozo Urbšio, istoriko Zenono Ivinskio, aušrininko Jono Šliūpo, Kauno gubernatoriaus Piotro Veriovkino, bajorų vadovo Juozo Daugirdo ir kt. fondai.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (Antakalnio g. 6, Vilnius), pradėjęs veikti 1946 m., buvo suformuotas daugiausia iš

tų fondų, kuriuos institutas paveldėjo iš Lietuvos mokslo draugijos rinkinių. Rankraštnas saugo apie 90 tūkst. vienetų rankraščių ir nuotraukų. Per 66 tūkst. saugojimo vienetų dokumentų suskirstyta į 109 atskirus fondus. Šiame rankraštyne daugiausia yra sukaupta žinomų Lietuvos rašytojų ir kultūros veikėjų asmeninių archyvų. Žymiausias ir gausiausias rankraštyne *Lietuvių mokslo draugijos* fondas. Be jo, daug dokumentų yra sukaupta Jono Basanavičiaus fonde. Galima išskirti Dionizo Poškos, Motiejaus Valančiaus, Simono Daukanto, Vinco Krėvės-Mickevičiaus, Balio Sruogos, Žemaitės, Vinco Mykolaičio-Putino, Bernardo Brazdžionio, Kosto Korsako ir kt. fondus. Ypatingos vertės yra Kristijono Donelaičio *Metų* dviejų dalių rankraštis.

Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštnas veikia nuo 1996 m. ir turi 68 dokumentų fondus. Dominuoja asmenų, daugiausia instituto darbuotojų, fondai ir instituto veiklos dokumentai. Išsiskiria penki archeologijos medžiagos fondai, Etnologijos ir Archeografijos skyrių veiklos dokumentai, LDK istorijos skyriaus medžiaga ir kt. Rankraštnas saugo gausų, neseniai gautą prelato Mykolo Krupavičiaus ir LKDS dokumentų archyvą, Vroclavo lietuvių Lenkijoje veiklos dokumentus, LTSR užsienio reikalų ministerijos dokumentų kolekciją, diplomato K. Škirpos bei Lietuvos atgimimo istorijos studijų archyvus ir kt.

Klaipėdos universiteto Centrinė biblioteka (Donelaičio a. 3, Klaipėda) 1995 m. gavo didžiulę JAV lietuvių kolekcininko ir bibliofilo Kazio Pemkaus (1920–1996) sukaupimą biblioteką ir archyvą. Kolekcijoje surinkti seni lietuviški periodiniai leidiniai, leisti ne tik JAV, Lietuvoje, bet ir Prūsijoje. K. Pemkaus archyve yra apie 65 asmenų – P. Avižonio, J. Ambrazevičiaus-Brazaičio, M. ir V. Biržiškų, L. Dovydeno, M. Krupavičiaus, J. Puzino, V. Sruogienės, J. Šliūpo ir kt. – fondai ir įvairių organizacijų, sąjūdžių, renginių dokumentų rinkiniai. 2001 m. KU bibliotekoje įkurtas Mažosios Lietuvos archyvas, kuriame kaupiami leidiniai ir archyvinė medžiaga, atspindinti šio krašto kultūrą ir istoriją. Šiuo metu jau čia saugomi išėivių iš Mažosios Lietuvos Anso Lymento ir Viliaus Pėteraičio asmeniniai archyvai.

Nemažą rankraštyną turi *Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus* (Vilniaus g. 41 – Mažieji Radvilų rūmai), *Maironio lietuvių literatūros muziejus* (Rotušės a. 13, Kaunas). Paminėtini Šiaulių *Aušros*, Telšių *Alkos*, Biržų ir Rokiškio muziejai. Biržų muziejaus rankraštyno pagrindą sudaro Radvilų ir Tiškevičių giminių archyvų dalis, o Rokiškio muziejaus – Tyzenhauzų-Pšezdeckių giminės archyvas. Įdomių ir vertingų dokumentų kolekcijas turi Lietuvos nacionalinis, Kauno Vytauto Didžiojo karo, Trakų istorijos muziejai.

Darbo rankraštynuose su istoriniais dokumentais galimybės ir taisyklės iš esmės yra tokios pat kaip ir valstybiniuose archyvuose.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Sąvokų *archyvas, fondas, apyrašas, byla, saugojimo vienetas* aiškinimas.
2. Darbo archyve sąlygos ir pagrindiniai darbo su dokumentu reikalavimai.
3. Didžiausi pasaulio ir Lietuvos archyvai, jų trumpos charakteristikos.
4. Pagrindiniai Lietuvos bibliotekų ir mokslinių institutų rankraštynai.
5. Asmeninio archyvo sudarymo principai ir reikšmė.

2.2. Istorijos šaltiniai

Istorijos šaltinių rūšys

Istorikas daugeliu atvejų praktiškai neturi galimybės tiesiogiai stebėti savo tyrinjamą objektą. Vienintelis informacijos šaltinis apie praeitį – tai istoriniai paminklai (palikimas), kuris yra istorinių žinių pagrindas, faktinė medžiaga. Be šaltinių nejmanomi jokie apibendrinimai, išvados, koncepcijos, teorijos. Vienu žodžiu, be šaltinių nėra prasmės kalbėti apie istoriją, apie istorijos mokslą. Ne veltui anglų istorikas J. Burckardtas yra pasakęs: „Istorija yra šaltiniais pagrįstas apmąstymas.“ Visiškai suprantama, kad nuo šaltinių kiekybės ir kokybės,

nuo istoriko gebėjimo dirbti su šaltiniais, juos nagrinėti priklauso mokslinio tyrimo sėkmė. Šaltinių trūkumas, paviršutinė jų analizė, nemokėjimas dirbti su šaltiniais atveda į nesėkmę, į istorijos iškreipimą. Dirbti su šaltiniais yra sukurtas specialus mokslas – *šaltiniotyra*.

Tai kas yra *istorijos šaltinis*? Šiuolaikinis mokslas nurodo, kad istorijos šaltiniai – tai praeities liekanos, kuriose užfiksuoti istorijos liudijimai, atspindintys realų visuomeninį gyvenimą ir žmonių visuomenės raidą. Tai patys įvairiausi žmonių veiklos produktai ir pėdsakai: materialinės kultūros daiktai, rašto paminklai, ideologija, papročiai, kalba ir t. t. Praeities paminklų gausa ir įvairovė paskatino juos klasifikuoti. Be to, kiekviena šaltinių rūšis turi savo specifinius tyrimo metodus. Visus istorijos šaltinius sąlyginai galima suskirstyti į 6 dideles grupes (rūšis):

1. *Rašytiniai šaltiniai* – tai vienas iš gausiausių ir svarbiausių istorijai tirti šaltinių. Su šiuo šaltiniu pirmiausia ir daugiausia dirba studentai istorikai ir profesionalūs mokslininkai. Tai epigrafiniai paminklai – senoviniai užrašai ant akmens, metalo, kaulo, keramikos ir pan.; tekstai, užrašyti ant molinių lentelių, popiruso, pergamento, beržo tošies, popieriaus, kompaktuose.

2. *Daiktiniai paminklai* – tai antras pagal svarbą istorikui šaltinis. Jį sudaro darbo įrankiai, amatininkų dirbiniai, namų ūkio daiktai, indai, drabužiai, papuošalai, monetos, ginklai, meno kūriniai, gyvenamieji namai, įtvirtinimai, architektūriniai pastatai ir pan. Šiuos paminklus tyrinėja specialus mokslas – *archeologija*. Žemė savo gelmėse saugo turtingiausias daiktinių paminklų atsargas. Povandeninė archeologija tyrinėja nuskendusius laivus, gyvenvietes. Tai savotiškas archyvas, kurį tyrinėja archeologai. Tai labai svarbūs šaltiniai, ypač tyrinėjant patį ankstyviausią žmogaus gyvavimo laikotarpį, kai dar nebuvo rašto. Archeologų tyrimų rezultatai – tai svarbi medžiaga ir istorikams.

3. *Etnografiniai paminklai* – tai iki mūsų dienų išlikę įvairių tautų senovės buities liekanos. Tautų istorija atsispindi ir jų tradicijose, papročiuose ir apeigose; šventėse, religiniuose tikėjimuose ir pan. Pasaulyje gyvena tūkstančiai tautų ir genčių, o kiek dar jų išnyko istorijos eigoje, bet apie save paliko tam

tikrus pėdsakus (prūsai, finikiečiai, etruskai, hetitai, actekai, inkai, keltai, šumerai ir kt.). Visų tautų (esamų ir išnykusių) buitį tyrinėja specialus mokslas – *etnografija*. Tyrimo rezultatai – tai turtinga medžiaga istorijos tyrimams.

4. *Folkloro medžiaga* – tai tautų žodinės kūrybos paminklai: įvairūs padavimai, legendos, liaudies dainos, pasakos, mįslės, patarlės ir t. t. Tai ir senovės graikų mitai, skandinavų sagos, škotų balados, lietuvių padavimai, slavų bylinos ir t. t. Visur atsispindi tautų sunkumai, liaudies išmintis, meilė gimtinei, neapykanta priešams, svajonės apie geresnę ateitį. Folkloro tyrimas istorikui suteikia tam tikros informacijos apie praeities tautų ideologiją ir psichologiją; atspindi etninių grupių formavimosi procesą, žmonių tarpusavio bendravimą ir pan.

5. *Lingvistiniai paminklai* – tai kalbos (senųjų ir naujųjų kalbų) duomenys. Išnykusios tautos paliko savo pėdsakus – jų kalbos žodžiai išliko iki šių dienų upių, ežerų, kalnų, miškų ir kitų geografinių vietų, kur gyveno šios tautos, pavadinimuose (pavyzdžiui, mokslininkai M. Gimbutienė, A. Toporovas pagal tai nustatė, kad senovėje baltai gyveno už dabartinės Maskvos rytuose, pietuose siekė dabartinį Kijevą, šiaurėje iki Novgorodo, o vakaruose siekė Vyslos upę). Tai tyrinėja specialus mokslas – *toponimika*. Lingvistinė medžiaga padeda istorikams tyrinėti tautų migraciją, etninę priklausomybę; kultūros, religijos ir buities raidą.

6. *Vaizdo dokumentai* – tai naujas, XIX a. antrosios pusės – XXI a. pradžios, šaltinis, kuris labai sparčiai gausėja ir turi svarbią reikšmę. Šaltinį sudaro nuotraukos ir jų negatyvai, skaidrės, dokumentiniai filmai, vaizdo filmai, garso kasetės, plokštelės, magnetofono juostelės. Juos naudojant jau galima išsaugoti įamžintus autentiškus aplinkos, svarbių įvykių ir istorinių asmenybių vaizdus, žmonių balsus, įrašytas veikėjų kalbas ir pan. Tai ne tik iliustracijos knygoms, bet ir medžiaga istorikams, atliekantiems tyrimą: analizuojantiems asmenybės bruožus, aplinką, kurioje vyko istorijos įvykiai, kalbos tekstus ir pan. Visi Lietuvos archyvai ir bibliotekos turi sukaupusios tam tikras šio šaltinio kolekcijas. Tačiau didžiausi rinkiniai yra saugomi *Lietuvos centriniame valstybės archyve* Vilniuje (buvo net įkurtas atskiras *Lietuvos vaizdo ir garso archyvas*, kuris vėliau tapo kaip sudedamoji LCVA dalis).

Šaltiniai kai kada dar yra skirstomi į *pirminius* ir *antrinius*. Suprantama, tai supaprastintas skirstymas. Pirminiams šaltiniams priklauso praktiškai anksčiau išvardytos visos 6 šaltinių rūšys, t. y. autentiški reliktai. O antriniams šaltiniams priskiriami dabartinių istorikų tyrinėjimai (monografijos, studijos, straipsniai), istorijos vadovėliai, dabartinių žiniasklaidininkų straipsniai ar menininkų kūriniai, kurie visi vėliau taps pirminiais šaltiniais.

Šios visos rūšys viena kitą papildo. Istorikas, dirbdamas su šaltinių reliktais, turi būti atsargus ir kritiškas – juos tikrinti, lyginti su kitais reliktais ir, tik įsitikinęs šaltinio patikimumu, formuluoti apibendrinimus ir išvadas. Tačiau visišku pedantu šaltinių atžvilgiu taip pat nepatartina būti, nes istorija gali prarasti visą savo grožį – netekti *istoriografijos*. Istoriografija – tai istorijos mokslo mokslas. Jo pagrindas – tai mokslininkų diskusijos abejotinų faktų, įvykių vertinimo skelbtuose tyrimuose klausimais. Ką daryti, jeigu archyvuose rastus faktus neįmanoma tuo metu patikrinti, o mokslininkas jaučia, kad jis gali būti autentiškas? Graikų filosofas Aristotelis yra pasakęs: „Esančias abejonės reikia spręsti dokumento naudai, o ne kritiko abejonių naudai.“ Tokios nuostatos turėtų lanksčiai laikytis visi istorikai.

Rašytinių istorijos šaltinių rūšys

Kaip jau buvo minėta, istorikui yra svarbiausi rašytiniai šaltiniai, kurie taip pat turi savo klasifikaciją. Šios klasifikacijos principai gali būti skirtingi (dokumentus galima klasifikuoti pagal kilmę, autorystę, pagal turinį ar šaltinio rūšį), atsižvelgiant į tyrinjamą laikotarpį, tyrimo tikslą ir uždavinius. Tai pakankamai sudėtingas skirstymas. Mes galime pasiūlyti paprastesnį principą, pirmiausia paremtą šaltinio turiniu ir forma.

1. *Valstybinių įstaigų ir organizacijų dokumentai* – įvairių laikotarpių valstybės įstatymai, kodeksai, teisiniai dokumentai, bažnytinės knygos, susirašinėjimas, raštai, protokolai ir kiti oficialūs dokumentai.

2. *Naratyvinis (pasakojamasis) šaltinis* – analai, kronikos, metraščiai, epai, mitai, legendos, kelionių aprašymai, istoriniai pasakojimai, bažnytinė literatūra ir pan.

3. *Privačių asmenų dokumentai* – dienoraščiai, memuarai, užrašai, autobiografijos, korespondencija, politinė ir grožinė kūryba, asmeniniai dokumentai ir pan.

4. *Statistinė medžiaga* – statistikos (lot. *status* – būklė, padėtis) lentelės, statistikos metraščiai, diagramos ir pan. Tai gali būti žmonių, turto ir kt. surašymas. Statistikos mokslo tikslas – rinkti skaitmeninius duomenis, juos tvarkyti ir analizuoti. Jau apie 3000 m. pr. Kr. statistinius duomenis rinko egiptiečiai – surašinėjo gyventojus ir jų turtą piramidžių statybos reikalais. Visos valstybės, tarp jų ir Lietuva, turi atskiras įstaigas, kurios renka, apibendrina ir skelbia statistinę medžiagą.

5. *Periodinė spauda* – laikraščiai, žurnalai, biuleteniai, vienkartiniai leidiniai, spaudos informacija internete.

Tiesa, kai kurie autoriai linkę rašytinius šaltinius skirstyti į dvi dideles grupes: *dokumentinė medžiaga* ir *pasakojamieji paminklai*.

Istorinis dokumentas

Dokumento sąvoka. Dokumentas (lot. *documentum* – visa tai, kas tinka kam nors įrodyti, išaiškinti) senovės romėnams reiškė pavyzdžius, įspėjimus, įrodymus. Viduramžiais dokumentas reiškė raštą, veikalą, net laiko sąvoką. Šiais laikais dokumentu laikomi visi duomenys, kurie gali būti buvusių įvykių neabejotiniais įrodymais, užfiksuotais popieriuje, daiktuose, fotografijose, filmuose ir kt. Siauresne prasme dokumentas – tai rankraščiai, įrašai, oficialūs raštai.

Dokumentai – vienas svarbiausių istorijos šaltinių. Jame sukaupta pirminė informacija. Dokumentas unikalus tuo, kad jis daugiausia rengiamas ne viešai naudoti, o ribotam žmonių skaičiui. Dauguma dokumentų yra tik vieno, kartais dviejų, rečiau daugiau egzempliorių. Toks savotiškas dokumento uždarumas raštvedyboje istorikui yra naudingas, nes dokumento autorius gana laisvai ir atvirai dėsto savo mintis, operuoja gausiais faktais. Tačiau archyviniai dokumentai ne visuomet yra absoliučiai patikimi. Jų autoriai visais laikais turėjo ne tik savo luominių, politinių, klasinių, bet ir žinybinių, konjunktūrinių,

asmeninių sumetimų. Todėl itin svarbu istorikui nustatyti dokumento surašymo aplinkybes, tikslą, galimus autoriaus ketinimus; išsiaiškinti dokumento esmę, nustatyti autoriaus santykį su tais įvykiais. Svarbu žinoti, ar dokumentas yra pirminis, ar jame apdoroti kitų dokumentų duomenys.

Kad ir kokią tyrinėjimo dalį užimtų archyviniai dokumentai, tyrinėtojas vis tiek pradeda nuo literatūros nagrinėjimo. Taip tyrinėtojas ne tik susipažįsta su pirmųjų darbais šia tema, bet ir gauna kitos naudos: 1) literatūroje panaudotose išnašose galima rasti archyvinių šaltinių nuorodų, kurios padeda orientuotis, – galima dar kartą peržiūrėti pirmtako surastus dokumentus; 2) apsaugo tyrinėtoją nuo bereikalingų „atradimų“ archyvuose – jis žino, kad tą ar kitą faktą jau iki jo naudojo istorikai; 3) drausmina tyrinėtoją, nuteikia jį gerbti pirmtą, suradusių archyvinius dokumentus, prioritetą – panaudodamas jau anksčiau pavišintą dokumentą tyrinėtojas savo darbe, išnašoje, nurodo pirmtako darbą.

Dokumentų rinkiniai. Dirbant su archyviniais dokumentais, taip pat tenka naudotis įvairiais leidiniais, kuriuose sukaupta archyvinė arba oficiali informacija. Dauguma leidinių yra žinybiniai – valstybinių dokumentų rinkiniai. Tai oficialių įstatymų leidiniai, parlamento sesijų stenogramos, vyriausybės nutarimai ir oficialūs statistiniai leidiniai. Tuos rinkinius leidžia valstybės įstaigos. Pavyzdžiui, Lietuvoje buvo ir yra leidžiama: *Vyriausybės žinios 1918–1940 m., Steigiamojo Seimo darbai 1920–1922 m., Seimo stenogramos 1922–1940 m., Lietuvos Valsitybės konstitucijos*. Vilnius, 1989; *Lietuvos sutartys su svetimomis valstybėmis*. Kaunas, 1930, t. 1 ir Kaunas, 1939, t. 2; *Liaudies Seimo stenogramos*. Kaunas, 1940; *Laikinosios Lietuvos vyriausybės įstatymai ir potvarkiai (1941.06.23–08.5)*. Kaunas, 1941; *Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos (...) šaukimo (...) sesija: Stenogramos*. Vilnius, 1944–1990; *Lietuvos TSR Ministrų Tarybos nutarimai*. Vilnius, 1957–1989; *Lietuvos Respublikos Aukščiausios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. Vilnius, 1990–1991; *Lietuvos Seimo stenogramos 1992–2009* ir kt.

Kita grupė publikuotų dokumentų – tai istorinių dokumentų rinkiniai. Tokių rinkinių sudarymo idėja kilo XIX a. pr. Vokietijoje, siekiant surinkti viduramžių (500–1500 m. po Kr.) dokumentus ir kronikas, juos publikuoti ir tyrinėti. Idė-

ja tapo populiarūs ir kitose šalyse (Prancūzijoje, Rusijoje, Skandinavijos šalyse, Italijoje ir kitur). Tokiu būdu įvairiose šalyse atsirado ištiesi senų dokumentų rinkiniai, o dokumentų publikavimo tradicijos pradėta laikyti ir renkant naujųjų laikų dokumentus. Tokiu būdu atsirado galimybė išsaugoti retus, vieno egzemplioriaus, visuomeninę ir politinę reikšmę turinčius dokumentus. Šie dokumentų rinkiniai skirti moksliniams tyrinėjimams, edukaciniam procesui. Jie labai palengvina mokslinį darbą, ypač tyrinėjant senuosius laikus. Lietuvoje tokio pobūdžio dokumentų rinkiniai pradėti daugiau leisti po Antrojo pasaulinio karo, bendradarbiaujant profesionalams istorikams su archyvų darbuotojais.

Dokumentų rinkinių sudarymo principas. Ne tik valstybinių, bet ir istorinių dokumentų rinkiniai yra sudaryti vadovaujantis *tematinium* ir *chronologiniu* principais. Tai lemia dokumentų rinkinio sudarymo tikslas – ar norima nušviesti reiškinio procesą, istorinį įvykį tarp kitų įvykių ir pan.

Tematinium principu sudaryti dokumentų rinkiniai pirmiausia atskleidžia vieną temą, šalies vienos veiklos barą, svarbų probleminį klausimą. Pavyzdžiui: *Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a.* Vilnius: Mintis, 1987, 310 p.; *Biržų dvaro teismo knygos 1620–1745.* Vilnius: Mintis, 1982, 475 p.; *Lietuvių spaudos draudimo panaikinimo byla.* Vilnius, 1973, 247 p.; *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918.* Vilnius, 1991, 536 p.; *Dokumentai Lietuvos vietinės rinktinės istorijai.* Chicago, 1990, 408 p.; *Lietuvos Liaudies Seimas: stenogramos ir medžiaga.* Vilnius: Mintis, 1985, 233 p.; *Baltijos valstybių užgrobito byla. JAV Kongreso Ch. J. Kersteno komiteto dokumentai 1953–1954 metais.* Vilnius: Du Ka leidykla, 1997, 862 p.; *Lietuvos liaudis Didžiąjame Tėvynės kare (1941–1945). Dokumentų ir medžiagos rinkinys.* Vilnius: Mintis, 1982, 461 p. ir kt.

Chronologiniu principu sudaryti dokumentų rinkiniai, pirmiausia nušviečiantys valstybės istoriją nuo seniausių laikų, taip pat mokyklinės ir akademinės chrestomatijos. Svarbus aspektas – veiksmas vyksta gana ilgu laiko tarpu. Pavyzdžiui: *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai.* Vilnius, 1955–1961, t. 1–4; *Baltijos valstybių vienybės idėja ir praktika 1918–1940 metais. Dokumentų rinkinys.* Vilnius: LII leidykla, 2008, 898 p.; *Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1917–1994.*

Dokumentų rinkinys. Vilnius: Valstybės žinios, 1998, 248 p.; *Lietuvos istorijos chrestomatija 1861–1990. 03. 11*. Kaunas: Šviesa, 1993, 376 p.; *Naujausiųjų laikų istorijos chrestomatija 1918–1945*. Kaunas: Šviesa, 1994, 304 p. ir kt. Tenka pastebėti, kad šie principai tarpusavyje persipina – tematinio principu sudarytuose dokumentų rinkiniuose pastebimas ir chronologinis principas, ir atvirkščiai. Lemia tai, kuris principas dominuoja ir yra svarbus rinkiniui.

Darbo su dokumentais metodika

Kaip atrodo darbo su istorijos šaltiniais eiga? Kokie yra fiksuojami tos eigos etapai? Taikant darbo su dokumentais metodiką palengvėja tyrinėtojo darbas, jo veikla nukreipiama teisinga linkme.

Kaip jau yra užsiminta, dokumentas savotiškai yra tendencingas, nes jį rengė suinteresuotas žmogus ar žmonių grupė. Jie daugiausia išreiškia savo poziciją, išskeldami ir pagražindami tai, kas jiems naudinga, ir sumenkindami tai, kas jiems nenaudinga. Taigi galima kalbėti apie tam tikrą dokumento vienišumą. Todėl dokumentą reikėtų nagrinėti visapusiškai, iš skirtingų pozicijų, norint išsiaiškinti, kaip iš tiesų buvo. Pavyzdžiui, vertindamas 1569 m. Liublino uniją ar 1920 m. Suvalkų sutartį, istorikas turėtų remtis ne tik lietuvių, bet ir lenkų archyviniais dokumentais, lietuvių ir lenkų istorikų darbais, o dar geriau ir kitų šalių istorikų pastebėjimais. Arba tyrinėjant valstybės vidaus politikos kai kuriuos klausimus, tarkime, politinių partijų istoriją, būtina panaagriniėti: 1) tos politinės partijos narių skirtingas pozicijas, jas palyginti; 2) kitų, konkuruojančių, partijų veikėjų požiūrį į konkurentus; 3) skirtingų istorikų pozicijas, aptariant minimą partiją ir pan.

Istorinio dokumento analizė yra sudėtingas procesas, reikalaujantis patirties ir gero dalykinio pasirėngimo. Todėl yra tikslinga išskirti du tyrinėtojų (studento ir mokslininko) lygius:

1. Studentui tiriant dokumentą galima pasiūlyti keturis esminius pamąstymus (į ką reikėtų atkreipti dėmesį):
1. *Dokumento pavadinimas*. Jis ir dokumento tekstas suteiks žinių apie to meto istorinę padėtį: socialinę, ekonominę, politinę.

2. *Dokumento data*. Būtina atskirti dokumento sudarymo datą ir aprašomų įvykių datą. Tiksliai nustatyti laiko ribas ir konkrečių datą bendrame istoriniame kontekste.
3. *Dokumento autorius*. Pagal autoriaus santykį su įvykiais galimos trys aplinkybės: veikėjas, liudininkas ar tyrinėtojas (istorikas, žiniasklaidininkas ar mėgėjas). Tai svarbu vertinant dokumento tekstą.
4. *Dokumento kilmė*: a) tekstas: oficiali veikėjo kalba, prisiminimai, oficialūs tekstai, metraštis, straipsniai ir pan.; b) diapozityvas: paveikslai, skelbimai, karikatūros, nuotraukos ir pan.; c) filmas: dokumentinis, meninis, vaizdo filmas ir pan.; d) žemėlapis: teminis ar apibendrinantis.

II. Mokslinio lygio dokumento tyrimas turi aiškiai išreikštus ir nuoseklius etapus:

1. *Pirmasis* darbo su dokumentais metodikos etapas – *euristinis*, t. y. mokslininkas privalo surinkti iš jau publikuotų rinkinių ir spaudos jau publikuotus dokumentus. Po to darbas archyvuose ir rankraštynuose: renkami reikalingi dokumentai (dokumentų kopijos arba nuorašai).
2. *Antrasis etapas* – teisingas dokumento perskaitymas, teksto iššifravimas, sugadinto teksto atkūrimas.
3. *Trečiasis etapas* – būtina nustatyti dokumento parengimo laiką, vietą, autorių ir dokumento parengimo sąlygas. Bandyti nustatyti dokumento autentiškumą. Tai labai aktualu dirbant su senesnio laikotarpio dokumentais. Tai gali padėti istorijos pagalbinis mokslas – *diplomatika*. Dokumento tikrumui nustatyti labai padės istoriko geras tos ar kitos šalies istorijos, to laikotarpio kalbos leksikos ir terminologijos žinojimas.
4. *Ketvirtasis etapas* – tai dokumento reikšmės tiriamajam darbui įvertinimas ir reikalingos faktinės medžiagos iš dokumento atrinkimas.
5. *Penktasis etapas* – atrinktos dokumentinės medžiagos sintetinis, taikant istorijos tyrimo metodus, ir mokslinio teksto kūrimas.

Šiuos etapus studentui istorikui būtina suvokti ir perimti, nes jau rašydamas antrąjį kursinį darbą (III kursas) ar rengdamas bakalauro darbą (IV kursas) teks medžiagą rinkti archyvuose ir bibliotekų rankraštynuose.

Plačiau apie darbą su dokumentais studentai gali pasiskaityti labai konkrečiais pavyzdžiais iliustruotame leidinyje: Šetkus B. *Darbas su istorijos šaltiniais. Praktiniai patarimai*. Vilnius: Vaga, 2002, 120 p.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Istorijos šaltinių rūšys ir jų apibūdinimas.
2. Rašytinių šaltinių rūšys ir darbo su istoriniu dokumentu metodika.

3. Muziejus – istorijos daiktinių šaltinių saugykla, šalies ir tautos istorijos bei kultūros pažinimo šaltinis

Sąvokos *muziejus* aiškinimas ir muziejų istorija

Muziejus (lot. *museum* > gr. *museion* – mūzų šventovė) – institucija, visuomenės, mokslo, edukacijos ir laisvalaikio organizavimo tikslais įgyjanti, konservuojanti, tyrinėjanti, populiarinanti ir eksponuojanti žmonijos ir jos aplinkos materialųjį ir nematerialųjį paveldą. Vienas pagrindinių tikslų – šviesti visuomenę. Tai ištisos istorijos daiktinių šaltinių saugyklos, sukaupusios milžiniškas kolekcijas.

Muziejų istorijos ištakos siejamos su pomėgiu senovėje kolekcionuoti – tai Nabuchodonosaro II kolekcija, kuri galėjo būti prieinama; Ptolomėjo I Sotero įkurtas *mūsėjas* (to meto mokslo institucija, kuri turėjo biblioteką) Aleksandrijoje, iš kurio ir kilo muziejaus pavadinimas. Helenizmo laikais atsirado ir skulptūrų muziejai. Jie buvo Samo saloje, Herajono šventykloje, Peloponeso pusiasalyje, Olimpijos šventvietėje. Viduramžiais muziejai dar nebuvo žinomi, bet jų užuomazgomis taip pat galima laikyti brangių ir senų daiktų rinkinius turtingųjų namuose. Nuo XIV a. valdovų ir didikų pilyse pradėjo atsirasti tokių rinkinių. Renesanso laikotarpiu Italijoje atsirado privačių antikinio meno radinių rinkinių. Vėliau atsirado paveikslų galerijų (rūmų ko-

ridorių) ir numizmatikos kabinetų. Bet tai buvo prieinama tik rinktinei publikai – keliautojams, mokslininkams, diplomatams ir aristokratams. XVIII a. buvo įsteigti pirmieji muziejai, kaip viešosios įstaigos visuomenei. Imta manyti, kad didžiųjų menininkų meistriškumas padės plačiosioms liaudies masėms šviestis intelektualiai, ugdytis estetinį skonį. Jau 1734 m. Romoje buvo atidarytas pirmas viešasis muziejus – *Museo Capitolino*, galėjęs pasigirti subtiliai parinktų antikinių skulptūrų kolekcija. 1750 m. Rubenso galeriją Liuksemburgo rūmuose, Paryžiuje, buvo leista lankyti visuomenei. 1755 m. Prūsijos karalius Fridrichas Didysis Potsdame pastatė atskirą namą galeriją ir leido ją visuomenei lankyti. 1753 m. Anglijos parlamento nutarimu buvo įsteigtas Britanijos muziejus, kuris pradėjo veikti 1759 m. Tai buvo ne tik paroda, bet ir mokslinių tyrimų įstaiga, kur buvo tyrinėjami Rytų ir klasikinio meno šedevrai. Didžiosios prancūzų revoliucijos metu Konventas 1793 m. paskelbė, kad meno kūriniai priklauso visai tautai ir suvalstybintus karaliaus meno turtus pavadino Tautos muziejumi, jie buvo sutelkti Luvro rūmuose. XIX a. beveik kiekvienoje Europos sostinėje buvo įsteigtas savas nacionalinis muziejus. Muziejų kultūra persikėlė į Ameriką, Aziją ir net Afrikos kultūros centrus. XX a. atsirado naujų rūšių muziejų, skirtų technikai, gamtos mokslams, pramonei, žemės ūkiui, susisiekimui, literatūrai, religijos istorijai; formavosi žymių žmonių muziejai jų gyvenamosiose patalpose. Išsiplėtė kraštotyros muziejų tinklas.

Lietuvoje įvairių dvarų senienų rinkiniai žinomi jau XVI a. Vilniaus jėzuitų akademija sudarė įvairius rinkinius, kurie vėliau tapo Vilniaus universiteto muziejaus užuomazga. Pirmuoju viešuoju muziejumi Lietuvoje yra laikomi Dionizo Poškos dar 1812 m. įkurti garsieji Baubliai. 1856 m. grafo E. Tiškevičiaus rūpesčiu buvo įsteigtas Vilniaus senovės muziejus, 1897 m. – įsteigtas Kauno miesto muziejus, o 1907 m. – Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje muziejus. Nepriklausomoje Lietuvoje 1921 m. įsteigta Čiurlionio galerija, 1921 m. – Karo muziejus, o 1936 m. – Vytauto Didžiojo kultūros muziejus ir daugybė mažesnių muziejų.

Žymiausi pasaulio muziejai

Pasaulyje priskaičiuojama dešimtis tūkstančių muziejų. Tačiau tarp jų yra išskirtiniai, elitiniai, muziejai. Tai kartu ir mokslo įstaigos, turinčios savo laboratorijas ir centrus. Šiuo atveju mums svarbūs tie muziejai, kuriuose saugoma ir eksponuojama medžiaga, susieta ne tik su tos šalies, bet ir pasaulio istorija.

Luvro muziejus Paryžiuje. Tai didžiausias ir turtingiausias muziejus pasaulyje. Jame yra daugiau kaip 300 tūkst. meno kūrinių. Pats žymiausias eksponatas – tai Leonardo da Vinčio nutapytas šilko prekiautojo iš Florencijos pirklio žmonos portretas *Džokonda*, dar vadinamas *Mona Liza*. Muziejus turi didelę Egipto civilizacijos relikty ir meno dirbinių kolekciją. Ji supažindina ne tik su faraonų gyvenimu, bet ir su paprastų žmonių kasdienybe. Iš jos galima sužinoti, ką jie valgė, pamatyti jų darbo įrankius, vaikų žaislus. Atskiros salės skirtos Azijos ir Afrikos tautų istorijai nušviesti. *Artimųjų Rytų senienu skyriuje* eksponuojami daiktai pasakoja apie pirmųjų genčių įsikūrimą, apie Mesopotamijos civilizacijas, Irano ir Susos kultūras. *Islamo meno skyriuje* sukaupti eksponatai nušviečia Timūridų, Osmanų pasaulio, Seldžiukų Irano, Fatimidų istoriją. Kasmet muziejų aplanko maždaug 5 mln. žmonių.

Ermitažo muziejus Sankt Peterburge. Tai carų Žiemos rūmai, kur jau carienė Jekaterina II patalpino iš pirmtakų perimtą ir pačios pagausintą meno kolekciją. 1852 m. sukaupta meno kolekcija jau tapo prieinama visuomenei. Po 1917 m. Spalio perversmo visi muziejaus eksponatai atiteko valstybei. Taip yra ir šiandien. Į Luvrą šis muziejus panašus ne tik tuo, kad visi eksponatai patalpinti monarchų rūmuose, bet ir kolekcijos dydžiu. Dabar Ermitažas yra vienas didžiausių muziejų pasaulyje – jo fondai sudaro apie 2,7 mln. eksponatų. Fondams priklauso ir pačių rūmų interjeras. Eksponuojama gausi italų, ispanų, flamandų, vokiečių, prancūzų ir anglų tapyba nuo vidurinių amžių iki XX amžiaus. Yra nemaža impresionistų ir kubistų darbų kolekcija. Čia yra graikų ir romėnų antikos radinių, eksponatų iš priešistorinių laikų ir – tai vizitinė muziejaus kortelė – skitų dirbinių kolekcija. Skitai – raitelių tauta, kuriai buvo būdinga aukšta aukso papuošalų apdirbimo technika. Ši didžiausia unikali kolekcija yra Ermitažo nuosavybė. Muziejaus *Rytų šalių kultūros skyrius* eksponuoja

nuoja Egipto, Bizantijos, senovės Kinijos meno ir buities vertybes. Yra radinių iš Lietuvos. Muziejų kasmet aplanko apie 3,5 mln. žmonių.

Britų muziejus Londone. Tai D. Britanijos nacionalinės dailės, archeologijos, etnografijos muziejus. Kolekcijas sudaro priešistorinio meno (daugiausia Britų salų), senovės Artimųjų Rytų, Graikijos, Romos, viduramžių Europos, Azijos ir Afrikos kultūros eksponatai. Be galo gausu relikų yra *Senovės Egipto skyriuje*, kuris ir prasideda vienu iš garsiausių eksponatų – Rozetės akmeniu (bazalto luitas, kuriame iškaltas analogiškas tekstas hieroglifais ir graikų rašmenimis). Be to, čia daugybė sarkofaguose gulinčių žmonių ir gyvūnų mumių, taip pat akmens ir molio statulų. Galima pamatyti reljefus iš Kalacho ir Ninevijos, Halikarnaso mauzoliejaus frizo reljefus ir skulptūras, Partenono skulptūras, Minų dinastijos kinų keramiką, milžiniškus monetų ir medalių rinkinius. Etnografijos kolekciją puošia Benino bronzinės skulptūros, Centrinės Afrikos dramblio kaulo dirbiniai, tekstilė, medžio skulptūros, ikikolumbinės Amerikos mozaikos ir akmens dirbiniai ir kt. Eksponatai buvo kaupiami iš britams priklausomų kolonijų. Muziejuje yra grafikos lakštų rinkinys, taip pat Nacionalinės britų bibliotekos foliantai – tai gausiausia kolekcija pasaulyje. Britų muziejų kasmet aplanko 5,7 mln. žmonių.

Metropoliteno muziejus Niujorke. Čia sukaupta 2 mln. įvairių meno rūšių eksponatų iš viso pasaulio – nuo Senovės Egipto šventyklos, riterių ginkluotės iki XX a. visų meno krypčių šedevrų. Eksponuojama geriausia pasaulyje Amerikos meno nuo kolonijų laikų iki XX a. pr. kolekcija. Ginklų ir šarvų kolekcija, datuojama 2000 m. pr. Kr. – XIX a., sudaro apie 15 tūkst. eksponatų iš viso pasaulio. Egipto meną nušviečia 36 tūkst. eksponatų nuo paleolito iki IV a. Gausi XVIII ir XIX a. Egipto dinastijų relikų kolekcija. Labai įdomios ir gausios Ramiojo vandenyno salų kultūroms skirtos eksponatų salės. Senovės Graikijos ir Romos meną reprezentuoja apie 17 tūkst. kūrinių nuo neolito laikų iki 312 m. po Kr. Saugoma nemažai Europos skulptūrų ir dekoratyvinės dailės kūrinių nuo XV a. pr. iki XX a. pr. (apie 50 tūkst. eksponatų). Muziejus turi 80 tūkst. vienetų istorinių kostiumų ir aksesuarų kolekciją. Metropoliteno muziejų kasmet aplanko apie 5 mln. žmonių.

Egipto muziejus Kaire. Muziejus veikia nuo 1858 m. Jį įkūrė prancūzų egiptologas Ogiustas Marietas (*Auguste Mariette*). Daug kartų buvo keliamas iš vietos į vietą. Nuo 1902 m. muziejus įsikėlė į dabartinės patalpas Kairo centre. Muziejaus pastatas yra trijų aukštų ir kiekvienas iš jų sausakimšas eksponatų. Muziejus turi daugiau kaip 100 skyrių, kur eksponuojama 120 tūkst. vienetų daiktų, o dar tiek pat guli sandėliuose. Tai didžiausia senovės Egipto istorijos eksponatų kolekcija pasaulyje. Žymiausi eksponatai – tai radiniai iš Tutanchamono kapavietės. Tame pačiame trečiajame aukšte eksponuojama 11 Egipto faraonų mumijų. Čia yra ir Ramzio II, galingiausio ir žymiausio faraono, mumija. Pirmasis muziejaus pastato aukštas skirtas 3 tūkst. metų senovės Egipto meno dirbiniams, kurie yra išdėstyti chronologine seka. Ekspozicija pradedama aukojimo plokšte iš Hierakonpolio šventyklos, kurios bareljefai pirmą kartą pastatyti pagal visus senovės Egipto meno kanonus, o užbaigiama graikų ir romėnų laikų eksponatais. Muziejuje yra ir keli įspūdingi meno kūriniai iš trumpo faraono Echnatono, garsios Nefertitės vyro, valdymo laikotarpio. Kiekvienas, apsilankęs Egipte, jaučia pareigą apsilankyti šiame muziejuje.

Irako muziejus Bagdade. Tai vienas iš žymiausių senovės Mesopotamijos civilizacijų muziejų pasaulyje (iki 2003 m. karo). Dviejų aukštų muziejaus salėse buvo saugoma apie 100 tūkst. eksponatų. Tarp jų garsusis Nimrudo aukso lobis ir vėlyvojo šumerų epochos sėdinčio Gudėjos iš Lagašo atvaizdas. Tai ne tik šumerų, bet ir Akado, Babilono, Asirijos ir seniausių miestų – Ūro ir Uruko – kultūros reliktai. Be to, muziejus turėjo 80 tūkst. molio lentelių su dantiraščio įrašais. Šiuo metu dalies eksponatų muziejuje jau nėra, nes karo metu buvo išgrobstyti ir, matyt, pateko į privačių kolekcionierių rinkinius.

Pergamo muziejus Berlyne. Muziejuje yra daug kolekcijų, tarp jų islamo ir Šiaurės Vakarų Azijos meno kūriniai. Prie pastarosios priskiriami Mesopotamijos kultūros meno kūriniai, kuriuos atvežė vokiečių archeologai: senovės Babilono procesijų kelias, išpuoštas mėlynomis glazūruotomis plytelėmis, vedantis prie Ištarės vartų su fantastiniais žvėrimis, karaliaus Nabuchodonosaro II sosto salės fasadas. Antikos kolekciją sudaro radiniai iš Olimpijos, Samo salos ir Mileto. Iš šio miesto, įsikūrusio, kaip ir Pergamas, Mažojoje Azijoje,

eksponuojami dviejų aukštų turgaus vartai, pastatyti Romos imperatoriaus Adriano valdymo laikais. Dabar tai – muziejaus antikos kolekcijos puošmena. Tačiau pagrindinis muziejaus eksponatas yra Pergamo altorius ir frizas, iškal-
tas iš marmuro. Muziejus yra labiausiai lankomas Berlyne ir kasmet jį aplanko apie 800 tūkst. žmonių.

Nacionalinis archeologijos muziejus Atėnuose. Muziejus atidarytas 1889 m. Jis turi vertingiausią senovės Graikijos skulptūrų ir keramikos dirbinių kolekciją ir yra priskiriamas svarbiausiems pasaulio muziejams. Graikų civilizacijos pradžių liudija molinės vazos iš neolito laikų (6800–3300 m. pr. Kr.), marmuriniai dievaičiai ir marmurinės statulėlės iš Kikladų salyno (3200–2300 m. pr. Kr.). Žavės radiniai iš Mikėnų kolekcijos (puošnūs durklai, aukojimo indai, diademos, aukso kaukės) – tai meno dirbiniai, sukurti XVI a. pr. Kr., kuriuos surado vokiečių pirklys Heinrichas Šlymanas (*Schlieman*) Mikėnų karalių kapuose. Archajinis menas žavi gausiai eksponuojamomis monumentaliomis įkapių amforomis ir juodafigūrėmis vazomis, ant kurių stulbinamai tiksliai pavaizduotos net mažiausios siužeto detalės. Tuose vaizduose atsispindi senovės Graikijos istorija. Įdomi skulptūrų, sukurtų VII a. pr. Kr. – IV a. po Kr., kolekcija, marmuriniai reljefai, paminkliniai antkapiai ir marmurinės vazos. Muziejus turi senovės Egipto ir Romos laikų meno kolekcijų.

Kiti žymesni muziejai. Tai *Neapolio nacionalinis archeologijos muziejus*, kuris gali didžiuotis vertingu antikos eksponatų rinkiniu, kurie buvo atkasti Pompėjos ir Herkulanumo miestuose; *Meksiko antropologijos muziejus* ir *Limos nacionalinis archeologijos ir antropologijos muziejus* eksponuoja ikikolumbinės P. Amerikos civilizacijų (actekų, majų, inkų, mošių, naskų, čimų ir kt.) meno rinkinius; tai *Uždrausto miesto Pekine muziejus*, senosios Kinijos kultūros relikty saugykla; *Irano nacionalinis muziejus* Teherane saugo senosios Persijos kultūros vertybes ir archeologinius radinius; Japonijos istorija atsispindi *Kioto nacionalinio muziejaus* eksponatuose.

Lietuvos žymūs muziejai

Lietuvos nacionalinis muziejus – pagrindinė Lietuvos istorinio paveldo įstaiga Vilniuje. Čia kaupiami, saugomi, tiriami, restauruojami, konservuojami ir eksponuojami svarbiausi valstybės istorijos vertybių rinkiniai. Yra profilinei Archeologijos, Viduramžių archeologijos, Etninės kultūros, Istorijos, Naujauusiųjų laikų istorijos, Ikonografijos ir Numizmatikos skyriai. Čia saugoma apie 1 066 tūkst. eksponatų.

Muziejaus ištakos – 1855 m. Vilniuje įkurtas Senienų muziejus. Jo pagrindą sudarė E. Tiškevičiaus kolekcija: monetos, medaliai, seni atlasai, raižiniai, portretai, archeologiniai radiniai ir specializuota 3 tūkst. knygų biblioteka. Po 1863 m. sukilimo muziejus pertvarkytas į Viešąją biblioteką, o dalis eksponatų išvežta į N. Rumiancevo muziejų Maskvoje. 1919 m. įkurtas Istorijos-etnografijos muziejus. Tačiau okupavus lenkams buvo nutraukta jo veikla. 1941 m. buvusio muziejaus rinkiniai buvo perduoti Lietuvos mokslų akademijai ir jų pagrindu įkurti Etnografijos ir Istorijos muziejai. 1954 m. juos sujungus, sukurtas Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejus. Pavyko atgauti dalį į Rusiją išvežtų eksponatų. 1967 m. muziejus įsikūrė Vilniaus pilių teritorijoje (Naujojo arsenalo pastate). 1992 m. muziejui perduoti reorganizuotų Ateizmo (1961–1992) ir LTSR revoliucijos (1948–1992) muziejų eksponatai. Jis pradėtas formuoti kaip įvairias gyvenimo sritis atspindintis Lietuvos istorijos muziejus ir 1996 m. jam suteiktas nacionalinės įstaigos statusas.

Šiuo metu muziejus turi 8 padalinius: 1) *Naujajame arsenale* veikia Lietuvos istorijos ir etnografijos kultūros ekspozicija; 2) *Senajame arsenale* – Lietuvos proistorės ir senosios Lietuvos istorijos ekspozicija; 3) *Gedimino kalno pilies bokšte* – Pilies ikonografijos ir ginklų ekspozicija; 4) *Vilniaus gynybinės sienos bastėjoje* – Vilniaus gynybinės sienos ir ginklų ekspozicija; 5) *Signatarų namuose* – Vasario 16 d. signatarų ekspozicija; 6) dailininko K. Varnelio namuose-muziejuje – jo kūrybos kolekcija; 7) *V. Kudirkos muziejuje* (Kudirkos Naumiestyje) – laikraščio *Varpas* ir spaudos draudimo ekspozicija; 8) *Aušrininko J. Šliūpo memorialinėje sodyboje* (Palangoje) – pirmojo Palangos miesto

burmistro ir *Aušros* istorijos ekspozicija. Muziejus kasmet organizuoja etnografijos, istorijos ir archeologijos ekspedicijas, konferencijas; užsiima edukacine veikla; leidžia keletą tęstinių leidinių. 2008 m. muziejų aplankė daugiau kaip 246 tūkst. žmonių.

Genocido aukų muziejus (Aukų g. 2A, Vilnius) įsteigtas Lietuvos Respublikos kultūros ir švietimo ministro bei *Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos* prezidento 1992 m. spalio 14 d. įsakymu. Jis įrengtas tame pačiame pastate, kuriame nuo 1940 m. iki 1991 m. rugpjūčio gyvavo tarybinės represinės institucijos – NKVD ir NKGB bei MGB, kuri vėliau pavadinta KGB. Muziejus unikalus tuo, kad yra vienintelis buvusiose tarybinėse respublikose ir įkurtas ten, kur buvo KGB būstinė. 1997 m. muziejus reorganizuotas ir perduotas *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui*. Jo uždavinys – rinkti, saugoti, tyrinėti ir propaguoti istorinę-dokumentinę medžiagą, atspindinčią komunistinio režimo vykdymo Lietuvos gyventojų fizinio ir dvasinio genocido formas, metodus, pasipriešinimo režimui būdus ir metodus. Muziejaus direktorius – Eugenijus Peikštenis (baigė VVPI Istorijos-pedagogikos fakultetą). Muziejaus fonduose yra sukaupta per 100 tūkst. eksponatų, t. y. nuotraukų, partizanų ir pogrindininkų leidinių bei dokumentų, tremtinių laiškų, čekistų dokumentinės medžiagos, įvairių daiktų, kalėjimo baldų, garso ir vaizdo medžiagos ir pan.

Trakų istorijos muziejus (Kęstučio g. 4, Trakai) įkurtas 1948 m. kaip Trakų kraštotyros muziejus. 1961 m. atrestauruota Salos pilis buvo perduota muziejui. Šiuo metu čia sukaupta apie 300 tūkst. eksponatų: stiklo porceliano, pypkių, spaudų, kartografijos, numizmatikos, raštijos ir kt. kolekcijų. Unikalūs karaimų kultūros ir archeologijos eksponatų rinkiniai. Nuo 1992 m. muziejui vadovauja VVPI (dabar VPU) Istorijos-pedagogikos fakulteto auklėtinis Virgilius Poviliūnas. Muziejų 2008 m. aplankė maždaug 360 tūkst. žmonių.

Valstybinis Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus-rezervatas (Kernavė, Širvintų r.). Šiuo metu tai neįkainojamas archeologijos, istorijos ir gamtos paminklų kompleksas. Rezervatas įkurtas 1989 m. 199,2 ha plote. Kernavės praeitimi susidomėta XIX a. viduryje. Piliakalnius ir apylinkių pilkapynus

kasinėjo broliai E. ir K. Tiškevičiai, A. Plateris ir kt. Sistemingus archeologinius kasinėjimus ir tyrimus nuo 1979 m. atlieka Vilniaus universiteto archeologai. Dabar žinoma, kad pirmieji gyventojai Kernavės apylinkėse įsikūrė jau IX–VIII tūkstantmetyje pr. Kr. XIII a. senoji Kernavė tapo feodaliniu miestu, kurio gynybinį branduolį sudarė keturi piliakalniai. Šalia feodalinės tvirtovės, piliakalnių papėdėje, Pajautos slėnyje, išaugo amatininkų ir pirklių kvartalai. Muziejuje eksponuojama unikali archeologinė medžiaga, kuri atskleidžia daugiatūkstantmetę Kernavės istoriją.

Lietuvos jūrų muziejus Klaipėdoje. Jo tikslas – saugoti, kaupti ir propaguoti Lietuvos jūrinį paveldą, puoselėti jūrines tradicijas, skleisti gamtosaugos idėjas. Muziejus, be jūrų faunos ir etnografinės žvejybos eksponatų, turi *Laivybos istorijos skyrių*, kur atsispindi lietuvių laivyba nuo senovės iki šių dienų, supažindina su pasauline laivybos istorija ir pamario žvejybos tradicijomis. Gausi įvairiausių laivų maketų kolekcija. Muziejaus fondą 2008 m. sudarė apie 80 tūkst. eksponatų (iš jų 20 tūkst. vienetų kriauklių kolekcija). Tai gausiausiai lankomas muziejus Lietuvoje – 2008 m. jį aplankė per 545 tūkst. žmonių.

Vytauto Didžiojo karo muziejus (K. Donelaičio g. 64, Kaunas) pradėtas kurti 1919 m. ir atidarytas 1921 m. vasario 16 d. O 1922 m. vasario 16 d. jį muziejaus bokštą buvo įkeltas *Laisvės varpas*, padovanotas JAV lietuvių. Muziejus kaupia ir eksponuoja ginklus, pulkų vėliavas, paveikslus, archeologinius radinius ir kitus eksponatus, kurių fonduose yra sukaupta apie 225 tūkst. vienetų. Ypač vertingomis laikomos *Lituanicos* transatlantinio skrydžio relikvijos, pirmojo Lietuvos kariuomenės vado generolo Silvestro Žukausko ir kitų kariuomenės kūrėjų asmeniniai ginklai ir daiktai; Antrojo pasaulinio karo, 1944–1953 m. Lietuvos partizanų kovų, numizmatikos kolekcijos. Mokslinėje muziejaus bibliotekoje sukaupta apie 15 tūkst. leidinių. Muziejuje yra 7 skyriai: *Archeologijos, LDK karybos istorijos, Karybos istorijos, Naujausių laikų karybos istorijos, Ryšių su visuomene, Rinkinių apskaitos ir apsaugos*. Pirmasis muziejaus direktorius ir jo įkūrėjas – generolas Vladas Nagevičius, vadovavęs 1921–1940, 1941–1944 m.

Kauno apskrities pedagoginis muziejus (Vytauto pr. 52, Kaunas) savo saugyklose turi sukaupęs apie 38 tūkst. eksponatų, atspindinčių ilgaamžę Lietuvos švietimo istoriją nuo XIII a. iki 1990 m. Čia galima išvysti tradicines vitrinas, mokyklų iliustracijas-maketus, interaktyvius baldus, originalias vaizdo projekcijas. Muziejaus salėse eksponuojama XVIII–XIX a. lituanistinė literatūra, vadovėliai, mokinių sąsiuviniai, mokyklinis varpelis, rašalinės ir kt. mokykliniai daiktai, demonstruojamas slaptos mokyklos maketas. Be to, lankytojui pristatomi XX a. pr. nacionalinės mokyklos kūrimosi laikotarpio iliustruojantys dokumentai, nuotraukos, pirmųjų švietimo draugijų veiklos nuostatai ir reti vadovėliai, gausi 1918–1940 m. mokymo priemonių kolekcija, unikalūs XX a. 5–9 dešimt. tarybinės švietimo sistemos dokumentai, politiškai ideologizuota mokomoji literatūra, įvairūs moksleivių mokykliniai daiktai, pagrindinė Lietuvos spauda ir kt. eksponatai. Lankytojams pristatoma ir virtuali galerija, įamžinanti švietimo istoriją.

„Aušros“ muziejus (Vytauto g. 89, Šiauliai) įkurtas 1923 m., o pirmąją savo ekspoziciją atidarė 1928 m. Jis iš kitų Lietuvos muziejų išsiskiria savo tradicijomis ir įvairove. Muziejuje yra 7 specializuoti skyriai: *Archeologijos*, *Dailės*, *Etnografijos*, *Fotografijos*, *Istorijos*, *Naujausios istorijos* ir *Technikos istorijos*. Juose saugoma daugiau kaip 220 tūkst. eksponatų, atspindinčių Šiaurės Lietuvos ir Šiaulių regiono istoriją, kultūrą, etninį paveldą ir kt. Yra įrengtos 7 ekspozicijos: *Aušros alėjos rūmuose* – istorijos, etnografijos ekspozicijos; *Venslauskų namuose* – dailės bei S. ir K. Venslauskų asmeninė ekspozicija; *Fotografijos muziejuje* – fotografijos istorijos (vienintelė Lietuvoje) ekspozicija; poeto Jovaro name – J. Krikščiūno-Jovaro memorialinė ir literatūrinė ekspozicija; *Dviračių muziejuje* – dviračių ekspozicija; *RTV muziejuje* – garso ir vaizdo atkūrimo priemonių ekspozicija; *Žaliūky vėjo malūne* – malūnų įrangos ekspozicija. Muziejui priklauso Ch. Frenkelio rūmai, Pakruojo dvaro rūmai, D. Poškos Baubliai ir Žiemgalos muziejus Žeimelyje.

Žemaičių muziejus „Alka“ (Muziejaus g. 31, Telšiai) įkurtas 1932 m. Jo uždavinys – rinkti, saugoti, restauruoti, tirti, eksponuoti bei populiarinti Žemaitijos krašto materialinės ir dvasinės kultūros bei gamtos objektus. Sukaupta

archeologijos, etnografijos, numizmatikos, liaudies meno spaudinių, rankraščių, fotografijų, profesionaliojo meno ir kt. rinkinių daugiau kaip 62 tūkst. eksponatų. Muziejaus fonduose per 70 tūkst. dokumentų iš dvarų archyvų, apimančių XVI–XX a. Saugoma apie 15 tūkst. fotonegatyvų. Muziejaus biblioteka turi apie 12 tūkst. leidinių. Ypač vertingi tapybos, grafikos, skulptūros ir taikomosios dailės kolekcijos; renesanso, baroko ir klasicizmo stiliaus baldai, patekę į muziejų 1940–1941 m. iš Žemaitijos dvarų. Surinkta ypač vertinga senoji medinių skulptūrų kolekcija.

Lietuvos sporto muziejus (Muziejaus g. 7, 9, Kaunas) veikia nuo 1991 m. (iki 2006 m. veikė kaip Karo muziejaus padalinys). Jo rinkinius sudaro daugiau nei 6 tūkst. eksponatų, kurie atskleidžia Lietuvos sporto istoriją. Daugiausia vietos skiriama populiariausiai Lietuvos sporto šakai – krepšiniui. Muziejuje eksponuojama 1986 m. krepšinio komandos „Žalgiris“ iškovota Argentinoje Džonso taurė, garsių krepšininkų, tarp jų M. Paulausko ir A. Sabonio, asmeniniai daiktai. Neužmirštos ir tokios sporto šakos kaip futbolas, rankinis, boksas, plaukimas, irklavimas ir kt. Muziejuje pasakojama apie lietuvių sportininkų gyvenimą išeivijoje ir tremtyje, lietuvių sporto laimėjimus, pasiekas gyvenant emigracijoje. Čia saugomos asmeninės kolekcijos (nuotraukos, medaliai, žaidynių apranga, diplomai ir kt.). Be to, muziejuje veikia Jono ir Jadvygos Ramauskų cirko istorijos ekspozicija.

Lietuvos banko muziejus (Maironio g. 25, Kaunas) daugiausia dėmesio skiria Lietuvos banko ir nacionalinės valiutos – lito – istorijai; lankytojiui pristatomas ilgas šalies finansų ir bankininkystės raidos laikotarpis: nuo pirmųjų lietuviškų pinigų – sidabro lydinių – atsiradimo XIII a. iki Nepriklausomybę atkūrusios valstybės finansų sistemos kūrimo. Lankytojai gali pamatyti pinigų gamybos priemonės, į apyvartą išleistų monetų projektus, bandinius, atsiskaitymo ir mokėjimo priemone netapusius banknotus ir kt.

Istorikams svarbus **Arklio muziejus** (Niūronių k., Anykščių r.), įkurtas 1978 m., nuo 1992 m. A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus Anykščiuose filialas. Čia saugoma daugiau kaip 4 tūkst. eksponatų: arkliniai žemdirbystės padargai, kalvių įrankiai, senoviniai krepšiai, arklių

gadinės transporto priemonės – iš visos Lietuvos surinkti vežimai. Taip pat surinktos knygos, pašto ženklai ir ženklukai apie arklį. Nušviestas arklio vaidmuo žmogaus gyvenime, arklio evoliucija, rūšys, jų paplitimas. Muziejaus entuziastas – VPU istorijos specialybę įgijęs Audrius Laskauskas.

Lietuvos etnokosmologijos muziejus (Kulionių k., Molėtų r.) įsikūręs 1990 m. Tai pirmas ir kol kas vienintelis tokio pobūdžio muziejus pasaulyje, veikiantis visą parą. Muziejaus pastatų kompleksą sudaro stebėjimo aikštelė ir astronominis kupolas, teleskopas, ekspozicinė galerija, renginių salė, administracinis korpusas. Muziejaus veiklos erdvė – žmogaus ir žmonijos ryšiai su kosminiu pasauliu: emociniai – per meną; dvasiniai – per asmeninius išgyvenimus ir religijas; etniniai – per tautos verbalinį, apeiginį, materialinį paveldą; pažintiniai – per mokslą; pragmatiniai – per kosmonautiką; ryšiai su nežemiškos kosminės kilmės protu – žmogaus pastangos rasti į save panašius ir t. t. Muziejaus lankytojai gali susipažinti su astronomijos atspindžiais istorijoje ir kultūroje. Pagrindinė muziejaus mokslinio darbo tema – lietuvių etnoastronomija ir archeoastronomija.

Unikalus **Grūto parko muziejus** (Grūtas, Druskininkai) – tarybinio laikotarpio skulptūrų muziejus netoli Druskininkų, įkurtas 1998 m. ir užimantis 20 ha plotą. Tokio pobūdžio muziejus, berods, vienintelis Europoje. Čia galima rasti nuo 1989 m. demontuotus ir išsaugotus žymių Lietuvos skulptorių darbus, skirtus Leninui, Stalinui, Kapsukui, Karoliui Požėlai, Marytei Melnikaitei ir kt. Yra gausiai eksponuojama tarybinių bareljefų, paminklinių akmenų, biustų, mozaikų ir kitokių paminklinių relikvų, atvežtų iš Lietuvos miestų ir miestelių. Iš viso muziejus turi apie 30 tūkst. eksponatų. Tai kelių dešimtmečių ideologizuoto turinio lietuviškosios monumentalistikos paveldas. Šie tragiško lietuvių tautai tarybinio laikotarpio primesti stabai ir simboliai mums atskleidžia istorinę tiesą apie sovietinę okupaciją Lietuvoje. Parke veikia informacinis centras su dokumentinių filmų kino sale ir tarybinio meno dailės galerija, kuri įsikūrusi mediniame pastate, primenanti tarybinio laikotarpio kultūros namus. Čia surinkti kūriniai parodo tarybų valdžios Lietuvoje vykdytos vadinamosios monumentaliosios propagandos mastą. Parkas labai gausiai lankomas. Tai privatus verslininko V. Malinausko muziejus.

Lietuvoje yra nemažai **kraštotyros muziejų**, iš kurių verta paminėti: *Nalšios muziejų* Švenčionyse, turintį per 50 tūkst. eksponatų; *Ukmergės kraštotyros muziejų*, sukaupusį 23 tūkst. eksponatų; *Pasvalio krašto muziejų* ir kt.

Būtina paminėti ir Lietuvos mokyklų **muziejus**, kurių 2002 m. veikė 234, iš jų 127 mokyklos istorijos ir 107 kraštotyros muziejai. Pirmieji mokyklų muziejai pradėjo kurtis 1966–1969 m. Atgimimo metais keitėsi mokyklų muziejų veiklos pobūdis: tarybinę ideologiją šlovinusieji savaime sunyko, o įsikūrė nauji, kurie daugiausia dėmesio skiria senosioms liaudies tradicijoms ir papročiams išsaugoti. Ekspozicijose ir fonduose kaupiama medžiaga apie mokyklą ir gyvenamosios vietovės istoriją, medžiaga apie tremtį ir rezistenciją, daug vietos užima etnografiniai, buities eksponatai ir meno kūriniai. Muziejuose sukaupta medžiaga padeda moksleiviams įgyti pirmuosius mokslinio darbo įgūdžius, reikalingus rengiant projektus ar referatus.

Studentai istorikai neturi apsiriboti tik žiniomis apie Lietuvos svarbesnius muziejus ar juos aplankyti. Muziejai – tai tam tikros mokslo įstaigos, kur kataloguojamos, aprašomos ir saugomos turimos istorinės vertybės. Muziejų fondai yra prieinami mokslo darbuotojams. Taigi, studentai rašydami savo kursinius, bakalauro ar magistro darbus taip pat turėtų praktiškai pasinaudoti muziejų sukauptais eksponatais. Istorijos fakulteto dekanatas tarpininkauja tarp studento ir muziejaus: parengia prašymą muziejaus vadovybei, kuriame nurodo, kokia tema domisi studentas ir kokia medžiaga jam reikalinga darbui parašyti.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Muziejaus istorija ir jo reikšmė istorijos studijoms.
2. Kokie yra žymiausi pasaulio muziejai ir vertingiausi jų eksponatai?
3. Kokie yra žymiausi Lietuvos muziejai ir jų vertingiausi eksponatai?

ISTORIJS MOKSLO STUDIJŲ IR TYRIMO CENTRAI LIETUVOJE

Lietuvos Respublikoje 1918–1940 m. istorikus rengė *Vytauto Didžiojo universiteto* Kaune *Teologijos-filosofijos fakulteto* Filosofijos skyrius; Tarybų Lietuvoje (iki 1990 m.) istorikai buvo rengiami *Vilniaus V. Kapsuko universitete* ir *Vilniaus valstybiniame pedagoginiame institute*. Šiandieninėje Lietuvoje penkiuose universitetuose yra rengiami profesionalūs istorikai, vykdomos istorijos studijos keliomis pakopomis (bakalauras, magistras ir doktorantas), atliekami moksliniai tyrimai. Pagrindinė istorijos mokslo kalvė – tai *Lietuvos istorijos institutas*. Išskirtinis tyrimų centras – *Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras*. Be to, *Riomerio universitete* yra *Teisės istorijos katedra*, kurios darbuotojai tyrinėja Lietuvos teisės istorijos klausimus. Informacija, pateikiama apie dėstytojus ir dėstomus dalykus, paimta iš 2006–2010 m. įvairių šaltinių.

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas (Universiteto g. 7)

Istorijos katedra, kaip atskiras Vilniaus universiteto padalinys, buvo įkurta 1783 m. XIX a. pirmojoje dekadaje pradėjo gyvuoti Vilniaus istorijos mokykla. Po universiteto atkūrimo XX a. egzistavo 6 istorijos katedros. Tačiau atskiras Istorijos fakultetas Vilniuje įkurtas tik 1968 m., padalinus iki tol egzistavusį *Istorijos ir filologijos fakultetą* į du. Dekanais dirbo docentai Klemensas Semaška, Klemensas Sinkevičius, Vytautas Leščius, Alfredas Bumblauskas. Nuo 2002 m. iki dabar – prof. dr. Zenonas Butkus.

Mokslinis ir pedagoginis personalas – 48 darbuotojai (iš jų 6 profesoriai). Studentų skaičius daugiau kaip 1 000 studijuojančiųjų. Istorijos fakultetas siūlo *Archeologijos*, *Istorijos* ir *Kultūros istorijos ir antropologijos* bakalauro programas bei *Archeologijos*, *Istorijos* ir *Paveldosaugos* magistro programas.

Šiuo metu veikia keturios katedros:

1. **Archeologijos katedros** (įkurta 1990 m. kaip *Archeologijos-etnografijos katedra*, o nuo 1993 pervadinta dabartiniu pavadinimu) vedėjas doc. dr. Algimantas Merkevičius. Katedroje dirba profesoriai Mykolas Michelbertas ir Albinas Kuncevičius; docentai Aleksiejus Luchtanas, Gintautas Vėlius ir Valdemaras Šimėnas; dėstytojai dr. Egidijus Šatavičius ir kt. Pagrindinė katedros mokslinių tyrimų tema – *Lietuvos tūkstantmetis: nuo gentinės epochos iki pirmųjų raštų*.
2. **Senovės ir viduramžių istorijos katedros** (įkurta 1990 m.) vedėjas doc. dr. Rimvydas Petrauskas. Katedroje dirba profesorė Irena Valikonytė, docentai Stanislovas Pamerneckis ir Jolanta Karpavičienė; dėstytojai dr. Vydas Dolinskas, dr. Liudas Jovaiša, dr. Eugenijus Saviščevas ir kt. Pagrindinė katedros tyrimų tema – *LDK visuomenė XIV–XVIII a.* Katedros dėstytojai dalyvauja atliekant ir publikuojant *Lietuvos Metrikos* tyrimus.
3. **Naujosios istorijos katedros** (įkurta 1993 m.) vedėjas prof. dr. Zenonas Butkus. Katedroje dirba docentai Algirdas Jakubčionis, Algis Povilas Kasperavičius, Saulius Kaubrys, Arūnas Streikus, Ramojus Kraujelis, Arūnas Vyšniauskas; dėstytojai dr. Audrius Abromaitis, dr. Ryšard Gaidis, dr. Dalia Bukelevičiūtė ir kt. Katedra turi 7 doktorantus (2009 m.). Pagrindinė katedros tyrimų tema – *XIX–XX amžių Lietuva ir kaimynai: etniniai, politiniai, kultūriniai konfliktai ir dialogai*.
4. **Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedros** (įkurta 1993 m.) vedėjas prof. dr. Alfredas Bumblauskas. Katedroje dirba profesoriai Tamara Bairašauskaitė ir Dalia Marcinkevičienė; docentai Eligijus Raila, Rasa Čepaitienė, Genutė Kirkienė, Nerijus Šepetys, Irena Vaišvilaitė, Rūta Šermukšnytė, Aurimas Švedas ir kt. Katedra turi 6 doktorantus (2009 m.). Pagrindinė katedros tyrimų tema – *Lietuvos istorija: nuo politinių įvykių prie socialinės ir kultūros istorijos bei sociokultūrinės antropologijos*.

Istorijos fakultete veikia *Kultūrinių bendrijų studijų centras* (direktorius doc. dr. Grigorijus Potašenko), *Statutų ir metrikos grupė* prie *Senovės ir viduramžių istorijos katedros*.

Fakulteto darbuotojai publikuoja mokslinius straipsnius, studijas ir monografijas; skaitytų pranešimų konferencijose rinkinius (pavyzdžius galima rasti VU internete), leidžia tęstinį mokslinį leidinį *Lietuvos istorijos studijos* (jau išleisti 22 tomai) ir nuo 1999 m. tęstinį leidinį *Archaeologia Lituana*.

Fakultete dirbo Lietuvoje žinomi istorikai: profesoriai Konstantinas Jablonskis, Ignas Jonynas, Juozas Žiugžda, Juozas Jurginis, Bronius Dundulis, Pranutė Dundulienė, Kostas Navickas, Leonas Mulevičius, Stanislovas Lazutka, Mečislovas Jučas, Edvardas Gudavičius ir kt.

Istorijos bakalaurams dėstomi dalykai: studijų įvadas, antropologijos mokslų įvadas, ankstyvoji LDK istorija, vėlyvoji LDK istorija, Lietuvos istorija (XIX–XX a. pr.), XX a. Lietuvos istorija, senovės istorija, vidurinių amžių istorija, naujųjų amžių istorija, naujausiųjų laikų istorija, Lietuvos istorijos istoriografija, LDK istorijos XIV–XVI a. šaltiniai, LDK istorijos XVII–XVIII a. šaltiniai, LDK lotyniškoji kalba ir raštija, istorijos tyrimo metodai, LDK gudu paleografija, pagalbinių istorijos mokslai, Lietuvos architektūros istorijos įvadas, disidentinis judėjimas TSRS ir Rytų Europoje, *Šaltasis karas* ir Vidurio Europos valstybės, istorija ir geopolitika, krikščionybės istorijos įvadas, Lenkijos istorija, Rusijos istorija, TSRS istorija, savivalda Lietuvoje 1918–1940 m., XIX–XX a. Lietuvos istorijos šaltiniai. Rengiami ir ginami kursinis bei bakalauro darbai.

Archeologijos bakalaurams dėstomi dalykai: archeologijos įvadas, akmens amžius, senasis geležies amžius, vėlyvasis geležies amžius, vidurinis geležies amžius, viduriniųjų amžių archeologija, žalvario ir ankstyvasis geležies amžius, archeologinių radinių pirminis konservavimas ir restauravimas, archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje istorija, archeologinių kasinėjimų metodika, baltų fizinė antropologija, Latvijos archeologija, Lietuvos numizmatikos įvadas, rytų baltų genčių archeologija, Vakarų Europos archeologija ir kt. Rengiami ir ginami kursinis bei bakalauro darbai.

Kultūros istorijos ir antropologijos bakalaurams dėstomi dalykai: studijų įvadas, civilizacijų istorijos pagrindai, Europos civilizacijos istorijos įvadas, globalinė istorija, istorijos filosofija, istoriografijos paradigmos, Lietuvos etnografijos pagrindai, Lietuvos kultūros istorijos pagrindai, Lietuvos sociokultū-

rinės istorijos įvadas, Vidurio ir Rytų Europos istorija, archyvistikos įvadas, etniškumas ir nacionalizmas, informacijos prezentacija, istorijos didaktika, muzeologijos įvadas, sovietologijos teorijos, sociokultūrinė mažumų istorija ir antropologija, karaimų studijų įvadas, totorių studijų įvadas, žydai Lenkijos-Lietuvos Respublikoje, kultūrinis turizmas, kultūros ekonomika, paveldo saugos įvadas, LDK miestų istorija, Lietuvos heraldika, kasdienybės istorija, biografika, idiš kultūra Lietuvoje, žydų aškenazių civilizacija, komparatyvinis Lietuvos kultūrinių bendrijų folkloras ir kt. Rengiami ir ginami kursiniai bei bakalauro darbai.

Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultetas

(T. Ševčenkos g. 31)

Istorijos fakultetas įkurtas 1944 m. kaip *Vilniaus pedagoginio instituto* fakultetas. 1975–1989 m. jis buvo vadinamas *Istorijos-pedagogikos fakultetu* (plačiau apie fakulteto istoriją žr. leidinyje *Vilniaus pedagoginis universitetas (1935–1995 metai)*. Vilnius, 1995). Dekanais dirbo: doc. Jonas Laužikas, Adomas Juškaitis, Vincas Martinkėnas, doc. Algirdas Rakūnas, doc. Abelis Stražas, doc. Zenonas Pilkauskas, doc. Mykolas Michelbertas, doc. Zenonas Bajoriūnas, doc. Albinas Visockis, doc. Vida Kniūraitė, prof. Eugenijus Jovaiša (antrą kartą). Šiuo metu prodekanais dirba doc. Sandra Grigaravičiūtė ir dr. Deimantas Karvelis. Fakultete veikia 4 katedros (viena iš jų *Katalikų tikybos*), fakultetui pavaldus *Istorijos didaktikos centras*. Prie katedrų veikia 4 tyrimų centrai ir 3 metodiniai kabinetai.

Mokslinis pedagoginis personalas – 31 darbuotojas (iš jų 5 profesoriai). Studentų, studijuojančių stacionaro ir neakivaizdinio skyriuose, – 520. Istorijos fakultetas siūlo *Istorijos* ir *Taikomosios istorijos* bakalauro studijų programas bei *Lokalinės istorijos* magistro studijų programą. Vienintelis VPU teikia *istorijos bakalauro kvalifikacinį laipsnį ir mokytojo kvalifikaciją*.

- 1. Baltų proistorės katedros** (įkurta 1991 m.) vedėjas doc. dr. Arvydas Malonaitis (nuo 2009 m.). Katedroje dirba profesoriai Libertas Klimka ir akademikas Eugenijus Jovaiša; docentai Ilona Vaškevičiūtė ir Jonas

Mardosa bei lektorius dr. Manvydas Vitkūnas. Katedros mokslinio darbo tematika – *Baltų visuomenės ir Lietuvos istorijos raidos bruožai (nuo seniausių laikų iki šių dienų)*. Katedros nariai – aktyvūs kompiuterinių technologijų taikymo istorijos moksle darbuotojai. Jie dalyvavo kuriant kompaktines plokštes *Lietuva iki Mindaugo, 1999; Gimtoji istorija. Nuo 7 iki 12 klasės, 2002; Įdomioji Lietuvos istorija, 2004* ir kt.

- 2. Lietuvos istorijos katedros** (1988 m. įkurta kaip *Lietuvos TSR istorijos katedra*, o nuo 1989 m. suteiktas dabartinis pavadinimas) vedėjas doc. dr. Robertas Jurgaitis. Katedroje dirba profesoriai Liudas Truska, Aivas Ragauskas ir Raimonda Ragauskienė, dėstytojai dr. Valdas Selenis, dr. Deimantas Karvelis, Vida Girininkienė, Žydrūnas Mačiukas, Mindaugas Tamošaitis ir Vygintas Stancelis. Mokslinio darbo tyrimų kryptys – *XX a. Lietuvos istorijos mokslas; Taikomoji istorija (lokalinės istorijos tyrimai); Lietuvos parlamentarizmo istorija*. 2002 m. įkurtas *Taikomųjų istorijos tyrimų centras*. Katedra kuruoja tęstinį mokslinį leidinį *Vilniaus istorijos metraštis*.
- 3. Visuotinės istorijos katedros** (įkurta 1945 m.) vedėjas prof. dr. Juozas Skirius. Katedroje dirba docentai Vida Kniūraitė, Vida Pukienė, Edvardas Kriščiūnas, Rasa Butvilaitė, Romualdas Juzefovičius, Darius Alekna, Arturas Mickevičius, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė bei dėstytojai Povilas Spurgevičius ir Tomas Baranauskas. Mokslinio darbo tyrimų kryptys: 1. *Lietuvos politikos, mokslo, kultūros ir švietimo ryšiai su užsienio valstybėmis nuo seniausių laikų iki šių dienų*; 2. *Visuotinė istorija Lietuvos kultūroje*. Katedrai pavaldus nuo 2007 m. veikiantis *Visuotinės ir Lietuvos istorijos ryšių tyrimo centras*, kuris leidžia tęstinį mokslinį leidinį *Historia universalis in Lithuania*.
- 4. Istorijos didaktikos centro** (įkurtas 2008 m. vietoj *Istorijos didaktikos katedros*) vadovas doc. dr. Benediktas Šetkus. Centre dirba docentai Sandra Grigaravičiūtė ir Stanislovas Stašaitis, dėstytojai Andrius Porutis ir Juozas Klapatauskas. Mokslinio darbo tyrimai tiesiogiai susieti su istorijos mokymo problematika. Centro nariai rengia mokymo ir me-

todines priemones, palaiko ryšius su istorijos mokytojais ir su istorijos
didaktikos specialistais užsienyje.

Istorijos fakultetas leidžia periodinį (4 numeriai per metus) mokslo darbų
žurnalą *Istorija* (redakcinės kolegijos pirmininkas prof. E. Jovaiša). 2009 m.
išėjo 76 numeris.

Istorijos fakultete dirbo žinomi Lietuvoje istorikai: profesoriai ir habilituoti
daktarai Bronius Dundulis, Bronius Untulis, Michaelis Helzeris, Abelis Stražas,
Rokas Varakauskas, Stasys Abramauskas, Leonas Bičkauskas-Gentvila, Aldona
Gaigalaitė, Mykolas Michelbertas, Juozas Lakis, Konstantinas Surblys, Aldona
Prašmantaitė, Tamara Bairašauskaitė, Alvydas Nikžentaitis, Juozas Algimantas
Krikštopaitis; docentai Juozas Galvydis, Vincas Martinkėnas, Nijolė Barysienė,
Vytautas Venckus, Giedrė Niunkienė, Alfonsas Eidintas, Zenonas Pilkauskas,
Antanas Šenavičius, Feliksas Sliesoriūnas, Jūratė Kiaupienė, Albinas Visockis,
Romas Batūra, Rimantas Miknys, Arvydas Anušauskas ir daugelis kitų. Tikslin-
ga priminti nelaipsniuotus dėstytojus kaip teisės istoriką Vytautą Raudeliūną,
šaltiniotyryninką Romą Šalūgą, muziejininką Viktorą Marengolcą, vadovėlių
autorių Evaldą Bakonį ir kt.

Studentams bakalaurams siūlomi kai kurie *specialybės dalykai*: istorijos
studijų įvadas, istorijos filosofija, specialieji istorijos mokslai ir metodai, isto-
rijos teorija ir metodologija, etnologijos įvadas, archeologijos pagrindai, klio-
metrija, laiko istorija, Europos proistorė, baltų proistorė, senovės civilizacijų
istorija, baltų mitologija ir religija, vidurinių amžių istorija, Lietuvos istorija iki
XVI a., naujųjų laikų Lietuvos istorija (XVI–XVIII a.), pasaulio naujųjų laikų isto-
rija (XVI–XVIII a.), istorinė kultūra, istorijos didaktika, pasaulio architektūros
istorija, pasaulio dailės istorija, Lietuvos XIX–XX a. pr. istorija, pasaulio moder-
nioji XIX–XX a. pr. istorija, mokslo ir technikos istorija, pasaulio naujausiųjų
laikų (1918–1945 m.) istorija, Lietuvos XX a. istorija, komunizmo politinė raida
XX a. antrojoje pusėje, šiuolaikinio pasaulio istorija, Rusijos istorija, Skandi-
navijos šalių istorija, fašizmas ir nacizmas Europoje XX a. pirmojoje pusėje,
stalinizmas ir jo raida, Lietuvos gyventojų migracija XIX–XX a., Lietuvos sąjū-
džio istorija, Lietuvos istorijos mokslo raida XIX–XX a., Vilniaus miesto istorija,

istorinis humoras, šiuolaikinis istorinis filmas ir kt. Be to, Taikomosios istorijos studijų studentai išklauso atskiras Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos istorijas skirtingais laikotarpiais. Studentai rašo kursinius (2) darbus, rengia bakalaurnį darbą ir jį gina.

Lietuvos lokalsios istorijos magistrams siūlomi tokie **specialybės dalykai**: lokalinės istorijos teorija, Lietuvos lokalinės istorijos šaltiniai ir istoriografija, lokalinės istorijos tyrimų metodai, Lietuvos istoriniai regionai, atminties kultūra, personalinė istorija, šeimos istorija, bendruomenių istorija, Lietuvos lokalinės istorijos konstravimas, lokalinės istorijos vadyba, istorinis turizmas, lokalinės istorijos edukacija ir prezentacija. Studentai rengia ir gina magistro darbą.

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto

Istorijos katedra (K. Donelaičio g. 52)

VDU – aukštoji mokykla, tęsianti 1922 m. Kaune įkurto Lietuvos universiteto misiją.

Istorijos katedros (įkurtos 1989 m.) vedėjas doc. dr. Pranas Janauskas. Katedra siūlo nuolatinių studijų *Istorijos bakalauro* programą ir *Lietuvos istorijos ir Migracijos magistro* programas. 2010 m. bakalauro stacionaro ir neakivaizdines studijas buvo pasirinkę apie 280 studentų, o magistro studijas – 16 studentų. Katedroje dirba profesoriai Egidijus Aleksandravičius ir Zigmantas Kiaupa; docentai Vytenis Almonaitis, Rūstis Kamuntavičius, Vaida Kamuntavičienė, Jonas Vaičnonis; dėstytojai Kastytis Antanaitis, Linas Bulota, Marius Sirutavičius, Giedrius Janauskas ir kt. Talkininkavo ir toliau talkininkauja atvykstantys dėstytojai: prof. Alfredas Erikas Senas, prof. Edvardas Gudavičius, prof. Mečišlovas Jučas, prof. Antanas Tyla, prof. Liudas Truska, prof. Jūratė Kiaupienė, prof. Vytautas Merkys, prof. Bronius Genzelis, prof. Miloslavas Phrohas (Čekija), prof. Valdemaras Rezmeras (Lenkija), doc. Vacys Milius, doc. Antanas Kulakauskas, doc. Rimantas Miknys, doc. Zenonas Butkus, doc. Silvija Pocytė, doc. Arturas Mickevičius ir kt. Katedros tyrimų tematika: 1. *Tautos ir valstybės santykio Lietuvos ir kitų Vidurio Rytų Europos kraštų istorijoje tyrinėjimai*; 2. *Kauno miesto istorija*.

VDU istorikai turi bendrą doktorantūrą su *Lietuvos istorijos institutu*. 2010 m. disertacijos rengia 22 doktorantai. Nuo pat VDU atkūrimo jie leidžia (tęsiamą prieškario tradicija) tęstinį periodinį leidinį *Darbai ir dienos* (išleista 50 tomų), leidinio mokslinis redaktorius prof. E. Aleksandravičius, ir tęstinį leidinį *Kauno istorijos metraštis* (10 tomų), leidinio mokslinis redaktorius prof. Z. Kiaupa, kuris 2009 m. išleido mokslinę sintezę *Kauno miesto istorija iki 1795 m.*

Studentams siūlomi kai kurie **specialybės dalykai**: demokratijos istorija, Europos kultūros istorija, istorijos mokslo metodai, antikos ir viduramžių filosofija, antikos kultūros istorija, archeologija, etnologijos pagrindai, medievistika, modernioji istorija, tautosaka, mokslo filosofija ir metodologija, Europos istoriografija, istorijos šaltinių mokslas, Lenkijos istorija, lietuvių moderniosios tautos tapimas, Lietuvos geopolitika XVI–XVIII a., Lietuvos istoriografija, Lietuvos naujaisių laikų istorija, Lietuvos naujaisių laikų diplomatijos istorija, luominės visuomenės susiformavimas Lietuvoje, pagalbinių istorijos mokslai, Rusijos istorija, Šiaurės Europos šalių istorija, žydų tautos istorija, bažnyčios ir visuomenės santykiai Lietuvoje, archyvistika, lauko tyrimų metodika ir praktika bei kt. Rengiami ir ginami kursiniai bei bakalauro darbai.

Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto

Istorijos katedra (Herkaus Manto g. 84)

KU įkurtas 1991 m. Antrasis rektorius geografas ir istorikas prof. Stasys Vaitiekūnas (1993–2002 m.) – Vilniaus pedagoginio instituto auklėtinis. Dabartinis rektorius (nuo 2002 m.) prof. Vladas Žulkus yra povandeninės archeologijos specialistas.

Istorijos katedros (įkurtos 1993 m.) vedėjas doc. dr. Vygantas Vareikis. Katedra siūlo nuolatinių studijų *Istorijos bakalauro* programą ir *Baltijos šalių istorijos magistrantūros* programą. Studijuoja apie 80 jaunų žmonių. Katedroje dirba profesoriai Vladas Žulkus, Algirdas Girininkas, Rimantas Služinskas; docentai Silvija Pocytė, Audronė Bliujienė, Gintautas Zabiela, Vacys Vaivada, Nijolė Strakauskaitė ir kt. Talkininkavo ir toliau talkininkauja atvykstantys dė-

tytojai iš Vilniaus, Šiaulių bei Kauno universitetų ir Lietuvos istorijos instituto: Alvydas Nikžentaitis, Edvardas Gudavičius, Ingė Lukšaitė, Jūratė Kiaupienė, Zenonas Butkus, Rimantas Miknys, Rita Trimonienė, Stefanas C. Rowellas, Aivas Ragauskas, Arturas Mickevičius, Saulius Kaubrys, Darius Staliūnas ir kt. Katedros tyrimų tematika: 1. *Žydų, lenkų ir lietuvių santykiai nuo vidurinių amžių iki mūsų dienų*; 2. *Klaipėdos miesto ir regiono istorija*. Turi bendrą su Lietuvos istorijos institutu doktorantūrą. Nuo 1993 m. istorikai leidžia tęstinį leidinį *Acta Historica Universitatis Klaipedensis*.

Studentams siūlomi kai kurie **specialybės dalykai**: filosofijos istorija, įvadas į Europos studijas, politinės minties istorija, įvadas į istorijos studijas, Lietuvos istorija, Antikos istorija, Viduramžių Europos istorija, Naujųjų amžių istorija, Moderniųjų laikų istorija, istorijos filosofija, Lenkijos istorija, Vokietijos istorija, Rusijos istorija, Skandinavijos istorija, Latvijos ir Estijos istorija, Rytprūsių ir Mažosios Lietuvos istorija, genocido Europoje istorija, Vidurio Rytų Europos istorija XVI–XX a., Reformacija Lietuvoje ir Prūsijoje, paleografija, archeologijos įvadas, Žemaitijos istorijos problemos, Krikščionybės raida iki XVI a., Katalikų Bažnyčios istorija XVI–XX a., pagalbiniai archeologijos mokslai, istoriografija, etnologija, archyvistika, archeologijos tyrimų metodika, povandeninė archeologija, Klaipėdos miesto ir regiono istorija, Prūsijos archeologija, Lietuvos pilys viduramžiais, įvadas į sakinę istoriją ir kt. Rengiami ir ginami kursiniai bei bakalauro darbai.

KU veikia *Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas* (iki 2003 m. veikė *Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centras*, įkurtas 1992 m.). Tokio centro iniciatoriai buvo istorikai A. Nikžentaitis ir V. Žulkus. Šiuo metu jam vadovauja doc. dr. S. Pocyté (nuo 2003 m.). Centro pagrindinės tyrimo kryptys: 1. *Baltijos regionas*; 2. *Vakarų Lietuvos ir Mažosios Lietuvos kultūra, istorija, archeologija ir kultūrinė antropologija*. Centre dirba dauguma KU istorikų.

Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto Istorijos katedra

(P. Višinskio g. 38)

1997 m. įkūrus Šiaulių universitetą Šiaulių pedagoginio instituto ir Kauno technologijos universiteto Šiaulių politechnikos fakulteto pagrindu, 1999 m. reorganizavus *Filosofijos ir istorijos katedrą*, buvo įkurta **Istorijos katedra**, kurios vedėja tapo doc. dr. Rita Trimonienė. 2000 m. buvo patvirtinta *Istorijos bakalauro* programa, taip pat pradėti rengti paveldosaugos specialistai. 2009 m. apie 150 jaunuolių yra pasirinkę nuolatinės ir iššestines studijas. Katedroje dirba docentai Jonas Sireika, Birutė Salatkienė, Arūnas Gumuliauskas, Regina Tamulaitienė; dėstytojai dr. Simonas Strelcovas, Giedrius Globys ir Salvijus Kulevičius. Tyrimo kryptys: 1. *Priešistorinio geležies verslo Lietuvoje tyrimai*; 2. *LDK santykiai su Vidurio ir Rytų Europa XV–XVI a.*; 3. *Politinė ir kultūrinė raida Lietuvoje XX a.* Taip pat katedros darbuotojai tyrinėja lokalinę istoriją, tenkina regiono ir miesto poreikius. Išleisti fundamentalūs leidiniai: *Sportas Šiauliuose (istorijos metmenys)*. Kaunas, 1998; *Šiaulių apskrities istorijos raida*. Šiauliai: Saulės delta, 2004 ir *Šiaulių miesto istorija 1940–1995*. Šiauliai: Saulės delta, 2007. Nuo 2006 m. leidžiami Humanitarinio fakulteto mokslo darbai *Acta humanitarica universitatis Saulensis* (iki 2009 m. išleisti 9 tomai) ir tęstinis leidinys *Šiaulių metraštis*. (Plačiau apie Šiaulių istorikų mokslinę veiklą straipsnyje: Sireika J., Trimonienė R. R. Istorijos mokslas Šiaulių universitete. *Historia Universalis in Lithuania*, 2007, t. 1, p. 163–169.)

1998 m. įsteigtas *Šiaurės Lietuvos istorijos centras* (vadovė doc. dr. R. Trimonienė). Susijungus ŠU ir Šiaulių „Aušros“ muziejaus mokslo pajėgoms, buvo siekiama pakelti kraštotyrimo lygio regiono istorijos tyrimus į profesionalų mokslinį lygį. Centro tikslas – tyrinėti Šiaurės Lietuvos (apimant ir Žemaitiją) priešistorę, viduramžius ir naujausius laikus bendrame Baltijos regiono kontekste. Tyrimų tematika: 1. *Savivaldos raida Šiaurės Lietuvoje*; 2. *Kolonizaciniai procesai Žemaitijoje XVI a. antrojoje pusėje – XVII a.*; 3. *Šiaulių krašto kultūros vertybių sąrašo rengimas ir jų tyrimas*; 4. *Lieporių (Šiaulių miestas) archeologinio komplekso tyrimai*; 5. *Bazilijonų ordinas ir Šiaurės Lietuva*. Šiuo metu (nuo 2009 m.) ŠLIC panaikintas, įkurtas *Šiaurės Lietuvos tyrimų centras*.

Baigus ŠU istorijos bakalauro studijas įgyjama istoriko kvalifikacija. Visų kursų metu studentai gali rinktis studijų krypties alternatyvas, įvairius modulius. **Studijų metu siūlomi bendrųjų pagrindų dalykai:** LDK istorija, Senovės istorija, Europos priešistorė, Lenkijos istorija, Rusijos istorija, Baltijos šalių istorija, diplomatijos istorija, istorijos studijų įvadas, Vidurio ir Rytų Europos istorija, Europos viduramžių istorija, Naujųjų amžių istorija, Vokietijos istorija, Bizantijos istorija, meno istorija, universali Bažnyčios istorija. **Siūlomi studijų krypties specialūs lavinimo dalykai:** Lietuvos tautinio atgimimo istorija, istoriografijos paradigmos, etnologijos įvadas, nuo komunizmo iki demokratijos, totalitarizmas Vakaruose, Sovietų Sąjungos istorija, Šaltasis karas, antisovietinė rezistencija, paveldosaugos įvadas, materialinė Europos istorija, stalinizmas, muziejaininkystės įvadas, tautinės mažumos Lietuvoje, istorijos filosofija, žydai XIX–XX a. pr., liberalizmas XIX–XX a., nacionalinio išsivadavimo revoliucijos, naujausiųjų laikų Lietuvos istorija, Lietuva ir Tautų Sąjunga. Rengiami ir ginami kursiniai bei bakalauro darbai. (Plačiau apie istorijos specialybės dalykus, dėstytojus ir jų mokslinius darbus Lietuvos universitetuose žiūrėti: *Kur stoti moksleiviams 2006*. B. v., 2006, p. 9; www.vu.lt, www.vpu.lt, www.vdu.lt, www.ku.lt ir www.su.lt.)

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto

Teisės istorijos katedra (Ateities g. 20, Vilnius)

Vedėjas prof. habil. dr. Mindaugas Maksimaitis. Įsteigta 1999 m. lapkričio 11 d. Į šią katedrą iš *Tarptautinės teisės ir Europos Sąjungos teisės katedros* buvo perkelti teisės istorijos dalyko dėstytojai. Šiuo metu katedroje dirba prof. Vytautas Andriulis, doc. Gintaras Šapoka, lektorė Džiolana Tarvainytė. Katedrai talkininkavo prof. Juozas Skirius, docentai Antanas Šenavičius, Alfonsas Tikuišis ir kt. Universiteto studentams dėstomi *Teisės istorijos*, *Lietuvos statutų teisės*, *Lietuvos teisės šaltinių 1918–1940 m.* ir *Lietuvos teisinės ir politinės minties istorijos* kursai. Katedros dėstytojai yra parengę akademinį vadovėlių ir mokymo priemonių: *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, 541 p.; *Užsienio teisės istorija*. Vilnius, 1998, 2003, 443 p.; *Iš Lietuvos teisės ir valstybės istorijos. Straipsnių ir mokslinių darbų ištraukos*. Vilnius, 2001, 295 p. ir kt.

Katedros darbuotojai tyrinėja Lietuvos teisės istoriją nuo Lietuvos statutų iki Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. teisės. Paskelbtos 7 monografijos (daugiausia parašė prof. M. Maksimaitis) ir apie 90 mokslinių straipsnių (2009 m. duomenimis), skaityti pranešimai konferencijose.

Lietuvos istorijos institutas (Kražių g. 5, Vilnius)

Tai pagrindinė istorijos mokslo tyrimų institucija Lietuvoje, turinti valstybinio mokslo instituto statusą, kurioje dirba istorikų mokslininkų branduolys.

LII pirmtakas *Istorijos ir archeologijos institutas* įkurtas 1941 m., kaip LTSR MA padalinys, ir jo pirmuoju direktoriumi tapo akademikas prof. Konstantinas Jablonskis. Po karo buvo atkurtas ir jo direktoriais dirbo prof. Povilas Pakarklis (1946–1948 m.), prof. Juozas Žiugžda (1948–1970 m.), prof. Bronius Vaitkevičius (1970–1987 m.), akademikas Vytautas Merkys (1987–1992 m.), prof. Antanas Tyla (1992–1999 m.), dr. Edmundas Rimša (1999–2000 m.), habil. dr. Alvydas Nikžentaitis (2000–2008 m.) ir dr. Rimantas Miknys (nuo 2008 m.). Pastarasis yra VPU auklėtinis. Direktoriaus pavaduotojai: dr. Zita Medišauskienė ir dr. Darius Staliūnas.

Tarybiniais metais *Istorijos institute* veikė 7 sektoriai: 1) *Feodalizmo istorijos*, 2) *Kapitalizmo istorijos*, 3) *Socialistinės visuomenės istorijos*, 4) *Archeologijos*, 5) *Etnografijos*, 6) *Menotyros* ir 7) *Mokslo ir technikos istorijos*. Tuo laikotarpiu, kai istorijos mokslas buvo ideologizuojamas, vis dėlto Lietuvos istorikai sugebėjo atlikti tyrimus ir parengti mokslinių darbų ekonomikos, socialinės ir kultūros klausimais. Institute įvairiu laikotarpiu dirbo akademiškai Juozas Jurginis, Edvardas Gudavičius; profesoriai ir habilituoti daktarai Mečislovas Jučas, Leonas Mulevičius, Ingė Lukšaitė, Regina Žepkaitė, Aldona Gaigalaitė, Adolfas Tautavičius, Rimutė Rimantienė, Regina Kulikauskienė, Regina Merkienė, Vytautas Kazakevičius, Alfonsas Eidintas, Henrikas Šadžius ir daugelis kitų. Apie istorikų veiklą tais metais gana išsamiai yra nušviesta amžininkų atsiminimuose (Gaigalaitė A. *I save ir istoriją pažvelgus*. Vilnius: Vaga, 2002, 287 p., Merkys V. *Atminties prošvaistės. Atsiminimai*. Vilnius: Versus aureus, 2009, 408 p.).

2009 m. LII dirbo 115 etatinių darbuotojų, iš jų 74 mokslo darbuotojai bei 7 doktorantai. 64 darbuotojai turi mokslo laipsnį (iš jų 4 habilituoti daktarai). Be administracijos, LII yra 7 mokslo skyriai: 1) *Archeologijos skyrius* – vedėjas doc. dr. Valdemaras Šimėnas, skyriuje dirba 12 darbuotojų; 2) *Miestų tyrimo skyrius* – vedėjas dr. Gediminas Vaitkevičius, skyriuje dirba 8 darbuotojai; 3) *Etnologijos skyrius* – vedėjas dr. Žilvitis Šaknys, skyriuje dirba 12 darbuotojų; 4) *Archeografijos skyrius* – vedėjas dr. Artūras Dubonis, skyriuje dirba 7 darbuotojai; 5) *LDK istorijos skyrius* – vedėja dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė (VPU auklėtinė), skyriuje dirba 15 darbuotojų; 6) *XIX amžiaus istorijos skyrius* – vedėja dr. Virgilijus Pugačiauskas, skyriuje dirba 10 darbuotojų; 7) *XX amžiaus istorijos skyrius* – vedėjas dr. Česlovas Laurinavičius, skyriuje dirba 18 darbuotojų.

LII mokslinių tyrimų kryptys: 1. *Lietuvos visuomenės ir valstybės raida iki XXI a. pradžios (istorija ir istoriografija, pagalbiniai istorijos mokslai ir t. t.)*; 2. *Lietuvos archeologija, proistorės tyrimai*; 3. *Etnologija: kultūrinis, socialinis ir teritorinis tapatumas*; 4. *Lietuvos Metrikos ir kitų Lietuvos istorijos šaltinių tyrimas ir publikavimas*; 5. *Lietuvos miestų atsiradimas, raida ir visuomeninė reikšmė*.

Labai svarbus LII projektas – parengti ir išleisti 12 tomų Lietuvos istoriją nuo seniausių laikų iki XXI a. (jau turime keletą tomų). Tai bus ilgai laukta Lietuvos istorijos mokslo rezultatų sintezė ir akademinis daugiatomis veikalas Lietuvos visuomenei.

Kad LII yra pagrindinė istorijos mokslo kalvė, rodo iškalbingi faktai: instituto mokslininkai 2009 m. publikavo 10 monografijų, 12 šaltinių ar straipsnių rinkinių, 166 mokslinius straipsnius Lietuvoje ir 35 straipsnius užsienyje, perskaitė 72 pranešimus konferencijose Lietuvoje ir 47 pranešimus užsienyje, organizavo 3 tarptautines ir 3 nacionalines konferencijas. O štai per 10 metų (2000–2009 m.) buvo išleistos 97 monografijos ir publikuoti 97 šaltinių arba straipsnių rinkiniai, 1 154 moksliniai straipsniai Lietuvoje ir 352 moksliniai straipsniai užsienyje.

LII rengia ir leidžia periodinius ir tęstinius leidinius: 1. *Lietuvos istorijos metraštis*, leidžiamas 2 kartus per metus (iki 2000 m. – vieną kartą). Leidžiamas

nuo 1971 m. 2. *Lietuvos Archeologija* – archeologijos mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1979 m. ir jau yra išėjęs 35 tomas. 3. *Archaeologia Baltica* – anglų kalba nuo 1995 m. leidžiamas mokslo žurnalas. Jau išėjo 5 tomai. 4. *Archeologijos tyrinėjimai Lietuvoje* – kasmetinis mokslinis-informacinis leidinys apie tyrimus Lietuvoje, leidžiamas nuo 1964 m. Jau išleistos 23 knygos. Paskutinis tomas išėjo 2003 m. 5. *Lithuanian Historical Studies* – anglų kalba leidžiamas mokslo straipsnių iš Lietuvos istorijos kasmetinis leidinys nuo 1996 m. Jau yra išleista 13 tomų. 6. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* – mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio leidinio *Lietuvos etnologija*. Tekstai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis. 2009 m. išėjo 18 tomas. 7. *Lietuvos Metrikos naujienos* – leidžiamas nuo 1997 m. lietuvių ir rusų kalbomis. Pateikiamos jau išleistų Lietuvos Metrikų knygų anotacijos. Jau išėjo 10 knygų. 8. *Lietuvos Metrika* – LDK kanceliarijos knygos – valstybinis seniausias LDK archyvas. 1987–2008 m. išleista 25 knygos. Taip pat bandoma periodiškai leisti: *Miestų praeitis* (2004 m. 1 knyga) ir *Istorijos šaltinių tyrimai* (2008 m. 1 knyga).

LII turi gana turtingą specializuotą biblioteką, kur yra sukaupta daugiau kaip 145 tūkst. spaudinių ir beveik 39 tūkst. periodikos vienetų. Veikia ir rankraštynas (apie jį jau buvo rašyta).

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras

(toliau – LGGRTC) (Didžioji g. 17/1, Vilnius)

Tai valstybinė institucija, tirianti 1940–1990 m. komunistų ir nacių okupacinių režimų Lietuvoje vykdytą genocidą ir piliečių persekiojimą, pasipriešinimą šiems režimams istoriją bei 1920–1939 m. Lenkijos valdžios vykdytą gyventojų persekiojimą Vilniaus krašte. Centro ištakos – 1988–1990 m. veikusi Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio komisija stalinizmo nusikaltimams tirti (vad. prof. Julius Juzeliūnas), 1991 m. įkurta grupė *TSRS KGB veiklos Lietuvoje dokumentacijai tvarkyti* (vad. Balys Gajauskas) ir 1992 m. – *Valstybinis Lietuvos genocido tyrimų centras*, kuris 1993 m. pertvarkytas į LGGRTC. Jį sudaro *Genocido ir rezistencijos tyrimo* ir *Memorialinis departamentai* bei

Specialiųjų tyrimų skyrius. Yra archyvas. Centro generaliniai direktoriai – Vytautas Skuodis (1994–1997 m.), Dalia Kuodytė (1997–2008 m.) ir Teresė Biruskaitė (nuo 2009 m.). Šiuo metu čia dirba žinomi istorikai: Arūnas Bubnys, Arūnas Streikus, Mindaugas Pocius, Juozas Banionis, Bronius Mauskas (Lenkija) ir kt.

Nuo 1994 m. įgyvendinama daugiau kaip 14 mokslinių programų: tiriamųjų (Lietuvos laisvės byla, Rezistencijos istorija, Holokausto byla ir kt.), švietimo (Pokario istorija jaunimui), memorialinių (Tremties ir kalinimo vietos, Atminimo ženklai, simboliai ir paminklai, Memorialinių vietovių ir statinių inventoriacija bei sąvado sudarymas ir kt.). Pagal 1997 m. įstatymą ir nuostatus *LGGRTC* tiria Lietuvos gyventojų naikavimo apraiškas ir kitas represijas, inicijuoja jų organizacijų ir vykdytojų teisinį įvertinimą, įamžina pasipriešinimo dalyvių atminimą, formuoja valstybės politiką įgyvendindamas šiuos uždavinius (nustato tyrimų metodiką ir kryptis, sudaro jų programas, koordinuoja kitų institucijų šios srities veiklą) ir kt. Nuo 1999 m. *LGGRTC* dalyvauja tiriant asmenų, slapta bendradarbiavusių su buvusios TSRS specialiomis tarnybomis, veiklą. Nuo 1996 m. leido žurnalus *Tautos atmintis* ir *Darbai*, o nuo 1997 m. leidžia mokslo žurnalą *Genocidas ir rezistencija* (du kartus per metus), kurio jau yra išleisti 26 numeriai, ir daugiatomį tęstinį leidinį (vardyną) *Lietuvos gyventojų genocidas*. 1997–2009 m. *LGGRTC* išleido 105 monografijas, dokumentų rinkinių, atsiminimų ir publicistikos knygų; 17 knygų užsienio kalbomis, 2 kompaktines plokšteles ir kelias dešimtis vaizdo įrašų. Galima nurodyti svarbią sintezę *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*. Vilnius: *LGGRTC*, 2007, 720 p. Plačiau apie jo veiklą žr. www.genocid.lt.

Šiuo metu Lietuvoje veikia keletas istorikų draugijų, klubų ir asociacijų: *Lietuvos archeologijos draugija*, *Lietuvos karo istorijos draugija*, *Kauno istorijos draugija*, *Lietuvos istorijos mokytojų asociacija* ir *Akademinis diskusijų klubas* (VDU humanitarų). Apie jų veiklą informacijos galima rasti internete.

KLAUSIMAI IR UŽDUOTYS STUDIJUOJANTIEMS

1. Kur ir kokios istorikų rengimo programos įgyvendinamos Lietuvoje?
2. Kokie žymūs istorikai dirba ir kokius mokslo periodinius leidinius leidžia Lietuvos universitetai?
3. Kokie žymūs istorikai dirbo ir dirba Lietuvos istorijos institute? Kokia instituto struktūra?
4. Kokia veikla užsiima LGGRTC?
5. Kokias mokslinio darbo temas tyrinėja Lietuvos istorikai?

PRIEDAI

1. Istorijos studijų įvade dėstomos kitos programos temos

Istorijos mokslo raida iki XX amžiaus (4 val.)

Kas yra *istorija*? Įvairūs požiūriai į *istoriją*. Sąvokos *istorija* aiškinimas. Istorijos mokslo objektas, jo turinys ir uždaviniai. Istorijos periodizacija, reikšmė ir problematiškumas. Šiuolaikinė istorijos mokslo samprata.

Istorinės sąmonės ir istorijos ryšys. Istorijos mokslo raidos bruožai nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. *Istorija* Antikos laikais. Dievė *Klėja* ir dievas *Janusas* – senovės graikų ir romėnų *istorijos* supratimo atspindys. Antikos logografai Tukididas ir Herodotas. Herodoto veikalo *Istorija* reikšmė. Polibijaus nuopelnai. *Istorijos* reikšmė viduriniais amžiais. Ar viduramžiai buvo pauzė *istorijos* raidoje? Pasiiekos Renesanso epochoje (XV–XVI a.). *Antikvarų* ir *eruditų* atsiradimas. Italų istorikai Leonardo Brunis, Francisko Guikardis ir Nikolo Makiavelis. Pagalbinių istorijos mokslo disciplinų formavimosi amžiai. Hermeneutikos atsiradimas ir jos reikšmė istorijos mokslui (J. Danhauerio indėlis). *Istorija* Švietimo epochoje, XVIII amžiuje, – pragmatinės istorijos pabaiga. Naujo istoriko tipo – publicisto – atsiradimas (Volteras, Hjumus ir kt.). Romantizmo XIX a. reikšmė istorijos mokslui atsirasti Vokietijoje, Prancūzijoje ir kitur. Universitetai pradeda rengti istorikus profesionalus. Vokiečių istorikai Bartoldas Niebuhras ir Leopoldas fon Rankė. Istorizmo principas ir kritinės istoriografijos atsiradimas. Lietuvos istorijos mokslo ištakos ir raida: A. Gvanjinis, M. Strijkovskis, A. Kojelavičius-Vijukas, J. Lelevelis, T. Narbutas, M. Valančius, S. Daukantas. Istorijos periodizacija, reikšmė ir problematiškumas. Istorijos mokslo metodologiniai pagrindai. Visuomenės raidos teorijos: pažangos, ekonominė, natūralistinė ir dvasios sklidimo. Sakralinis, registracinis ir analitinis istoriko mąstymas. Istorijos reikšmė žmogui, jo dvasinei kultūrai. Istorijos mokslas tyrimų institute ir mokslo įstaigose.

Istorijos mokslas ir jo vaidmuo XX–XXI a. pradžioje (4 val.)

XIX a. pab. – XX a. pr. gilėja istoriografijos diferenciacija, plečiasi istorikų specializacija. Vis daugiau dėmesio skiriama socialinei ir ekonominei istorijai. XX a. susiformuoja trys pagrindinės istorijos interpretacijos mokyklos Vakaruose: *marksistinė mokykla* (E. Hobsbaumas, E. Tomsonas, Ch. Hilas ir kt.), prancūzų *analų mokykla* (M. Blochas, L. Febvras, F. Braudelis ir kt.) ir amerikiečių *modernizacijos mokykla* (M. Veberis, V. Rostovas, J. Robinsonas ir kt.). Mokyklų apibūdinimas ir įnašas į istorijos mokslą.

Lietuvos istorijos mokslo raida 1918–1940, 1941–1987, 1988–2010 m. (Lietuvoje ir išeivijoje). Žymiausi lietuvių istorikai ir jų darbai.

Istorijos mokslo struktūra ir trys jos plotmės istorijoje: dalykinė (visuomenės gyvenimo struktūros: ekonominė, politinė ir kultūros istorijos), geografinė (erdvės: pasaulio, regionų, nacionalinė ir vietos istorijos), chronologinė (laiko: proistorė, senieji amžiai, viduramžiai, naujieji ir naujausieji laikai). Istorijos žinių struktūros svarbiausi elementai: faktai, sąvokos, priežasties ir pasekmės ryšiai, dėsningumai, teorijos ir hipotezės. Istorijos mokslo metodologiniai pagrindai. Visuomenės raidos teorijos: pažangos, ekonominė, natūralistinė ir dvasios sklidimo. Sakralinis, registracinis ir analitinis istoriko mąstymas. Istorijos reikšmė žmogui, jo dvasinei kultūrai.

Lietuvos istorijos institutas, jo veiklos istorija ir dabartis. Tyrinėjamos problemos ir svarbiausi publikuoti darbai. Žymesni instituto mokslininkai. Istorijos mokslas Lietuvos universitetuose: Vilniaus universiteto *Istorijos fakultete*, Vilniaus pedagoginio universiteto *Istorijos fakultete*, Vytauto Didžiojo universiteto Kaune *Istorijos katedroje*, Klaipėdos universiteto *Istorijos katedroje* ir Šiaulių universiteto *Istorijos katedroje*. Istorijos mokslo periodiniai leidiniai ir tyrimo centrai šiose mokslo įstaigose. Žymesni universitetų istorikai dėstytojai ir istorikai mokslininkai.

Istorijos mokytojas šiandieninėje Lietuvos mokykloje (2 val.)

Istorijos mokytojo asmenybės bruožai: plati erudicija, puikus dalyko išmanymas, kūrybiškumas, bendravimo įgūdžiai, patriotizmas ir pilietiškumas kasdieniame gyvenime. Bendrakultūrinis išprusimas (parodų, teatrų, muziejų lankymas; susitikimas su įžymiais kultūros, mokslo ir meno atstovais). Mokytojo vaidmuo ugdant jaunimą ir šviečiant visuomenę bei formuojant šiuolaikinę sąmonę. Istorijos mokytojo vaidmuo Lietuvos mokykloje 1918–1940, 1941–1987 ir 1988–2008 m. (tiesos žodžio sakymas). Lietuvių tautos istorijos mokymo tikslai. Istorijos mokytojas – kraštotyros vadovas, mokymo priemonių autorius, mokomųjų seminarų organizatorius ir projektų iniciatorius. Mokytojų kvalifikacinės kategorijos: mokytojas, vyresnysis mokytojas, mokytojas metodininkas, mokytojas ekspertas. Jiems keliami reikalavimai ir turimi privalumai.

2. Mintys apie istoriją, istorijos mokslą ir jo studijas

Istorija – tai žmonių praeities kronika

Istorija yra mokslas apie žmonių visuomenės praeitį, raidą ir kitimus

Aš privalau pasakoti tai, kas yra pasakojama, bet tikėti tuo, kas pasakojama, nebūtinai privalau. Šita mano pastaba galioja visiems mano pasakojimams

(graikų istorikas Herodotas)

Kas nežino istorijos, tas pasmerktas ją kartoti

(graikų istorikas Polibijus)

Istorija yra gyvenimo mokytoja

(romėnų filosofas Markas Tulijus Ciceronas)

Istorijos nežinantys žmonės visad lieka vaikai

(romėnų filosofas Markas Tulijus Ciceronas)

Praeitį lengviau neigti, negu taisyti

(romėnų istorikas Titas Livijus)

Prieš pradėdamas pasakojimą, atrodo, reikia dar kartą priminti, kokia buvo padėtis Romoje, kaip nusiteikusi kariuomenė, kokia provincijų būklė, kas visame pasaulyje buvo gero ir kas blogo, norint sužinoti ne tik įvykius ir jų baigtį – juk tai dažniausiai atsitiktiniai dalykai, – bet ir jų santykius ir priežastis

(romėnų istorikas Publijus Kornelijus Tacitas)

Norint žinoti, kas turi įvykti, reikia pasekti, kas buvo

(italų politikas ir istorikas Nikolas Makiavelis)

Yra visų žmonių gyvenimo istorija,
kuri išaiškina praėjusių laikų prigimtį

(anglų poetas ir dramaturgas Šekspyras, Karalius Henrikas IV)

Aš mačiau toliau nei kiti todėl, kad stovėjau ant gigantų pečių

(anglų mokslininkas Izaokas Niutonas)

Istorija – mūsų darbų lobynas, praeities liudytoja, pavyzdys ir pamokymas dabarčiai, įspėjimas ateičiai

(ispanų rašytojas ir istorikas Migelis Servantesas)

Istorija yra triukai, kuriuos mes atliekame su jau mirusiais

(prancūzų švietėjas Fransua Volteras)

Iš tikrųjų istorija yra niekas kitas kaip tik nusikaltimų ir nelaimių sąrašas

(prancūzų švietėjas Fransua Volteras)

Viską būtina ištirti, viskas be išlygų turi būti pasverta ir išnagrinėta, nesigailint niekieno jausmų

(prancūzų švietėjas Denis Didro)

Istorija yra nebūti dalykai, kuriais visi tiki

(Prancūzijos imperatorius Napoleonas Bonapartas)

Valdovams, valstybės vyrams ir tautoms patariama mokytis iš istorinės patirties. Tačiau patirtis ir istorija moko, kad tautos ir vyriausybės iš istorijos niekada nieko neišmoko <...>. Kiekviena epocha yra tokia individuali ir kiekvienoje epochoje būna tokių ypatingų aplinkybių, kad joje turi ir gali būti veikiami tik remiantis ja pačia

(vokiečių filosofas ir istoriosofas Georgas Frydrichas Hėgelis)

Istorija... yra šventa tautų knyga, svarbi ir reikalinga; jų gyvenimo ir veiklos veidrodys, protėvių priesakai ateities kartoms, papildymai ir paaiškinimai dabarčiai bei pavyzdžiai ateičiai

(rusų istorikas Nikolajus Karamzinas)

Iš istorijos mokslo buvo reikalaujama, pasiremiant praeitimi, mokyti šiuolaikinius žmones ateities. Mano kūrinys nekelia sau tokio kilnaus tikslo. Juo norima tik atskleisti tai, kas iš tikrųjų buvo <...>. Istoriją sudaro vien tik faktai – juos reikia pažinti, perprasti ir deramai aprašyti. Tikras mokslas pažįsta vien faktus

(vokiečių istorikas Leopoldas fon Rankė)

Istorija nuo kitų mokslų skiriasi dėl to, kad ji kartu yra ir menas. Ji yra mokslas, nes renka, randa, praskverbina; nes ji tai, kas rasta, pažinta, vėl apipavidalina, pavaizduoja. Kiti mokslai pasitenkina tuo, kad tiesiog užrašo tai, ką rado; istorijai priklauso taip pat ir pakartojimo gebėjimas

(vokiečių istorikas Leopoldas fon Rankė)

Kaip Darvinas atrado organinio pasaulio raidos dėsnį, taip Marksas atrado žmogaus istorijos raidos dėsnį: tą iki šiol ideologiniais sluoksniais pridengtą faktą, kad žmonės turi visų pirma valgyti, gerti, turėti pastogę ir apsivilkti ir tik paskui galės užsiiminėti politika, mokslu, menu, religija ir t. t.; taigi, kad tiesioginių materialinių pragyvenimo priemonių gamyba ir kartu kiekviena tam tikra tautos arba epochos ekonominio išsivystymo pakopa sudaro pagrindą, iš kurio išsirutulioja tų žmonių valstybės institucijos, teisinės pažiūros, menas ir net religiniai vaizdiniai ir kuriuo remiantis todėl visa tai turi būti išaiškinta, o ne atvirkščiai, kaip tai iki šiol buvo daroma

(vokiečių filosofas Frydrichas Engelsas)

Pasaulio istorija – tai tik didžiųjų žmonių biografija

(škotų eseistas ir istorikas Tomas Karlailis)

Galima nežinoti, nejausti noro mokytis matematikos, graikų ar lotynų kalbų, chemijos, galima nežinoti tūkstančių mokslų ir būti apsišvietusiu žmogumi, bet nemėgti istorijos gali tik protiškai neišsivystęs žmogus

(rusų filosofas Nikolajus Černyševskis)

Geriausia, ką mums duoda istorija, – tai jos skatinamas entuziazmas

(vokiečių politikas ir poetas Johanas V. Gėtė)

Nėra prasmės prisiminti praeities, jei ji neturi įtakos dabarčiai

(evoliucijos teorijos pradininkas Čarlzas Darvinas)

Istorija yra praeities politika, o politika – dabarties istorija

(anglų istorikas Džonas Silis)

Jeigu ateityje koks nors stichinis įvykis – ar tai būtų planetos išorės, ar žmogaus pasaulio vidinis pasikeitimas – sugriautų mūsų kultūrą, galime būti įsitikinę, jog ateinančios kartos lygiai taip pat ieškos jos pėdsakų, kaip mes dabar ieškome senovės. Jau vien dėl šių priežasčių žmonija privalo nešti nemažą istorijos našta, o jeigu ilgai niui ji gresia tapti dar sunkesnė, tai ateinančios kartos ras pakankamai priemonių, kaip jas atsargiai ir be žalos palengvinti

(vokiečių filosofas ir istorikas V. Vindelbandas)

Jei istorija būtų dėstoma kaip pasaka, ji niekada nebūtų užmiršta

(anglų mąstytojas ir rašytojas Rudyardas Kiplingas)

Be istorijos žinojimo mes turime pripažinti save atsitiktiniais, nežinančiais, kaip ir kodėl atėjome į pasaulį, kaip ir dėl ko mes gyvename, kaip ir ko turime siekti

(rusų istorikas Vasilijus Kliučevskis)

Istorija – ne mokytoja, o prižiūrėtoja: ji nieko nemoko, bet baudžia neišmokiusius pamokos

(rusų istorikas Vasilijus Kliučevskis)

Faktų nėra – yra tik jų interpretacija

(vokiečių filosofas Frydrichas Nyčė)

Menka tauta be praeities; tenka abejoti tokios tautos ateitimi. Kas jos netyrinėja, nesidomi, tas nepaiso savęs, tas ketina žlugti

(lietuvių istorikas Augustinas Janulaitis)

Istorija atspindi ne visą individualumą, bet tik „svarbiausią“, „reikšmingiausią“, „įdomiausią“, trumpiau kalbant, „esmingiausią“

(vokiečių filosofas ir istorikas Georgas Rikertas)

Istoriko pirmoji pareiga ir patikimiausia jo išvadų atrama – tai šaltinių kritika

(rusų revoliucionierius ir istorikas Georgijus Plechanovas)

Istorija yra pats pavojingiausias dalykas, kurį kada nors buvo išradęs intelektas. Jos galimybės yra gerai žinomas. Ji sukelia svajones, apsvaigina tautas, įperša joms melagingą atmintį, sustiprina jų refleksus, atgaivina jų senus skausmus, kankina, kai jos ilsisi, ir sukelia joms megalomaniją bei persekiojimo maniją. Ji daro jas karčias, arogantiškas, nepakančias ir pilnas tuštybės

(prancūzų filosofas Polis Valeri)

Mes mokomės istorijos tam, kad būtų aiškesnė ta situacija, kurioje mums teks veikti

(anglų istorikas ir filosofas Robinas Dž. Kolingvudas)

Istorija niekuomet nėra teisėja, bet teisintoja

(italų filosofas ir istorikas Benedeto Kročė)

Istorija – tai menas, kaip ir visos kitos mokslo šakos

(anglų istorikė Veronika Vedgvud)

Praeitis – tai neišpasakyto gilumo šaltinis. Tiksliau galima būtų pavadinti paprasčiausiai bedugniu šaltiniu

(vokiečių rašytojas Tomas Manas)

Istorijos faktai jokiam istorikui neegzistuoja tol, kol jis į juos neįsigilina

(JAV istorikas Karlas Lotus Bekeris)

Žmogaus istorija iš esmės yra minčių istorija

(anglų mąstytojas ir rašytojas Herbertas Dž. Velsas)

Žmogus negali būti suskirstytas į atskiras dalis. Jis yra visuma. Taip pat ir istorijos negalima išdalinti – čia įvykiai, ten įsitikinimai

(prancūzų istorikas Lucjenas Fevras)

Net blogiausias istorikas turi rašyti tiesą

(britų politikas ir istorikas Vinstonas Čerčilis)

Kiekvienas asmuo praeities įvykius individualiai interpretuoja. Tačiau istorikai, studijuodami bet kurį laikotarpį, buvusius įvykius gali bešališkai vertinti ir išryškinti, žiūrėdami į juos iš vėlesnio laiko perspektyvų. Žinoma, ir istorikai, vertindami praeities įvykius, negali visiškai atsipalaiduoti nuo pasaulėžiūrinių principų

(lietuvių išeivijos istorikas Pranas Čepėnas)

Praeities nežinojimas ne tik trukdo suprasti dabartį, bet ir veikti šiandien

(prancūzų istorikas Markas Blokas)

Ar gali būti parašyta konkreti visuotinė žmonijos istorija? Ne, negali. Jei būtų konkreti žmonijos istorija, ji turėtų būti visų žmonių, jų vilčių, kovos ir kančios istorija, nes nė vienas žmogus nėra svarbesnis už kitą. Aišku, tokia istorija negali būti parašyta. Mes priversti abstrahuoti, atmesti, rinktis. Taip mes sukuriame daug istorijų, viena iš jų – tarptautinių nusikaltimų ir masinių žudynių istorija, kuri buvo paskelbta žmonijos istorija. Kodėl buvo pasirinkta valdžios, o ne, pavyzdžiui, religijos ar poezijos istorija? Pirmiausia be valdžios neapsieiname visi, o be poezijos – tik kai kurie. Be to, žmones yra linkę garbinti valdžią <...>. Trečia priežastis, politinę valdžią paverčianti „istorijos“ šerdimi, yra ta, kad turėjusieji valdžią norėjo būti garbinami ir galėjo jiems pavaldžius priversti juos garbinti

(austrų ir britų filosofas Karlas Popperis)

Istorija yra ilga žmogaus kova, kai protu siekiama suvokti savo aplinką ir ją veikti

(anglų istorikas Edvardas Haletas Karas)

Faktai nėra kiek nepanašūs į žuvis, sudėliotas ant prekystalio žuvų turguje. Faktai yra lyg žuvis, plaukiojančios bekraščiams ir kartais nepasiekiamame vandenyne, tai, ką istorikas sužvejos, iš dalies priklauso nuo atsitikimo, tačiau daugiausia – nuo vandenyno vietos, kurioje jis sumanys žvejoti, ir nuo žvejybos reikmenų, kuriuos pasirinks; o šie du veiksniai, kaip žinome, – nuo žuvis, kurią norima sugauti. Apskritai istorikas sužino tuos faktus, kurių jam reikia. Istorija yra interpretacija

(anglų istorikas Edvardas Haletas Karas)

Žmonės, kurie stebėjo praeitį, pamatė tik jos dalį ir užrašė tik dalį to, ką prisiminė. Išliko tik dalis to, kas buvo užrašyta. Istoriką pasiekė būtent ši dalis. Tik tos užrašytos dalies dalis verta pasitikėjimo, bet šioje dalyje ne viskas aišku. Tai, kas aišku, yra apibendrinama ir papasakojama. Mes negalime užtikrinti, jog tai, kas mus pasiekė, yra vertinga, svarbu, tipiška ir amžina

(tarybinis rusų istorikas Nikolajus Jerofejevas)

Didžiausios istorijos tragedijos yra ne tada, kai geras susiduria su blogu, o tada, kai du geri susipeša tarpusavyje

(JAV politikas ir istorikas Henris Kisindžeris)

Istorija reiškia tiek praėjusią tikrovę, tiek mūsų žinias apie tą tikrovę

(norvegų istorikas Otaras Dahlas)

Istorija yra šaltiniais pagrįsti apmąstymai

(šveicarų istorikas Jakobas Burkhardas)

Kuomet kritiška istorija kvestionuoja visuomenei brangius vaizdus, ji neišvengiamai sukelia kai kurių grupių pasipiktinimą ir nepasitenkinimą to kritiško požiūrio autoriais

(JAV lietuvių istorikas Saulius Sužiedėlis)

Istorija – tai visuomenės kelias į pažangą

(lietuvių istorikas Rimantas Vėbra)

Istorija kartais prisiima tarnaitės vaidmenį, bet ne tos tarnaitės, kuri savo ponios padalkas neša, o tos, kuri su žiburiu rankoje jai kelią rodo

(JAV lietuvių istorikas Vincas Trumpa)

Kas yra istorija? Tai žmogaus sukurto pasaulio, jo kultūros sklaida laike. Toji sklaida yra ne paprastas sukurtų kultūros simbolių perdavimas iš kartos į kartą, bet visų pirma kultūros simbolių atnaujinimas, jų gausinimas ir kaupimas. Istorija nuo gamtos skiriasi visų pirma tuo, kad joje nuolat atsiranda kažkas naujo. Tačiau kartu istorijai būdingas perimamumas. Kiekviena nauja karta perima beveik viską, kas sukurta ankstesnių kartų, ir net naujus kultūrinius simbolius kuria panaudodama iš praeities atėjusius ir išsaugotus simbolius

(lietuvių filosofas Arvydas Šliogeris)

Blogą istoriją parašo istorikas, rodantis aistringą susidomėjimą tuo, kas turi įvykti, ir savo medžiagą, ir citatas renkantis tik pagal tai, ką jis nori matyti

(JAV istorikas Albertas Houranis)

Žodis „istorija“ yra dvireiškmis. Pirma, juo žymime tam tikrą veiksmą laike ir erdvėje, antra – žinias ir nuomones apie tokį vyksmą. Pavyzdžiui, suprantant žodį „istorija“ pirmąja prasme, XIX a. *Lietuvos istorija* yra tai, kas vyko Lietuvoje XIX a.; antrąja prasme – visa tai, ką apie tuos įvykius parašė istorikai. Istorija antrąja prasme – tai, ką galima sukrauti į knygų lentyną, o istorija pirmąja prasme į knygų lentyną netelpa

(Lietuvių istoriosofas Zenonas Norkus)

Kiekvienas žmogus yra istorikas iš prigimties, o mokslininku jis tampa apsisprendęs juo tapti. Istoriškumas yra ketvirtoji žmogaus dimensija

(anglų žurnalistas ir istorikas Džonas Lukasas)

Iš tikrųjų istorijos mokslas ypatingas tuo, kad jis dvigubai subjektyvus. Mat, pirma, subjektyvūs patys istorijos šaltiniai – praeities žmonijos gyvenimo ir mąstysenos atspindžiai ir, antra, subjektyvūs patys istorikai, determinuoti tos visuomenės terpės, kurioje jie gyvena ir dirba

(akademikas Vytautas Merkys)

PAGRINDINĖ LITERATŪRA

- Andriulis A. *Peržengus Alma Mater slenkstį*. Vilnius, 1981.
- Appleby J., Hunt L., Jacob M. *Tiesos sakymas apie istoriją*. Vilnius, 1998.
- Baranova J. Istorija ir istoriosofija: ar istorikui reikalinga klasikinės istorijos filosofija. *Istorija*, 1999, t. 39, p. 49–55.
- Baranova J. Alasdairo MacIntyre'o istorizmas. *Istorija*, 2001, t. 47, p. 61–67.
- Barzdukienė D. Išeivijos lietuvių archyvai. *Pasaulio lietuvis*, 2009, vasaris, p. 18–21.
- Budžiūtė J. JAV Kongreso bibliotekoje. *Tarp knygų*, 2007, Nr. 2, p. 6–8.
- Carr E. H. *Kas yra istorija?* Vilnius, 1999.
- Dahl Ottar. Istorijos savitumas. *Istorija*, 1997, t. 36, p. 235–247.
- Edukologijos idėjos Lietuvos švietimo sistemos modernizavimui*. Kaunas, 1998, p. 94–102, 136–153, 166–174, 335–375.
- Genzelis B. Istorinė sąmonė ir istorinė atmintis. *Istorija ir būtis*. Vilnius, 1989, p. 9–30.
- Hegelis G. *Istorijos filosofija*. Vilnius, 1991.
- Herodotas. *Istorija*. Vilnius, 1988, 2009.
- History skills: A student's handbook*. London, 1996.
- Istorija: tarp mitų ir tikrovės. *Veidas*, 2008, spec. priedas Nr. 2 (Nuo Mindaugo iki Sąjūdžio), p. 6–9.
- Jakavičius V. *Studijos aukštajoje mokykloje*. Klaipėda, 1992.
- Jegelevičius S. *Archyvistikos įvadas*. Vilnius, 1992.
- Juchnevičienė N. Herodoto „Istorijos“ kilmė ir bruožai. Herodotas. *Istorija*. Vilnius, 1988, p. 5–14.
- Kardelis K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas, 1997.
- Karlson Mikael M. Ar istorija gali būti mokslas? *Kultūros barai*, 2005, Nr. 7, p. 19–24.
- Karsavinas L. *Istorijos teorija*. Kaunas, 1929.
- Lietuvos mokyklų muziejai*. Katalogas. Vilnius, 2002, 65 p.

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka. Rankraščių fondai. Sudarė D. Labanauskienė. Vilnius, 1994, p. 6–96.

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka. Vilnius, 1993, 36 p.

Lietuvos nacionalinė M. Mažvydo biblioteka. Rankraščių skyriaus rinkiniai (Rodyklė). Vilnius, 1997, p. 10–31.

Lietuvos sovietinė istoriografija. Vilnius, 1999.

Merkys V. Mintys apie istoriją ir istorikus. *Mokslas ir gyvenimas*, 2002, Nr. 10, p. 8–10.

Michelbertas M. *Lietuvos numizmatikos įvadas.* Vilnius, 1989.

Navaruckytė K. *Metodai Lietuvos istorijos moksle (1990–2005): istorijos daktaro disertacijose, disertacijų santraukose ir monografijose. Bakalauro darbas.* Vilnius, 2007, 87 p. (VPU Istorijos fakultetas, Lietuvos istorijos kabinetas).

Nauckūnaitė Z. *Iškalbos mokymas.* Kaunas, 1998.

Norkus Z. *Istorika. Istorinis įvadas.* Vilnius, 1996, 247 p.

Norkus Z. Droizeniškieji istorijos metmenys. *Istorija*, 1996, t. 34, p. 159–170.

Paknys M. Ko galima pasimokyti iš istorijos ir jos rašymo. *Knygų aidai*, 2005, Nr. 2, p. 8–15.

Pukelis K. *Mokytojų rengimas ir tautos kultūra.* Kaunas, 1995.

Ragauskas A. Apie istoriją sovietinėje Lietuvoje (1944–1990 m.). Žiupsnelis istorinės publicistikos. *Istoriko atsakomybė. Straipsnių rinkinys.* Vilnius, 2002, p. 167–176.

Ragauskas A. Keletas pastabų dėl istorijos metodologijos tarpukario Lietuvoje. *LKMA metraštis*, 2002, t. 19.

Rusen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė.* Vilnius, 2007, p. 39–77, 111–148.

Skirius J. Amerikos lietuvių kultūros archyvas (ALKA) Putname. *Istorija*, 2003, t. 55, p. 74–76.

Skirius J. XX amžiaus Lietuvos istorija Jungtinių Amerikos Valstijų archyvuose. *Istorija*, 1998, t. 37, p. 65–68.

Štašaitis S. *Istorija Lietuvos mokykloje (XVII a.–1940 m.).* Vilnius, 2004, 129 p.

Šalkauskis S. *Bendrosios mokslinio darbo metodikos pradai*. Antrasis leidimas. Kaunas, 1933, 136 p.

Šalkauskis S. *Lietuvių tauta ir jos ugdymas*. Kaunas, 1933.

Šetkus B. *Darbas su istorijos šaltiniais. Praktiniai patarimai*. Vilnius, 2002, 120 p.

Terleckas V. *Istorijos perrašinėjimai ir smagininimas Lietuvos atsilikimu*. Vilnius, 2007, p. 241–308.

Tidikis R. *Socialinių mokslų tyrimo metodologija*. Vilnius, 2003, 628 p.

Topolski J. *Wprowadzenie do historii*. Poznan, 1998.

Tosh J. *The pursuit of history*. London, 1985.

Visuotinės istorijos praktinės užduotys ir patarimai. Bakalauro studijos. Vilnius, 1996, 1998, 2001.

Vilniaus pedagoginis universitetas (1935–1995 metai). Vilnius, 1995.

Vilniaus universiteto biblioteka. Rankraščių rinkinių rodyklė. 2-asis patikslintas ir papildytas leidimas. Sud. N. Šulgienė. VU leidykla, 2005, p. 5–62.

Vilūnas G. Istorinis romanas. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2005, t. 8, p. 331–332.

Берг М. А. *Эпоха и идеи. Становление историзма*. Москва, 1987.

Дербов Л. А. *Введение в изучение истории*. Москва, 1981.

Коллингвуд Р. *Идея истории. Автобиография / пер. с англ.* Москва, 1980.

PAPILDOMA LITERATŪRA

- Anušauskas A. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2008, t. 13, p. 224.
- Atmintinė I kurso Istorijos ir Taikomosios istorijos programų studentams*. Vilnius, 2009, 31 p.
- Bešališkai ir be prietarių. Europos Tarybos pasiūlymai istorijos mokymui*. Vilnius, 1995.
- Bižys N. ir kt. *Pamokos mokytojui*. Vilnius, 1998.
- Bogaerts K. *Istorijos testai*. Vilnius, 1997.
- Bogoliubovas L. *Dabartinių įvykių nagrinėjimas, dėstant Naujaisių laikų istoriją*. Kaunas: Šviesa, 1979, 100 p.
- Eidintas A. *Istorija kaip politika. Įvykių raidos apžvalga*. Vilnius, 2008, p. 9–68.
- Fullan M. *Pokyčių jėgos*. Vilnius, 1998, p. 65–117.
- Gage N. L., Berliner D. C. *Pedagoginė psichologija*. Vilnius, 1994.
- Gaigalaitė A. *J save ir istoriją pažvelgus*. Vilnius, 2002, 287 p.
- Gimbutienė M. *Baltai priešistoriniais laikais*. Vilnius, 1985, p. 12–25.
- Grendstad N. *Mokytis – tai atrasti*. Vilnius, 1994.
- Grigaravičiūtė S. *Istorijos žinios ir jų struktūravimas*. Vilnius, 2006, p. 7–9, 31–44.
- Handbook of history teacher*. Burston W. London, 1972.
- Hopkins D. ir kt. *Kaita ir mokyklos tobulinimas*. Vilnius, 1998.
- Jakavičius V. *Mokymas*. Klaipėda, 1989.
- J. Pr. Laikraštis. *Lietuvių enciklopedija*. Boston, 1958, t. 14, p. 62–63.
- Jovaiša L. *Pedagogikos terminai*. Kaunas, 1993.
- Kastanauskaitė D. *Literatūros sąrašai ir nuorodos*. Vilnius, 1997.
- Kavolis V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, 1994.
- Kriščiūnas E. Istoriko tautinės atsakomybės klausimu. *Lietuvos aidas*, 2002, kovo 17–21, Nr. 61–65.
- Leitner S. *Išmokime mokytis*. Vilnius, 1998.

- Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos*. Vilnius, 1998.
- Lietuvos mokyklų muziejai*. Katalogas. Vilnius, 2002, 65 p.
- Lomas T. *Teaching and assessing historical understanding*. London, 1998.
- Markulis J. *Oratorinio meistriškumo pagrindai*. Vilnius, 1981, p. 93.
- Maternicki J., Majorek C., Suchonski A. *Dydaktika historii*. Warszawa, 1993.
- Matvejeva K., Sasalinas S. *Mokinių savarankiško darbo organizavimas per istorijos pamokas*. Kaunas, 1979.
- Mickiewicz B. *Wstęp do badan historycznych*. Warszawa, 1973.
- Namų archyvas: nesudėtinga jei turi sistemą. *Pastogė*, 2008, birželio 10 d.
- Pauliukonis P. *Tautos istorijos mokymas*. Čikaga, 1979, 68 p.
- Richard I. Arends. *Mokomės mokytį*. Vilnius, 1998.
- Riusenas J. Patirtis, aiškinimas, orientacija: trys istorijos mokymosi metmenys. *Istorijos sąmonė ir istorijos didaktika*. Vilnius, 1997, p. 48–56.
- Istorijos mokytojas. Mokomoji medžiaga VPU istorijos specialybės studentams*. Vilnius, 1998, p. 36–64.
- Rudnianskis J. *Kaip mokytis*. Kaunas, 1970, 1981, 1995.
- Sireika J., Salatkienė B., Globys G. *Istorijos specialybės studentų rašto dabai: metodinės rekomendacijos*. Šiauliai, 2008, 36 p.
- Skirius J. Istoriko santykis su istoriografija (kai kurios problemos). *Istoriko atsakomybė. Straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2002, p. 111–116.
- Slater J. *Teaching history in the new Europe*. London, 1995.
- Stašaitis S. *Istorijos mokymo metodikos medžiaga*. Vilnius, 1979.
- Stašaitis S. *Istorijos didaktika ir jos uždaviniai*. Vilnius, 2003.
- Stašaitis S., Visockis A. *Pedagoginės praktikos instruktivinė metodinė medžiaga*. Vilnius, 1984.
- Stočkus B., Arnold J. Toynbee ir jo kultūros teorijos. *Aidai*, 1952, Nr. 5, p. 216–226.
- Stoll L., Fink D. *Keičiame mokyklą*. Vilnius, 1998, p. 143–159.
- Szybka Cz. *System pojęć w lycealnym kursie historii*. Warszawa, 1975.

Šabasevičius P. *Mokytojo darbas rengiantis istorijos pamokoms*. Vilnius, 1994

100 garsiausių pasaulio muziejų. Kelionė per penkis žemynus. Vilnius, b. m., 208 p.

Šiukščienė V. Šiaulių „Aušros“ muziejus. *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.* Šiauliai, 2007, p. 222–227.

Šutinienė I. Jaunimas ir istorija. *Mokykla*, 1996, Nr. 7, p. 18–20.

Teppervein K. *Menas mokytis nepavargstant*. Vilnius, 1998.

Vaičiulėnaitė-Kašėlionienė N. *Komparatyvistikos pagrindai. Mokomoji knyga filologijos studentams*. Vilnius, 2006, 48 p.

Vėbra R. *Šimtas istorijos mįslių*. Vilnius, 1985, 1993.

Woolver R., Scott K. P. *Active learning in social studies*. London, 1988.

Zinkevičius Z. *Kalbotyros pradmenys*. Kaunas, 1969, 102 p.

Žurnalisto žinynas. Sud. V. Užtupas. Kaunas, 1992, p. 23–84.

Ерофеев Н. А. *Что такое история?* Москва, 1976.

Ланшуа Ш. В., Сеньдбос Ш. *Введение в изучение истории*. Пер. с фр. Санкт Петербург, 1899.

Лернер И. Я. *Развитие мышления учащихся в процессе преподавания истории*. Москва, 1979.

Sk33

Juozas Skirius

Istorijos studijų įvadas. 1 dalis: mokymo priemonė.
Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010.
156 p.

ISBN 978-9955-20-556-2

Šios mokymo priemonės tikslas – padėti studentui istorikui geriau suvokti save, kaip būsimąjį profesionalų istoriką; išsamiau susipažinti su studijų procesu; plačiau aptarti istoriko darbo vietas – bibliotekas, archyvus, muziejus, tyrimų centrus; atskleisti svarbiausių darbo priemonių – literatūros ir dokumentinių šaltinių – reikšmę studijoms ir tyrinėjimams; įgyti mokslinio darbo rašymo pagrindus.

UDK 93/99(075.8)

Redagavo *Irutė Raišutienė*
Maketavo *Laura Petrauskienė*
Viršelio autorė *Dalia Raicevičiūtė*

SL 605. 9,75 sp. l. Užsak. Nr. 10-106
Išleido ir spausdino VPU leidykla, T. Ševčenkos g. 31, LT-03111 Vilnius
Tel. +370 5 233 3593, el. p. leidykla@vpu.lt
www.leidykla.vpu.lt